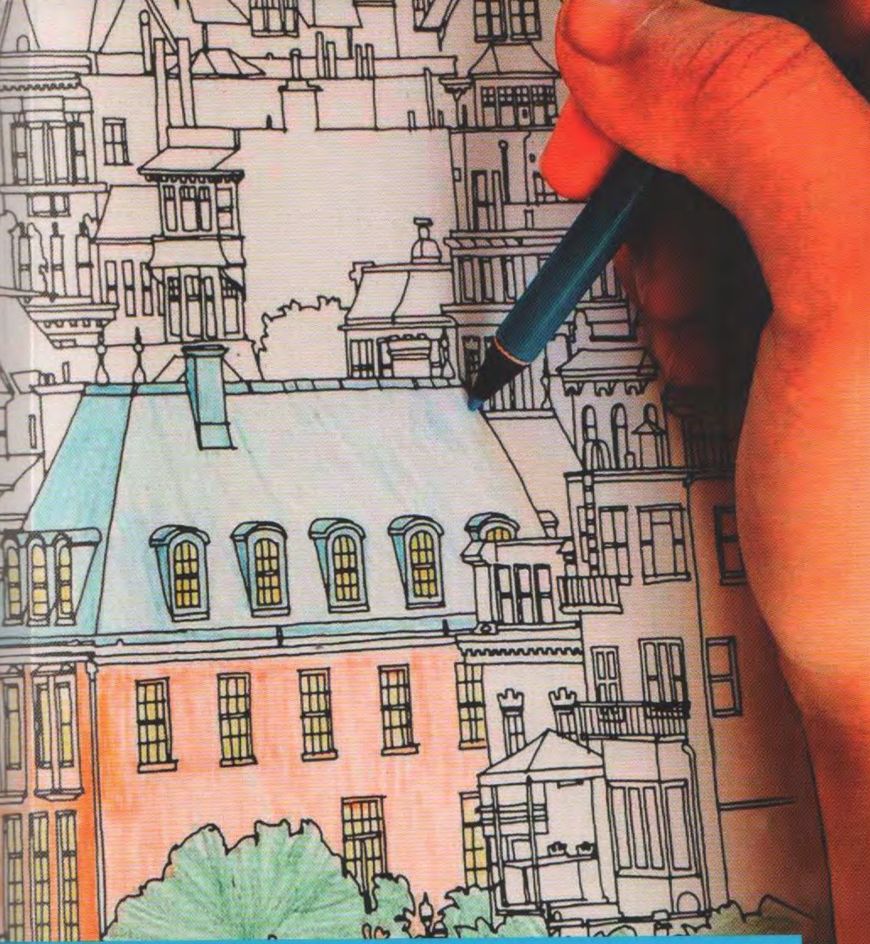

Gerçekte(n)

Öyle mi Olmuş?

Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili

Ahmet Şimşek - Sibel Yalı

yeniinsan yayınevi

Ahmet Şimşek

1997 yılında Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü'nden (Tarih yan alanı) mezun oldu. Gazi Üniversitesi'nin; Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2000 yılında *tarihsel hikayelerin öğretimsel katkısı* üzerine yüksek lisans, Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde 2006'da *tarihsel zaman kavramı ve çocuklarda gelişimi* üzerine tarih eğitiminde doktora tezlerini verdi. 2010'da tarih eğitimi doçenti, 2016'da ise profesörü oldu. Gazi, Ahi Evran, Marmara, Sakarya, İstanbul üniversitelerinde çalıştı. Yazar son 10 yıldır tarih yazımı ve metodolojisi alanında ağırlıklı olmak üzere tarih eğitiminde yayın üretmeye devam etmektedir. *TUHED* (Türk Tarih Eğitimi Dergisi) ile *Tarihyazımı* dergilerinin başeditörü, Tarihyazımı Çalıştayları'nın eş başkanı, ISHE (Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu) Düzenleme Kurulu Üyesi, EPDAD Yönetim Kurulu Üyesi'dir. *Türkiye'de Tarihyazımı, Tarih Nasıl Yazılır, Tarih için Metodoloji, Türk Tarihçileri, Dünyada Tarihçilik, Yaşayan Türk Tarihçileri, Türkiye'de Tarih Eğitimi ve Dünyada Türk İmajı* gibi kitapların editörüdür.

Halen, İstanbul Üniversitesi – Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi'nde Prof. Dr. olarak çalışmaya devam etmektedir. Evlidir. Selim ve Sinan'ın babasıdır.

Sibel Yalı

Boğaziçi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden *"Osmanlı Modernleşmesi ve Japon Toplumu Karşılaştırması"* çalışması ile 2000 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını *"Bilgi Yönetimi ve Türkiye Örneği"* tezi ile Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2002 yılında tamamladı. Eğitim, kadın ve çocuk konulu projeler için proje yazımı ve kaynak geliştirme faaliyetlerinde bulundu. *"Türkiye'nin Sosyo-Kültürel Yapısı"* konularında lisans dersleri verdi. Lisansüstü çalışmalarını İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *"Avrupa Birliği"* alanında sürdürdü. Türk Tarihi Eğitim Dergisi'nde (TUHED) alan editörlüğü yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

GERÇEKTE(N) ÖYLE Mİ OLMUŞ?
Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili

Ahmet Şimşek – Sibel Yalı

Yeni İnsan Yayınevi- 193
Tarih Serisi- 14
Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş?
Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili
Ahmet Şimşek – Sibel Yalı
I. Baskı, İstanbul, Mart 2019
ISBN: 978-975-2498-77-8
Genel Yayın Yönetmeni: Aytaç Timur
Editör: Akif Pamuk
Editör Yardımcısı: Nurhayat Altunok
Dizgi: Neşe Pırlıoğlu
Kapak Tasarımı: Hüseyin Varış
Sertifika No: 12186

Bostancı Mah. Prof. Ali Nihat Tarlan Cad. No: 76/12 Kadıköy, İstanbul
Tel: (0 216) 489 84 08

www.yeniinsanyayinevi.com
yeniinsanyayinevi@gmail.com
newhumanpublisher@yahoo.com
facebook/yeniinsanyayinevi
instagram/yeniinsanyayinevi
twitter.com/yeninsanyayin
Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Tevfikbey Mah. Halkalı Cad. No: 162/7 Küçükçekmece- İSTANBUL
Matbaa Sertifika No: 36150

GERÇEKTE(N) ÖYLE Mİ OLMUŞ?

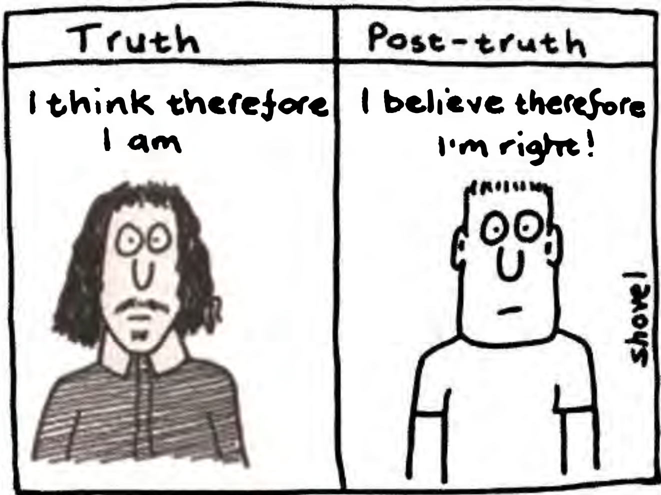
Post-Truth Zamanlarda Tarihin Temsili

Ahmet Şimşek – Sibel Yalı

yeniinsan
yayınevi

İÇİNDEKİLER

GERÇEK, *GERÇEK ÖTESİNE* KARŞI

Gerçek:
Düşünüyorum öyleyse varım...

Gerçek Ötesi:
İnanıyorum öyleyse haklıyım!

Kaynak: *Twitter, Martin Shovel – Truth vs Post-Truth*

ÖNSÖZ

Tarih, dönüp baktığımız her yerde. Duvara asılı bir tabloda. Gazete sayfalarında. Kütüphane raflarında. Dua edilen bir mabedin tavanında. Sığınılan bir mağaranın duvarlarında. Toprağın içine işlemiş bir metal parçasında. Bir batığın yosunlu enkazında. Bir fotoğraf albümünde. Bir kitap ayracında. Bir filmin senaryosunda. Bir şiirin mısralarında. Bir müzede sergilenen eşyada. Bir günlüğün sayfalarına alınmış notlarda. Bir mektubun satırlarında. Bir kadının ağıtlarında. Bir taksi şöförünün hararetli anlatısında. Devlet arşivlerinde. Meclis koridorlarında. Şimdilerde ise çoğunlukla dijital alanda. Özellikle yeni medyada!

Gerçekten Öyle mi Olmuş? adını verdiğimiz bu çalışmada, tarih disiplininin nasıl bir süreçten geçtiğine kısaca değinerek, tarihe ve tarih disiplinine gönül verenler için bu alandaki çalışmaların nasıl bir yöne evrildiğini anlatmaya çalışacağız. Dolayısıyla bu çalışma, bir anlamda tarihin ve tarih eğitiminin varlık amaç-işlevlerinin belirlenmesinin temelinde yatan nedenleri, geçmiş-gelecek diyalektiği çerçevesinde sorguluyor olacak. Bu bağlamda kitap içeriğinde geçmişin çağrışımının siyasetle ilişkisi, günümüz bilgi teknolojilerindeki değişim, dördüncü sanayi devrimiyle dönüşecek toplumsal yapının dinamikleri ve en nihayetinde toplumun geçmiş ve gelecek algısı ile bu algının post-truth (gerçek ötesi) dönemdeki yansımaları ele alacağız. SpaceX'ten, Brexit'ten, Sophia ve Tay projelerinden bahsetmek de doğal olarak kaçınılmaz olacak.

Post-truth olarak anılan yeni dönemde tarihçilik açısın-

dan problematik görünen üç ana konuyu inceleyeceğiz. Bunlardan ilki, tarihin ve tarihçiliğin geleceği konusundaki riskler ve tehditler. Diğeri, ilkiyle bağlantılı olarak tarihin öteden beri siyasiler tarafından bir meşruiyet aracı olarak kullanılıyor olmasının günümüzdeki durumu ve suistimaller. Son olarak da yeni medyada üretilen tarihsel bilginin gerçekliğinin denetlenememesiyle ortaya çıkan, toplumsal kutuplaşmalara yol açan bilgi kirliliği. Bu üç soruna çözüm getirmek için özellikle akademisyenler tarafından tartışılmasını sağlayacak bir gündemin oluşturulması, böylelikle topluma doğru bilgi verilmesi noktasında katkı sağlanması için harekete geçilmesi ise bu çalışmanın genel hedefi.

Bilindiği gibi teknolojik ilerleme açısından bugün inanılmaz bir noktaya gelindi. Tarih açısından bakarsak, bu süreç, kaynak bolluğunu beraberinde getirmiş durumda. Bu sevindirici görünse de bu bolluk ortamında, tabiri caizse inanılmaz bir kıtlık da yaşanmakta. Neyin doğru, neyin yanlış olduğu noktasında kafamızın karıştığı, neye inanıp neye inanmayacağımız noktasında bocaladığımız bir deryanın içinde nereye doğru yöneldiğimizi bilmeden kulaç atmaktayız. Bunda sosyal medyanın ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasının büyük bir rolü olduğu açık.

Sosyal medya ile iletişim ve bilgilenme kanallarımız artmış olsa da büyük bir bilgi kirliliğiyle karşı karşıya kaldığımız bir gerçektir. Eskiden varolan mahallelerimizin yerini bu sosyal ağlar almış gibi görünmektedir. Özellikle *Facebook* ve *Twitter* üzerinden her gün paylaşılan ve insanda şaşkınlık yaratan yeni bir bilgi notu ile karşılaşmamız işten bile değil. Bunların her birini araştırmak ve teyit etmek için hiçbirimizin zamanı ve imkânının da olmadığı düşünülürse, bu durum insanda gerçeğin neredeyse "buharlaştığı" duygusu yaratmaktadır. Yoğun mesai içinde günü bitiren insanın, olağan dışı akan bu "enformasyonla" başa çıkabilmesi, ya iletişim ağlarıyla olan ilişkisini tamamen koparmasıyla ya da çok daha eleştirel bazı özellikler kazanmasıyla mümkün

görünmektedir. Samimi bir paylaşımla söylemek gerekirse, bunun nasıl yapılabileceği sorusu, büyüyerek karşımızda durmaktadır.

Yeni medya, geleneksel olanın aksine, demokratik bir alan olarak görülüyor. Kadın-erkek, genç-yaşlı, eğitimli-eğitimsiz, varsıl-yoksul, zengin-fakir herhangi bir ayırım yapılmaksızın isteyenin dilediğini dile getirebildiği, bir "özgürlük" alanı olarak kabul ediliyor. Bu alanın milyonlarca izleyicisi, takipçisi, yorumcusu ve kullanıcısı var. Örneğin, en çok kullanılan sosyal medya platformlarından olan Facebook'un toplam kullanıcı sayısı iki milyarın üzerinde. Youtube için bu rakam, bir buçuk milyar. *WhatsApp, Face-Messenger, WeChat* gibi uygulamaların her birinin bir milyarın üzerinde kişi tarafından kullanıldığı biliniyor. Instagram kullanıcısı 800 milyona, *Twitter* kullanıcısı 327 milyona ulaşmış durumda. Kitlelerin, televizyon karşısında günde en az 6 saat geçirdikleri ölçümleniyor. Tüm bu platformlar insanoğluna haberin anında tespiti ve paylaşımı konusunda daha evvel eşi benzeri görülmemiş olanaklar sağlıyor. Ancak bu platformlar sadece ve sadece haber almak, haber vermek, haberdar olmak, eğlenmek, bilmek ve öğrenmek için kullanılmıyor. Çoğu zaman şaşırtmak, ilgi çekmek, yöneltmek, yönlendirmek ve kutuplaştırmak için kurgulanıyor.

Türkiye'de, *Facebook* kullanıcı sayısı 50 milyonu aşmış bulunuyor ve Statista'nın verilerine göre sosyal medya platformları ülkemizde *aktif* olarak tanımlanıyor. Bu platformlar üzerinden paylaşılan bilgiler genellikle değiştiriliyor veya çarpıtılıyor. Tarihsel kişiler, kimlikler, bilgi ve belgeler de bundan nasibini alıyor. Bunların bazıları toplumda birleştirici bir etkiye neden olurken, daha da kötüsü bazı paylaşımlar kutuplaşmalara sebep oluyor. Peki, yeni medyada tarih neden bu kadar rağbet görüyor? Hangi içerikler paylaşılıyor? Bu içerikleri kimler üretiyor? Bu içerikler kimler tarafından paylaşılıyor? Paylaşılan bilgilere kimler maruz kalıyor? Bu verilerin hatalı, yanlış, yanıltıcı ya da subjektif

olması ihtimali nedir? Profesyonel tarihçilerin bu konudaki hassasiyetleri nedir? Bu konuda eleştirel bir bakış açısı geliştirilmesi mümkün olabilir mi? Eleştirel tarih dersleri, öğrencilerin bugünü daha iyi kavrayabilmelerine olanak sağlayabilir mi? Sorular, sorular...

Bu kitapla, post-truth çağında gerçeğin peşinden koşan tarihçilerin ve tarih severlerin yeni medya ve onun uzantılarıyla nasıl yüz yüze kalacağı konusunda bir resim sunmaya çalıştık. Yinelemek gerekirse, amacımız bu yeni dönemin veriye dayalı olarak tüm boyutlarıyla tartışılmasına kapı aralamak. Kitabın, bu çerçevede okuyucuya katkı sağlamasını dileriz.

Saygı ile...
Beyazıt-Beşiktaş
Ocak- 2019

TARİHİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ[1]

"Geçmiş, yabancı bir ülkedir: Orada her şey farklı yapılır."
LP Hartley[2]

Denilir ki *"Güneşin altında söylenmemiş söz yoktur."* Diğer bir deyişle yeni söz söylemek demek, aslında unutulmuşları dile getirmek gibidir. Geçmiş hakkındaki merakımıza binaen söylenenler de öyle midir? Sanmıyoruz. Eğer öyle olsaydı, geçmişi her defasında yeniden düşünmek ve yazmak imkanına nasıl sahip olabilirdik? Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken, geçmişi her defasında yeniden inşa etme zaruretinin ortaya çıkışı. Her dönemde bu zaruret(ler) belirdiği için *yeni geçmiş*(ler)in inşasına yöneliriz. Her halükarda göreceli olan bu zaruretlerin gerçekliği ayrı bir tartışma konusu. Ancak her defasında yeniden inşa ettiğimiz geçmişi, zaman içinde farklı yolları deneyerek gerçekleştiririz.

İlk filozof olarak kabul edilen Thales'ten günümüze, insanlığın "bilme" imkanları arttıkça bilme yolları da çeşitlendi. Her bilmenin, kendi içinde bir tutarlığı barındırması dışında zamanın getirdiği gerekçelerle biçimlendiği ön kabulünden hareketle, bilme yolunun ancak zamanı açısından bir gerçeklik imkanı sağladığını söylemek abartılı olmaz. Bu dönemin bilme imkanlarının farklılaşma nedenleri ise her

1 Bu bölümün oluşturulmasında şu çalışmalardan yararlanılmıştır: Ahmet Şimşek, "Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik", *Tarih için Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, PegemA Yayınları, Ankara, 2015, s. 9-15; Ahmet Şimşek, "Tarihsel Bilgiyi Öğrenim Sürecinde 'Yapılandırmak' Ne Derece Mümkündür?", *Eğitim Felsefesi Ulusal Kongresi*, (21-22 Kasım), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, 2013.

2 Leslie Poles Hartley (30 Aralık 1895 - 13 Aralık 1972). İngiliz romancı, kısa öykü yazarı. Söz, *The Go-Between* adlı romanının girişinden.

zaman tartışma konusu olmuştur. Geçmişten bugüne "ortak bir insan doğasının varlığını kabul eden" hümanist ya da aydınlanmacı görüşlere göre bunu *ilerleme* olarak kabul etmek gerekir. Her ne olursa olsun insanlığın geçmişten bugüne bir bilgi birikimi sağladığı gerçeğinden hareket edildiğinde, dönemlere göre bu birikimlerin artmasıyla ortaya yeni bilme yol ve yöntemlerinin çıkması da kaçınılmazdı. Mecelle'nin deyişi ile "*Ezmanın tagayyürü ile ahkamın tagayyürü inkar olunamaz.*" Yani, *zamanın değişmesi (geçmesi) ile şartlar da (kurallar da) değişir*. Bu kuralların değişimi elbette ki bilme gerekçelerimiz kadar imkanlarının değişimini de beraberinde getirir. Zeki Velidi Togan'nın dediği gibi "İlimlerin inkişafı ile muvazi olarak ilimlerin metodları da inkişaf eder."[3] Yani, bilimin gelişmesiyle yöntemler de gelişir.

Geçmişi inceleyen tarih de ele alındığı her dönemde zamanın bilme imkanları çerçevesinde biçimlenmiştir. Tarih de yazılmaya başlandığı Antik dönemlerden Orta Çağ'a birikimsel olarak, 19. yüzyıldaki ulusçuluktan günümüze ise hem birikimsel olarak hem de yöntemsel olarak farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın temelde iki faktörden dolayı gerçekleştiği söylenebilir. Biri zamanın siyasi yapılarındaki farklılaşma. Diğeri ise yine bununla dolaylı ilişkili olan zihniyetin modernizm olgusunu temel alacak biçimde yeniden inşa ihtiyacı. Yani modern bilime göre yapılanma gereği. Bu çerçevede tarihin Antik Çağ'ın göreli tecrübi ve spekülatif bilgisinden, Orta Çağ'ın dini temelli zihniyetine bir geçiş yaşanmıştır. Genelde tarihsel bilgiyi biçilemdiren hassasiyetlerde bir değişiklik oluşmuş, bu süreçte henüz yöntemsel büyük bir farklılık gerçekleşmemiştir.

Tarih alanında asıl kırılma, 19.yüzyılda ortaya çıkan uluslaşma süreçlerinde tarihsel bilginin toplumsal dönüşümü sağlamak için araçsal kurgulanması yanında modernitenin bilme imkanı olarak modern bilim içinde konumlandırılmasıdır. Modern tarih olarak tanımlanacak bu geçmişi *yeni*

3 Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, s. 28.

bilme imkanı, bir yandan ulusçuluk süreçlerine katkı sağlarken, diğer yandan daha nesnel bir konumlanışla üniversite içinde bir kürsü olarak belirmiştir. Zaman içinde bilim felsefesi alanındaki gelişmelerle, özellikle 1960'lardan sonra modern bilimin pek çok eksiklik ve açmazının olduğu ortaya konulmuş, bu da bazı yeni bilme arayışlarını beraberinde getirmiştir. Tarih alanı bundan ciddi biçimde etkilenmiş, postmodern olarak tanımlanan yeni dönemdeki durumu konuşulmaya başlanmıştır. Bu sebepten tarih çalışma alanının, modern ile postmodern dönemlerdeki algılanışını ve durumunu, Türkiye örneğinde irdelemek yerinde olacaktır.

Modern Tarih

"Nasılsa, öyle göstermek gerekir."
Leopold Von Ranke

Konuya, o meşhur soruyla başlamakta yarar görünüyor: *"Tarih nedir?"* Bu sorunun cevabını kendimizce vermek mümkünse de konu edinilenin herkesçe farklı tanımlandığını söylemek abartılı olmaz. Türkiye'de en yaygın bilineni ise üniversiteye giriş sınavlarında çıkan tanımlamadır. Bu tanım öylesine genel bir kabul görmüştür ki neredeyse tarih alanında çalışan birine bile "Tarih nedir?" sorusunu yönelttiğinizde, belki bir hazırbulunuşluk göstergesi, belki de bir refleks olarak bu tanımı ezbere söylediğini, ardından da kendince bazı tespitler yaptığını görmek mümkün olur. Bu meşhur tanım şöyledir:

> *"Tarih, geçmişteki insan topluluklarının yaşayışlarını, kültür ve medeniyetlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, yer ve zaman göstererek, sebep sonuç ilişkileri içerisinde belgelere dayalı, objektif olarak inceleyen bir bilim dalıdır."*

Bu tanım, aslında tüm tanımlama eylemlerinde olduğu gibi kaçınılmaz olarak kendi içinde anlamsal bir sınır çizer ve bir indirgeme yapar. Buna karşın tanımda yer alan unsurlara bakıldığında; bunların *"geçmiş"*, *"insan toplulukları-*

nın yapıp-ettikleri", "yer ve zaman", "sebep-sonuç", "belgelere dayalı", "objektif", "bilim dalı" olduğu görülür. Bu unsurların her biri üzerinde kısaca durmak, sanırız toplumda tarihin nasıl anlaşıldığına ilişkin de genel bir kanaat verecektir. Bu kavramların ilki *geçmiş*tir.

Bilindiği üzere *geçmiş*, şimdi ve gelecek gibi zamanın üç boyutundan biridir. Bu yönüyle yaşanmış olan her şeyi kapsadığı kabul edilir. Olup-bitmiş her şeyi barındırır. *Geçmiş* kavramı, çoğu zaman tarih kavramıyla karıştırılır. Tarih, geçmişte olan(lar)la ilgilenir. Ama geçmiş, olmuş-bitmiş bir hali tasvirle, tarihten çok daha fazlasını kapsar. Biz insanlar, sınırları belirsiz bir geçmiş boyutuna ilgi duyarız. Bu ilgimizi biraz daha netleştirmek adına geçmişi zamansal olarak sınırlarız. Sonrasında ise bu geçmiş içinden, bizim için değerli/anlamlı olanları seçerek, yaşadığımız (şimdiki) zamanda bunları yeniden inşa etmeye çalışırız. Tarihçilik ameliyesinin özünü bu süreç oluşturur. Bu bağlamda denilebilir ki tarihçiler, geçmiş zamanı tam (kapsamlı) olarak çalışmazlar. Zira buna ne imkân vardır, ne de gerek duyarlar. Çünkü tarih, yaşanmış olay, kişi, kurum, kültür, düşüncenin izini geçmişten bugüne sürerek bir anlamda toplum ya da topluluklarda meydana gelen "değişimleri" ve bugüne kadar varolmayı başaran "sürekliliği" inceler. Bu bağlamda tarihin, zaman içinde meydana gelen değişim ve sürekliliğin hikâyesini sunma misyonuna sahip olduğunu düşünebiliriz.

Tarihçiler, geçmişle yoğun biçimde meşgul oldukları için, neredeyse geçmiş zamanda yaşayan insanlar gibi görülebilir. Bu bariz bir yanılgıdır. Oysa tarihçiler, geçmişle ilgilenmelerine rağmen aslında *bugün*de yaşar, bugünün dünyasının gerçeklerinden (kültürü, zihniyeti vs.) fazlasıyla etkilenir, geçmişte neyi-nasıl inceleyeceğini, bugünün dünyasının zorunluluk ve tercihleriyle belirlerler. Özetle, tarihçilik alanında yapılan işin hammaddesi geçmişe ilişkiliyken, yapılan iş, bugüne aittir. Bu sebepten tarih, şu anda ulaşılan kanıtın, şu anda yarattığı içerik ve kavramlar dünyasını içe-

rir. Bu yönüyle insan zihninin verimli bir tasarımıdır.

İkinci unsur "insan toplulukları"dır. Bunu iki yönlü anlamak mümkündür: İlki tarih, konu olarak tikel olanla ilgilenmez. İkincisi ise tarihle ilgilenme biçimi tekil (bireysel) değil topluluk bazında anlam kazanır. Tarihin konusunu biçimlendiren, geçmişte yaşamış bugünkü toplumu ilgilendiren "toplumsal" unsurlardır. Bu ilgi, bireylere (kahramanlara) yönelik görülse bile, bu durum bireysel bir ilgiden ziyade o bireyin geçmişte yaşadığı toplumdaki konumu ve/veya bugün yaşanan toplumda uyandırdığı/uyandıracağı ilgi çerçevesinde biçimlenir. Bu yönüyle tarih çalışmalarının, hem yaşanılan zaman hem de araştırılan ve yazılan geçmişin toplumsal boyutuyla yakından ilişkili olduğu açıktır. Üstelik yukarıdaki tam tanımı verilen ÖSYM'nin ürettiği içerik, doğrudan toplumsala odaklı olduğu için, geçmişte değerli bulunanların mutlaka toplumsalla ilişkili olması beklenir. Bu durumda toplumsala katkı sağlamayan bir bilginin, tarihin konusu olup olamayacağı şüphelidir. Bu tespite karşın tarihe ilişkin çağdaş çalışmalar, bugün bu çerçevenin dışına taşmış görünmektedir.

ÖSYM'nin tanımlamasındaki diğer bir unsur, çalışmada *yer ve zaman* gösterilmesidir. Elbette ki tarih çalışmalarında çalışılan dönem/olay ya da kişisine göre yer ve zaman değişir. Tarihçinin görevi burada geçen yer ve zamanı mutlaka dikkate almaktır. Yer ve zamanı belli olmayan tarih anlatılarına haklı olarak şüpheyle yaklaşılır. Böyle bir durumda tarih anlatısının dili ne kadar akademik kurulursa kurulsun, yer ve zamanı "ıskalayan" bir tarihsel bilginin gerçekliğinden bahsetmek mümkün sayılmaz.

Tarih çalışmalarında özellikle zamanın tarihsel bağlamının farkında olmak son derece önem arz eder. Tarihçi, çalıştığı farklı konu içeriklerinde, farklı bölgelerde, farklı dönemlerde tarihsel zamanın hızının ve anlamının değiştiğinin farkında olur. Örneğin, "*yaşamın hızı*"nın; Eski Çağ'da, Orta Çağ'da, modern zamanlarda farklı anlamlara

sahip olabileceğine dikkat eder. Orta Çağ'daki kilisenin ya da tekkenin yaşam hızı ile bir tüccarın yaşam hızının aynı olmayacağını bilir. Çünkü tarihsel zamanın anlamı, zaman içinde toplumdan topluma, kültürden kültüre, toplumsal konumdan konuma değişiklik gösterir. Bu ölçüye dikkat etmemek, tarih araştırmalarında ve yazımında iki temel soruna yol açabilmektedir. Bunlardan ilki tarih yazımında çoğu defa özensiz kullanımdan doğan; *"bir süre önce"*, *"kısa bir süre sonra"*, *"uzun zaman sonra"*, "çok eskiden", *"bir süre daha"*, *"olduğunda"* gibi zamansal içerikli ifadelerin okuyucu tarafından tarihsel değil de güncel bir bağlamda anlaşılabilmesidir. Zira yapılan araştırmalar, bu ifadelerin geçmişe ilişkin her dönemde ayrı anlamı olabileceği gibi bugünkü "yaşamın hızına" bağlı olarak anlamlandırılabildiğini ortaya çıkarmıştır.[4]

Diğeri ise *"her olayın gerçekleştiği zamandaki koşulların dikkate alınarak değerlendirilmesi"* ilkesiyle yakından ilgilidir. Malum olduğu üzere tarihsel süreçte ortaya çıkan her bir olayın gerçekleştiği dönemdeki gelişmeler ve bu gelişmeleri etkileyen faktörler farklıdır. Hal böyleyken, tarihçinin araştırmasında dikkat etmesi gereken en önemli ilke, araştırdığı olay ile olayın gerçekleşme zamanının koşullarını paralel yani eş zamanlı incelemesi gerekirken buna dikkat etmemesinden doğan büyük hataya *anakronizm* denmiştir.

Anakronizm, geçmişte gerçekleşmiş, tarihe konu olmuş bir olayın neden ve sonuçlarının değerlendirilirken, olayın zamanının değil de başka bir zaman koşulunun dikkate alınmasıyla ortaya çıkan yanılgıdır. Tabiri caizse tarihçinin çalışmasındaki zamansal sapmanın getirdiği bir yanılgıdır. Örneğin, Osmanlı klasik döneminde uygulanan *kardeş katlini*, saltanatın devamı veya devletin birliği için yapıldığını zamanının koşulları içinde anlamlandırmak yerine, bunu bugünkü insan hakları bağlamında tartışmak, konuyu bağ-

4 Ahmet Şimşek, İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman Kavramının Gelişimi, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 187-192

lamından koparak anakronik hale getirir. Ya da eski zamanlarda kabul edilen ve toplumsal hayatın bir parçası olan köleliği, bugünün imkân ve anlayışları içinde değerlendirmek de öyledir. Ya da sıklıkla latife olsun diye söylenen, *Kara Murat* filmlerinden birinde başkahramanın kolunda dijital bir saatin varlığı da anakronik bir durumdur. Tabi anakronik durumlar her zaman böyle belirgin ortaya çıkmazlar. Bu sebepten olayları, ilişkileri değerlendirirken mutlaka dönemlerinin, toplum yapısını, kültürünü, iktisadi faaliyetlerini, değer yargılarını vs. gibi tarihsel olayı biçimlendiren ya da ortaya çıkaran faktörleri de iyi öğrenmek gerekir.

ÖSYM'nin tanımındaki dikkat çeken diğer bir unsur ise tarihin *"belgelere dayalı"* olmasıdır. Modern tarihin, modern öncesi tarihçilikten en önemli farkının, kanıt/kaynak ve bundan yararlanma yöntemi noktasında olduğunu söylemek mümkündür. Modern öncesi tarihçiliğin ilk örneklerinin Türkiye'deki temsilini, siyer geleneği üzerinden İslam tarihinde görmek mümkündür. Selçuklu ve Osmanlı klasik dönem tarihçiliğini de derinden etkilemiş siyer geleneğinin, modern tarihçilikteki kanıt gösterme biçimini, "mesned" olarak tanımlanan bir sistem üzerinden çözdüğü bilinir.

İhsan Oktay Anar'ın romanlarında dile getirdiği *"Raviyanı ahbar, nakilanı asar."* olarak nitelendirilen kaynaklar, bin yıllık İslami ilimlerden Arap geleneğinin ve onu miras alan hadisçiliğin çalışma tarzından kopya edilmiştir. Burada esas olan ravinin (yani rivayet edenin) güvenilirliğidir. Yani ravinin ahlaklı, dürüst vs. olması kaynak olması bakımından kafidir. Buna göre hadisçiliğin de temel metodolojisi olan isnad-mesned sisteminde sarfedilen; sözün kaynağının kim olduğu sorusu, rivayet edenler (raviler) üzerinden oluşturulan bir şecere ile açıklanır. Bu söz kime ait denildiğinde, kişiler üzerinden konu edilen sözün ilk söylendiği geçmişe doğru bir tür *"iz sürülür"*. Burada herhangi bir belgenin kanıt olarak tanımlanmasından ziyade sözün ya da bilginin ravilerden oluşan bir tür *"güvenilir insan silsilesi"* içinde, konu

edilen zamana kadar sağlıklı ve doğru olarak aktarıldığına ilişkin bir inanç vardır. Hemen belirtelim ki bu nakilci metodolojinin tarih alanına yansıması, sultanın saltanatını övücü, destekleyici, başarılarını ön plana çıkarırken, saltanatın başına gelen kötü olayları ve yapılan hataları üstünde durmaksızın es geçici, hatta hiç ele almayacak kadar unutucu bir sonuç yaratabilmiştir. Tabi ki burada tek kusur nakilci metodolojinin sayılmaz. Üretilen tarihsel bilginin değerini belirleyen eser sahibi olarak tarihçinin özellikleri ve beklentilerini de göz önünde tutmak gereklidir.

Geleneksel bilgi aktarma yaklaşımına ilk eleştirileri dile getiren bilebildiğimiz kadarıyla İbn Haldun'dur. O, bilginin hakikati için ravinin güvenirliliğini yeterli görmez, anlatılan, aktarılan olayın içeriğini sosyal kanunlar ve akıl açısından da değerlendirmeyi zorunlu tutar. Böylelikle rivayet tarihçiliğini eleştirerek modern tarih anlayışını bir nevi müjdeler. Ama onun tarih anlayışının keşfedilmesi için 19. yüzyılı beklemek gerekecektir.

Modern tarih ise bunun yerine belge olarak tanımlanan, geçmişteki herhangi bir olay-kişi-durum-kurum vs. konu eden, yazılı kanıtları dikkate almıştır. Gelenekte de elde edilen tecrübeler sonrasında kendini gösterdiği biçimde, *"Hafıza-i beşer nisyan ile maluldür."*, *"Söz uçar, yazı kalır."* uyarılarının, modern süreçte Türkiye'deki tarihçilerin belgeye yöneltmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Modern tarihçiliğin kanıt olarak belgeyi (özellikle de resmi belgeyi) esas almasının sebebi, modern bilim olmaya çalışan tarihin, bir tür "hesap verilebilirlik" üzerinden bir metodoloji inşa etme çabasıyla ilişkilidir. Özellikle 19. yüzyılda bir anlamda inşa edilen yeni metodoloji ile uluslaşma süresindeki devletin *"yalan söylemeyen"* resmi belgelerine odaklanan modern tarih, bu belgelerde olgulara odaklanılması yoluyla da zamanın bilim paradigması pozitivizme bir anlamda öykünerek, meşruiyetini kazanma çabasına girmiştir. Bu durumun, fizik bilimlerindeki gibi bir tür nesnel-

liği yaratabileceğine olan kesin inanç ve beklentiyle hareket eden modern tarihçinin, otoriteryen bir iç sesle eserleri vermesi söz konusu olmuştur.

Geçmişin belgelere yansıyan gerçekliğinin keşfini esas alan, tarihçinin diğer bilim insanları gibi "objektif" olması gerektiği tezini kabul eden, çalışılan konu ve olaylara yönelik tarafsız kalınması şeklinde mottolaştırılan modern tarih metodolojisi, doğa bilimlerindeki gibi bilgisel bir kesinliği de ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Buradaki tarihsel bilginin niteliği belgeye dayalı bir tarihsel kesinliği önemsemesi, daha çok 19. yüzyıl yaklaşımı olarak neredeyse sadece üst anlatıya dayalı siyasi ve askeri içerikli bir çalışma alanını tarih olarak tanımlamasıdır. Geleneksel tarihin bir özelliği olarak söylenebilecek saltanata yönelik teveccühkâr yaklaşımın, uluslaşma çağında bu kez devletler ve onların iktidarlarına yönelik sürdüğü söylenebilir. Bu da modern tarihe üniversite kürsüsünden lise ders kitaplarına kadar devlet aygıtına ve oluşturulan sisteme uygun "makbul vatandaşlar" yetiştirilmesi görevini vermiştir. Böylelikle tarih, vatandaşlık eğitimine daha çok nakilci bir yolla, formal ya da informal destekleyici bir unsur olarak kurgulanmıştır. Hemen belirtelim ki modern tarih bilgisinin eğilip bükülemeyen bu kesin gerçekliği, geleneksel ile çok da farklılaşmayan, bir tür nakilciliği, tekrar ile verimli hale getiren davranışçı öğretim yaklaşımıyla planlanması ve öğretimini içermiştir.

Bu süreçte Türkiye'de tarihten anlaşılması beklenen, 19. yüzyıl bilim paradigması olan ilerlemeci modernist yaklaşımın devam ettirilmesidir. Oysa bilinir ki toplumsaldaki tarihsel bir "ilerleme"nin varlığı, yokluğu ya da nasıl, hangi alanlarda olabileceği hep tartışmalı olagelmiştir. Açıkçası bunda erken Cumhuriyet dönemi bilim paradigması ve cumhuriyetin kurucu iradesinin dile getirdiği *"Hayatta en hakiki mürşittir."* mottosunun önemli bir etkisi vardır. Zira bu konuda da erken Cumhuriyet'in, Osmanlı modernleşme mirasını düşünsel bakımdan bir anlamda ulusçulukla mez-

cederek daha radikal biçimde sürdürdüğü söylenebilir. Bu durumun, özellikle modern bilme eyleminde ve düşüncesinde 19. yüzyılın etkinliğini kesinkes sürdüren materyalist/pozitivist bir paradigmanın kabulü ve Türk üniversite hayatına hâkim kılınmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

ÖSYM'nin tanımında son konu edilebilecek tamlama ise tarihin, "neden-sonuç ilişkisi içinde inceleyen bir bilim" olduğudur. Burada, üzerinde durulması gereken iki nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki tarihin, bir "neden-sonuç ilişkisi" içinde çalıştığıdır. Bu tespit bütünüyle yanlış değildir. Tarih çalışmalarında olayların ve gelişmelerin nedensellikleri üzerine mutlaka düşünülür ve buradan elde edilenler, çalışmaya mutlaka yansıtılır. Tarih çalışmalarını bilimselliğe yakınlaştırmak adına tercih edilen bu yol, daha sistematik bir düşünüş ve sunumu da beraberinde getirir. Bu yönüyle elbette ki önemlidir. Bundan dolayı nedensellik, tarih çalışmalarında önemli bir beceri olarak kendini gösterir. Ancak tarih çalışmaları için nedensellik, tek başına yeterli bir beceri sayılmaz.

Tarih çalışması yapanların neden-sonuç ilişkisi yanında örneğin kanıt kullanma, iç-dış tenkit, zamansal ve mekânsal duruma riayet, tarihsel değerlendirmede hakkaniyet (nesnellik), tarihsel empati ve tarihsel imgeleme gibi pek çok yeterliliği de dikkate almaları beklenir. Ancak tanımlamada doğrudan sadece neden-sonuç ilişkisine vurgu yapılması tesadüfi değildir. Çünkü 19. yüzyıldan itibaren modern tarih bir disiplin olarak kendini inşa ederken, zamanın bilim paradigması pozitivizmin bir zorunluluğu olarak nedenselliği, hem çalışmalarında uygulamalı hem de tarihsel düşünüşün en baskın unsuru olarak mutlaka göstermesi gerekiyordu. Tarihin pek çok yeterlilik (beceri) gerektirmesine rağmen bunun sadece neden-sonuç üzerinden tanımlanması, zamanın tarih formasyonu ve nosyonuna ilişkin bir gösterge sunmaktadır. ÖSS'nin tanımı içinde yukarıda yer

verdiğimiz tamlamanın üzerinde durulabilecek ikinci noktası da tarihin bir bilim olduğudur.

"Tarih bir bilim midir?" tartışmaları 19. yüzyıldan beri yapılagelir. Bugün bile bu tartışmalar son bulmuş değildir. Bu tartışmaların özünde tarih çalışmalarının, diğer (modern) bilimlerdeki metodolojiyi aynen kullanamadığı eleştirileri vardır. Bu, tarihi bir bilim alanı olarak kabul edemeyenlerin en önemli argümanlarını barındırması açısından tartışmanın güçlü bir yönüdür. Diğer tartışma nedeni ise bilimin "kontrol edilmiş", "güvenilir" bilgi sunma imkânına karşın her halükarda indirgenmiş veriyle çalışacağı, bunun da geçmişi derinlikli ve geniş perspektiften, çok perspektifli anlamak için sorun oluşturacağı eleştirileridir.

Tarih, "gerçekte ne olduğunu" araştırmada kullandığı metodoloji açısında bilim olarak kabul edilse bile, yazım sürecinde ortaya çıkan metin oluşturma yönüyle sanat alanına daha yakın olabileceği eleştirileri haklı olarak varlığını sürdürmektedir. İtiraf etmek gerekirse bu keyifli tartışmada genelde varılan sonuç, tarihin bir bilim alanından çok daha fazlası olduğudur.

Postmodern Tarih

"Her 'anlatı' bir meşruiyet zemini yaratıyor, bu zeminde kendimiz ve çevremiz hakkında bilgimiz oluşuyor; sıkıştığımız alandan kurtulmak, 'başka' bir tahayyüle, başka öykülere, anlatılara izin vermekten geçiyor."

Nilgün Gürkan Pazarcı[5]

Tarihin akademik bir disiplin olarak ortaya çıkması, 19. yüzyıldaki uluslaşma sürecine rastlar. Her bir toplumun kendi *en eski ve en şanlı tarihini* inşa etme çabasından kaynaklı kurulan ve bunu yapacak profesyonel tarihçileri yetiştiren tarih bölümleri, zaman içinde bu misyonlarını büyük ölçüde korumuş görünmektedir. Özellikle Fransa, Almanya

5 *Radikal2*, "Tarihi Anlamak", 26/11/2006.

ve sonrasında İngiltere'de üniversite kürsüleri kurulan tarih disiplini, başlangıçta büyük tartışmalara konu olsa da zaman içinde metodolojisi belli bir çalışma alanı olarak kabul görmüştür.

Uluslaşma hareketlerini doğrudan destekleyen bir misyonu öyle ya da böyle üstlenmiş görünen modern tarihçiliğin, dünya savaşları sırasında yaptığı tarafgir yayınlar nedeniyle bu çerçevede oldukça itibar kaybettiği bilinmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan soğuk savaş dönemi iki yönden tarihçilere yeniden itibar kazandırdı. Bunlardan ilki zamanın siyasetinin tarihçilere yüklediği yeni anlamdır. İkincisi ise buna bağlı olarak özellikle Amerika'da ortaya çıkan "bölge araştırmaları"nda tarihin yeniden farkedilen önemidir. Böylece tarihin, hem maddi proje destekleri açısından hem de daha nesnel bir bilimsel söylemin yükselişi bakımından yeniden değer kazandığını söylemek mümkündür.

Soğuk savaş dönemi devlet politikaları gereği yeniden önem kazanan tarihçilik mesleğine karşın, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren dünyadaki yeniden "anlam arayışı"nın bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni felsefeler/anlayışlar tarihin epistemik olduğu kadar ontolojik durumunu da tartışmaya açmıştır. Post-yapısalcılık gibi gerçeği metin temelli açıklamaya çalışan yaklaşımların etkisiyle tarih, yeniden bilimselliği tartışılan ve yeni metodoloji/ler geliştirmesi beklenen bir alana dönüşmüştür. Popüler kültürün de etkisiyle devlet merkezli planlama ve stratejiler dışında daha çok halkın geçmişe dönük genel kanaatlerini ve meraklarını tatmin aracı gibi görülmeye başlanan tarihte, "gerçeğin temsili" tartışmaları yeni bir döneme taşınmıştır.

Başta üniversite olmak üzere gerçeğin peşinde olanlar için bilim alanında asıl kırılmanın yine fizik alanında geliştirilen kuantum teorisi ve sonrasında yapılan çalışmalarla 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktığını söylemek gerekir. Buna göre modern bilim paradigmasını oluşturan Newton

mekaniği yerine, gerçeği anlamlandırma bağlamında onunla neredeyse taban tabana zıt görünen Kuantum mekaniği tanımlanmaya çalışılmıştır. Adıyeke'nin özetlediği biçimiyle artık, gerçek tanımlaması şuna dikkat etmek zorunda kalıyordu:

> *"Kuantum fiziği atom altı parçacıkları bize tekilci doğa anlayışını yansıtır. Doğa tam bir kozmos değil daha çok kaostur. Doğa hiyerarşik değil heterarşiktir; aşağıdan yukarıya doğru basamaklı bir düzen değil, birbirinden farklı ve birbirinden bağımsız birden fazla yapı bulunur. Doğa, mekanik değil organiktir; o büyür, gelişir, solar, çöker, yeniden büyür, gelişir, vd. doğa tamamen arşik (düzenli) değildir, tersine o büyük bölümüyle anarşiktir (düzenden yoksundur). Newton fiziğinin evrenselci-pozitivist bilim anlayışına karşı kuantum mekaniği bize farklılıkları ve tekilin bilgisini sunar. Yeni bilim paradigması çerçevesinde gerçek; karmaşıktır, heterarşiktir, mekanik değildir belirsizdir, önceden kestirilemez, nedensellik söz konusu değildir nedensellik yoktur, tek ve mükemmel doğru yoktur, bağımsız değişken yoktur."*[6]

Her şeyi altüst eden bu yeni paradigma elbette ki sosyal bilimlere ve tarih yazımına da belli ölçülerde yansıdı. Bu yeni bilim paradigmasıyla birlikte hermeneutik, fenomenoloji, post-yapısalcılık, semiotik, post-kolonyalist, eleştirel kuram çerçevesinde Derrida, Lyotard, Foucault, Ankersmit, LaCapra, Baudrillard, Hayden White, Kellner ve Grossman gibi düşünürlerin yaklaşımlarına genel olarak *postmodernizm* denildi. Bu tanımlama aslında modern tarzda alışık olunan bir bütünlüğe karşılık gelmiyordu. Yeni kavram, modernizmde olduğu gibi homojen bir anlamın yerine parçalılığın/heterojenliğin üzerine kuruluydu. Postmodern felsefi yaklaşımlar farklı farklı olsa da özellikle *evrensellik*

6 Nuri Adıyeke, "Mikro Tarih: Kuantum Tarih Kurgusu (Makroskobik Tarihten Mikroskobik Tarihe)", *Türkiye'de Tarihyazımı*, Ed. Vahdettin Engin & Ahmet Şimşek, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

mitosuna ve üst anlatı'ya karşıtlık, deneyselliğin gerçeklik bağına itiraz, dilsel protokollerle gerçeğin temsilinin imkânsızlığına atıf yapmak, metindeki biçimsellik ve içerik arasındaki ilişkisinin yoğunlaşmasına dikkat çekmek mümkündür. Böylelikle özellikle 1980'lerde tarihçilik mesleğini temelinden sarsan bir kuşkuculuk anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayışın ana görünürlüğü tarih ve edebiyat arasındaki kesin çizgileri ortadan kaldırarak tarihçilerin de tıpkı romancılar gibi seçtikleri olguları istedikleri üslup ve biçimle metinsel bir bütünlük içcrisinde ele aldıklarını, bu nedenle de anlattıkları metinlerin nesnelliğinin sorgulanması şeklinde ortaya çıkmıştır.[7]

Postmodern tarihçiliğe örnek olarak belki Focault'un *Deliliğin Tarihi, Hapishanenin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi* gibi eserlerini saymak mümkündür. Bu eserlerin alışıldık bir tarih incelemesi olmadığı, "iktidar"ın ötekileştirdiği, sıradan olanların tarihlerine yöneldikleri, bunu yaparken de tarih incelemelerinde sosyal bilimlerin bütün alanlarından yardım alarak tarihin genişleyen çerçevesi içinde özellikle kültürel antropolojiye kayan yönlerinin ağır bastığını özellikle belirtmek gerekiyor. Bunu seçkinlerin tarihine odaklanan, modern tarihe bir tür meydan okuma olarak da anlamak mümkündür.

Postmodernistler konumuz bağlamında en sert eleştiriyi, modern tarihçiliğin benimsediği *nesnel gerçeklik* ve *ilerlemeci tarih* tasarımı iddialarına getirmişlerdir. Buna göre objektif olarak tanımlanabilecek bir tarihsel gerçeklikten bahsetmek mümkün değildir. Her metin bir kurgu olduğuna göre *gerçekliği* olduğu gibi aktarmak mümkün görünmemektedir. Kaldı ki kişi kendi gerçekliğini kendi inşa edeceği için tarihsel olarak herkesçe kabul edilebilecek nesnel bir gerçeklikten bahsetmek zordur. Bunun yerine tarih, geçmişin bilgisi olarak olabildiğince yorumsallık ile zenginleşen gerçeklikler alanı olabilir. Böyle bir tarih anlatısında ilerleme yoktur;

7 Ayşegül Keskin, "Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, s.354.

sadece algılama ve yorumsama söz konusudur.

Ağırlıklı olarak ravilere dayalı elde edilen tarihsel bilgilerden oluşan geleneksel tarihçilik, bilginin elde edilişi, metodolojik tenkit sürecini içermemesi yönüyle yorumsallığa açık biçimde ilerlemesi yönüyle postmodern tarihsel bilgi ile bir ölçüde benzeşir.

İçinde bulunduğumuz bu postmodern süreç, bilgi teknolojileri ve görsel medya kanalıyla, genelde öğrenmeye; özelde ise tarihsel bilginin öğrenilmesine köklü etkilerde bulunmaktadır. Tarihsel romanlar, tarihsel filmler, twitter ve facebook, özel bloglar, forum siteleri gibi fenomenler yeni özneyi etkileyen başlıca kaynaklar arasındadır. Bu yeni fenomenler, tarihsel olaylara postmodern yorumsamacılıkla yaklaşmakta, farklı alternatif senaryolar sunmakta, tarihi yeniden güncelle ilişki içinde, keşfetmeye yönelmektedir. Tekçi, tek yorumcu tarih imgesine meydan okuyan bu durum, öğrenme-öğretme sürecini de etkilemektedir. Örneğin öğrenci, ders ortamındayken bile anında Google'da basit bir taramayla farklı bilgi ve yorumlara ulaşmaktadır. Çünkü bilgi merkezleri çoğalmakta, modern yaşamın dayattığı uzman bilgi tekeli kırılmaktadır. Böylelikle tarihe yönelik iktidarın hakim yorumlaması dışında sınıfsal, cinsiyetçi, inançsal, ideolojik, etnik vb. yaklaşımlar, alabildiğine yayılmakta; her perspektif aynı olgunun farklı yorumuna neden olmaktadır. Artık perspektife göre bilginin değiştiği, göreceli bir dünya söz konusudur.

Bugün, modern tarihe meydan okuyan, resmi ideolojiyi "alaşağı" etmeye yönelen pek çok perspektif doğmuş durumdadır. Aslında bu, modern tarihin epistemik bir krize girdiğini gösterdiği gibi, nesnel hedefleri ve bilgileri varsayan modern eğitimin de epistemik bir kriz içinde olduğunu göstermektedir. Türkiye'de gördüğümüz, Kurtuluş Savaşı, İnkılaplar, Dersim vb. olaylara farklı yaklaşımlar, yine feminist ve sınıfsal meydan okuyuşlar dışında *"olmasa olmazdık"* ya da bir karşıt söylem olarak *"olmasaydı da olurduk"* türü

tarihsel-kurgusal tartışmalar her yerdedir ve sınıfın içine kadar sızmıştır. Bu duruma karşın yeni öğrenme yaklaşımları, bireyi merkeze alarak, bilişe odaklanarak, göreceliliği ve perspektivizmi dikkate alacak bir eğitim planlanma-uygulamasını çözüm olarak sunmaktadır.

Postmodern dönemde tarih alanında çalışanlar kadar, tarih sever, okuyucu kitlenin de bu gelişmelerden dolayı kafası oldukça karışmış görünmektedir. *"Everything goes."* (Ne olursa gider.) şeklindeki postmodern dönem mottosu, belli bir metodolojiye bağlı olarak gerçeğin peşinde gitmeyi neredeyse gereksiz bir uğraş haline getirmiş gibi görünmektedir. Oysa gerçeği bilme eylemi ve bundan doğan metodoloji, insanlığın şimdiye kadar ki merakını giderecek tatminkar yolları üretmiş olması yönüyle büyük birikim olarak varlığını sürdürmektedir. Bu süreçte akademik tarihçilerin tüm bu eleştiri ve yeni yönelimler karşısında takınacağı tavır önem kazanmaktadır. Başka bir deyişle sorgulanması gereken, belge seçiminden bu belgelerin geçmişi anlatmak için yeniden metinselleştirilmesine uzanan *"tarihçinin mutfağı"* denilen bu süreçte tarihçinin bu eleştirileri göz önünde bulundurarak çalışmalarını sürdürmesidir.[8] Bu durum genel tarih meraklısı, okuyucu tarafından nasıl değerlendirilecektir?

Bugün çağdaş tarih yazımı için yeni eklektik bir yol geliştirmek zorunlu görünmektedir. Bir yanda nesnel-determinist-olgucu modernist tarihsel anlayış ile diğer yanda bireysel görecelliği ve bilişsel kurguya dayalı düşünceden hareket eden, *"eğer varsa bir tarihsel gerçekliğin neredeyse hiçbir zaman elde edilemeyeceği"* tezini çeşitli tonlarda seslendiren postmodern paradigma arasında tabiri caizse "sıkışmış" bir tarih yazımı ve eğitimi söz konusudur. Modernist yaklaşımın dayatmacı tavrına karşın postmodernistlerin bütünüyle ilgisiz tutumları arasında "hakikatin bilgisi"ne hiçbir zaman ulaşılamayacak olunsa bile yine de aramaya devam

8 Keskin, a.g.m, s.360.

etme kararlığını gösterme bağlamında yeni eklektik bir yapının inşa edilmesi tüm tarih yazım ve öğretim çalışmalarının geleceği için bir umut olacaktır. Aksi halde tarih alanında çalışanların, modernist metodolojinin katı olgucu tavrı ve dolayısıyla ortaya çıkan ezber sorunu ile postmodernist köktenci eleştirilerle neredeyse nihilizme varan, gerçeği bütünüyle değersizleştirme sorunu arasına sıkışması kaçınılmaz görünmektedir.

YÜKSELEN KÜRESEL DEĞERLER VE ENDİŞELER

"Doğuyoruz, büyüyoruz, yaşlanıyoruz ve ölüyoruz. Milyonlarca yıldır insanlar evrimleşiyorlar ve bugüne kadar 100 milyar kadar insan öldü![...] Artık öyle bir çağdayız ki, kendi kaderimizi kendi elimize alabiliriz. Bu, her şeyi değiştirecek. Sizi her seviyede değiştirecek bir dönem."

Sergio Canavero[9]

Güç kelimesinin, gündelik hayatımızda iki anlamı vardır. İlki, büyük çabalar isteyen, ağır ve yorucu yapılan bir işe yönelik söylenir. İkinci anlam ise fiziksel, düşünsel ve ahlaksal bir etki yapma ya da böyle bir etkiye direnebilme yeterliliğine karşılık kullanılır. Tarihsel süreçte kaydedilenler bize bu konuda ciddi malzeme sağlıyor. Günümüz temel eğilimleri de gücün meşruiyetinin, diğer bir deyişle geleneklere ya da yasalara uygunluğunun başka bir alana doğru kaydığına işaret ediyor. Bu alanı iyi anlayabilmenin yolunun da teknoloji, medya ve tarihin birleştiği karmaşık alanı doğru okumaktan geçtiği söylenebilir.

Geçmişte, krallar, sultanlar ve din adamları geniş coğrafyalarda egemenlikler kurabilmişlerdi. Hatırlanacağı üzere Papalık makamı, Orta Çağ boyunca Hristiyan âlemine önderlik etmiş, hatta bununla kalmayıp neredeyse tüm Avrupa'ya bir anlamda egemen olmuştu. Literatüre *Konstantin Bağışı*[10] olarak geçen vasiyetnameyi okuyanlar anımsayacaktır. Bu vasiyetname, İmparator Büyük Konstantin'in Doğu

9 Profesör, Nöroşirürjiyen.

10 Andre Vauchez, *Encyclopedia of the Middle Ages*. Routledge, 2001, p. 445.

Roma'ya çekilme kararı ile Batı Roma'yı Papa'nın irade ve hükmüne (Potestas) bağladığı iddiasını taşıyordu. Bu irade ve hüküm makamı, Papa'yı eski Batı Roma topraklarında oluşan ya da oluşacak tüm devletlerin üstüne çıkarıyor, kral ya da prens, devlet muktedirlerini Papa'nın vesayetine sokuyordu. Bu vasiyetname, o dönemin koşulları için inanılmaz bir etki altına alma imkânı sağlıyordu.

Günümüzde ise sadece Avrupa kıtasında değil, diğer kıtalarda yaşayan insanları da etkisi altına almayı başaran başka bir olgudan söz ediyoruz. Bu olgu, hayatlarımıza sosyal medya ile sızmayı başardı. Bugün iki milyarın üzerinde insanın düşünsel ve davranışsal pek çok kodlaması *Facebook* adı verilen yapının belleğinde kayıt altında tutuluyor. *Büyük Veri* (big data) adı verilen bu gücün, tıpkı Orta Çağ'da papalık makamının elinde tuttuğu vasiyetname gibi bir güce muktedir olduğunu söyleyebiliriz. Bu platformu yöneten ve veriyi işleyerek egemen sınıfın ihtiyaçlarına göre yeniden üreten yapay zekâlar, botlar ve algoritmalar günümüzün esaslı tartışma konusudur. Tartışmaların temel noktası ise bu güce kimlerin sahip olduğu ve bu gücün nasıl denetleneceği üzerinde şekillenmektedir. Dünya Ekonomik Forumu 2017 tarihli *Küresel Risk Raporu*'nda da bu hususlara dikkat çekilmektedir. Rapora göre sosyal ve siyasal tartışmaların temel nedenleri ekonomik ve teknolojik dönüşüm, sosyal ve kültürel kutuplaşma ile yeni tanımlanan *post-truth* siyaset konuları olarak işaret edilmektedir. Bu hususların gerek tarih düşüncesi, tarih disiplini ve yazımını gerekse tarih eğitimini etkilemesi kaçınılmaz görünmektedir.

Ekonomik ve Teknolojik Dönüşüm

Küreselleşme üzerinde yapılan son çalışmalar, inovasyon, ticari rekabet, büyüme ve verimlilik konularında ciddi bir artış sonucunu ortaya çıkarmıştır[11] Genel olarak küresel

11 Dabla-Norris, E., K. Kochhar, N. Suphaphiphat, F. Ricka, and E. Tsounta. "Causes and consequences of income inequality: A global perspective". *IMF Staff Discussion* NoteSDN/15/13, Washington, DC: IMF, 2015.

refah, son on yıldaki en yüksek noktasındadır.[12] Bilimsel çalışmalarda, özellikle bilişim ve tıp alanında büyük ilerlemeler sağlanmıştır. Örneğin Nöroşirürjiyen (beyin cerrahı) Sergio Canavero tarafından, birkaç yıl önce doğanın, yeterince uzun bir süredir kurallarını bize dikte ettiğini ve zamanın değiştiğini, kendi kaderimizi artık kendimizin tayin edebileceğini söylemişti. Canavero'nun sözleri doğru çıktı ve insanlık tarihinde ilk defa cansız bir bedene kafa nakli operasyonu gerçekleştirildi.[13] Ancak bu bilimsel ilerleme düzeyi ve bunun doğurduğu refah, tüm ülkeler ve toplumlar için maalesef aynı seviyede gerçekleşemedi. Zenginlik, gittikçe bir grup elitin elinde toplandı. Bu durum, fakir insan yığınlarını oluşturdu.[14]

– Hayatın anlamını düşünüyorum. Google'ı dene...

Kaynak: Twitter, Partich Chappatte – Google Critique

---

12 Legatum Institute. 2016. The Legatum Prosperity Index™ 2016. http://www.prosperity.com/

13 Haberturk, Online: www.haberturk.com/dunyanin-ilk-kafa-nakli-basariyla-gerceklestirildi-1718430 (12.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

14 Tarihçi Harari, *Homo Deus* (Tanrı İnsan) adlı kitabında yakın gelecekte büyük miktarda insanın amaçsız ve faydasız hale geleceğini iddia ediyor.

Ekonomist Branko Milanoviç tarafından sunulan kanıtlar, küresel gelir dağılımında çok ciddi bir eşitsizlik olduğunu, bu gelirin küreselleşmeden en çok kazanan grupların elinde toplandığını göstermektedir.[15] Son araştırmalar, 25 gelişmiş ülke genelinde 540 milyon gencin, kendi anne ve babalarının yaşadığı hayattan daha fakir bir hayat standardına sahip olacağı ihtimalinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.[16]

Teknolojinin, ekonomiler üzerindeki etkilerini inceleyen Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) profesörleri Erik Brynjolfsson ve Andrew McAfee, yaşadığımız dönemi İkinci Makine Çağı olarak adlandırmaktadırlar. Onlar, bu dönemde teknolojilerin, sınırlamaları hızla aşmamıza ve yeni sınırlar açmamıza izin verdiklerini dile getiriyor. Bu dönüşümün bolluk yaratabileceğini dile getiren iki akademisyen, etik ilkeler dikkate alınmazsa insanlığın bir distopyanın (kara gelecek) içine düşebileceğine de dikkat çekiyor.[17] Buna göre bilgisayarlar daha güçlü hale geldiğinde, şirketlerin işçilere olan ihtiyacı azalacak. Şimdilerde bile bunu teyit eden gelişmeler yaşanırken, önümüzdeki on yıllardaki gelişmelerin şüphesiz çok daha şaşırtıcı olacağı söylenebilir. Bu değişim, iki akademisyenin *Büyük Ayrışma* adını verdikleri bir fenomeni izah ediyor. Buna göre onyıllar boyunca, kişi başına GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla), üretkenlik, özel istihdam ve ortalama aile geliri neredeyse mükemmel adımlarla yükseldi. Fakat 1980'lerde gelirdeki artış ve bu yükseliş dü-

15 B. Milanovic, "Global income inequality by the numbers: In history and now". Policy Research Working Paper No. 6259. World Bank, 2012, Online: http://documents.worldbank.org/curated/en/-959251468176687085/pdf/wps6259.pdf (15.10.2017 tarihinde alınmıştır.)

16 R. Dobbs, A. Madgavkar, J. Manyika, J. Woetzel, J. Bughin, E. Labaye, and P. Kashyap. "Poorer than their parents? A new perspective on income inequality". McKinsey Global Institute, 2016, Online: http://www.mckinsey.com/global-themes/employment-and-growth/poorer-than-their-parents-a-new-perspective-on-income-inequality (15.10.2017 tarihinde alınmıştır.)

17 Andrew McAfee ve Erik Brynjolfsson *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, W. W. Norton & Company, NY & London 2016.

şüşe geçti. Enflasyonun ayarlanmasıyla, bugünkü ABD'de yaşayan ortalama hane halkı, 1998'deki ortalama değerden daha az kazanır oldu. İş büyümesi de yavaşladı.[18] Birçok gelişmiş ülkede benzer durumlar ortaya çıktı. Brynjolfsson ve McAfee, bugün ve yakın gelecekte sadece teknolojiyi takip edebilen, inovasyon becerisine sahip firmaların ve yaratıcı becerileri olan çalışanların var olabileceğine işaret ediyor.

Küreselleşmenin yanı sıra gerçekleşen teknolojik değişim, birçok insanın ekonomik güvenlik anlayışını önemli ölçüde etkiledi. Gelişmiş ekonomilerdeki geleneksel üretim merkezleri, emek tasarrufu sağlayan teknoloji ve dış kaynak kullanımıyla bir araya getirildi. Teknoloji, bu işlerin yaratıcısı oldu. Ancak yeni dönem geleneksel ve modern işlerin büyük çoğunluğunun hızlı bir şekilde ortadan kalkacağını ortaya koydu.[19] Ekonomist Diane Coyle, sanayi sonrası bölgelerdeki mevcut siyasete karşı geliştirilen muhalefetin itici gücünün iş kayıpları nedeniyle yaşanan sorunlar olduğu görüşündedir.[20]

Teknolojinin Tarihsel Perspektiften Tanımlanması

İnsan maddi çevresini denetlemek ve değiştirmek amacıyla asırlardır araç gereçler geliştirmekte ve bunlara ilişkin bilgileri bir sonraki kuşağa aktarmaktadır. Bu bağlamda süreci teknolojinin gelişimi üzerinden okumak demek, insanlığın ilerleme tarihini okumak anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle bugün geldiğimiz nokta, geçmişteki her

---

18 Amy Bernstein and Anand Raman, Harvard Business Review. *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, Jan 25, 2016. Online: https://hbr.org/2015/06/the-great-decoupling (13.08.2017 tarihinde alınmıştır.)

19 Harari, bugün üniversite öğrencisi olan gençlerin kırk yaşına geldiklerinde öğrendikleri bilginin neredeyse tamamının kullanışsız hale geleceğine dikkat çekiyor.

20 D. Coyle, "The anger of deindustralised Brexit towns goes far beyond immigration". Financial Times, 22 November 2016. Online: https://www.ft.com/content/d6bb1c6b-ce24-3ded-9fea-e06978ed4346 (22.11.2016 tarihinde alınmıştır.)

bir gelişmenin *"dip toplamı"* olarak görülmektedir. Peki, bu noktaya varana kadar insanlık tarihinde hangi önemli aşamalar kaydedilmiştir? Antropolog Ian Morris'in bu konudaki tespitleri oldukça ilginçtir.

Morris, *Why the West Rules-For Now* (2010) adlı çalışmasında toplumsal gelişmeyi, 2000 yılının verilerini temel alarak her birine 250 puan verdiği dört kategoriden oluşan toplam 1000 puanlık bir sistemde ele almıştır.[21] Bu çalışma için tüketilen enerji miktarı, kent örgütlenmesi, savaşabilme gücü ve iletişim seviyeleri ana başlıkları altında yüzlerce seviye belirlenmiştir. Morris, hazırladığı skala için M.Ö. 14.000 ile M.S. 2000 yılları arası çeşitli dönemlerde Avrupa, Mezopotamya, Kuzey Amerika, Japonya ve Çin bölgelerinde vuku bulan gelişmeleri değerlendirmeye almış ve kıyaslamaları bu olgulara göre yapmıştır. Bu puanlamalara göre oluşan tablo ile son yüzyıldaki gelişimin, önceki asırlarla kıyaslanamayacak kadar hızlı olduğu ortaya koymuş ve insanlık tarihinin büyük bir bölümünün *sıkıcı* (boring) olduğu sonucuna varmıştır. Morris'in ortaya koyduğu bu tablo, insanlık tarihinin binlerce yıl boyunca çok az miktarda ilerleme kaydedebildiğini göstermiştir. Bu durum iki yüzyıl öncesine kadar böyledir. Ancak son iki yüzyılda meydana gelen olgular, insanlığın gelişim çizgisinde şiddetli bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Bu kırılma ile hem nüfus artışı hem de toplumsal gelişme 90 derecelik açı ile yukarı doğru bir ivme kazanmıştır. Bu ivmeye neden olan gelişmeleri tarih kitaplarından *Endüstri (Sanayi) Devrimi* ana başlığı altında okuyoruz.

Dördüncü Endüstriyel Devrimi (4.0)Anlamak

Bilindiği gibi teknoloji, doğal kaynakların basit bir araç olarak insanlar tarafından kullanılmasıyla başladı. Bu süreç, insanoğlunu sanayi alanında gücü ve bilgiyi biriktirmesine, denetlemesine, işleme ve iletme gibi amaçlarla makineler

21 Ian Morris, *Why the West Rules-For Now*. USA, 2010.

oluşturmasına, araç, gereç, aygıt ve yöntemler geliştirmesine vesile oldu. Geçmişte Watt'ın buhar makinesi ve onu model alan diğer yenilikler nasıl ki "kas gücünün" yerini aldıysa, bilgisayarlar ve diğer dijital yenilikler de "beyin gücünün", yani dünyayı anlama ve şekillendirme becerisinin yerini almaktadır.

Bu gelişmeler, temel enerji kaynağı olan insan ve hayvan gücünden biyo-yakıtların kullanımı ile mekanik güce geçiş dönemini kapsamaktaydı. Bu süreç 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yirmi yılında yerini elektrik dağıtımı ile kablolu ve kablosuz iletişim ağlarına bıraktı. İkinci Endüstriyel Devrim, adı verilen bu süreç aynı zamanda kimyasal sentezlerin geliştirildiği yeni güç üretimlerini de beraberinde getirdi. 1950'li yıllar ile birlikte Üçüncü *Endüstriyel Devrim* adı verilen yeni bir döneme girildi. Bu dönem bilgi üretme, işleme ve paylaşmanın yeni yollarını etkinleştiren sayısal sistemlerin, iletişimin ve bilgi işlem gücündeki hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dönem oldu.

Milenyum başından itibaren *Dördüncü Endüstriyel Devrim* ile insanlar ve makineler için tamamen yeni olanakları içeren "sibermatik sistemler" ortaya çıktı. Bu süreç, teknolojinin toplumlarda ve hatta insan vücudunda dahi yer alabilen, tamamen yeni yollarını temsil ediyor. Genom düzenleme, siber ve nero istihbarat biçimleri, kripto şifreleme yöntemleri, yapay zekâ ve sanal vatandaşlık kavramları bu dönemin terminolojisi içinde yer alıyor. Bu teknolojilerin doğası ve karmaşıklığı, *Dördüncü Endüstriyel Devrimi*'nin pek çok yönüne karşı kendimizi yabancı hissetmemize neden olmakta ve korkularımız tehdit haline gelmektedir. Bu nedenle tüm endüstriyel devrimlerin nihai olarak insanların bireysel ve kollektif tercihleri tarafından yönlendirildiğini unutmamalıyız. Bir başka deyişle araştırmacılar, mucitler ve tasarımcılar insanlığa hizmet amacıyla teknolojiler geliştirmekteler. Öte yandan, tarihsel deneyimle bildiğimiz bir gerçek var ki o da teknolojinin her zaman bir güç olarak kullanılabileceği ger-

çeği. Bu konuda yirminci yüzyıl siyasi ve askeri tarihinden alınabilecek pek çok ders olduğunu biliyoruz.

SpaceX Etkisi

Tarihte esaslı bir kırılma anı da geçtiğimiz aylarda yaşandı. *SpaceX*, neredeyse gökdelen büyüklüğündeki üç adet roketi uzaya fırlattı ve bu roketlerden iki tanesi başarılı bir şekilde yeryüzüne iniş yaptı.[22] Uzaya gönderilen roketlerden hiçbiri daha önceki fırlatmalarda dünyaya geri döndürülememişti. Üçüncü roket planlandığı üzere uzayda parçalarına ayrıldı. Şimdi boşlukta bir otomobil içinde *Starman* adı verilen robotik astronotuyla dünyayı arkasına almış, Mars'a doğru yola devam ediyor.[23] Bu yolculuğu biraz daha ilginç kılan ve tarihsel düşünce açısından önem taşıyan bir diğer

– Arkadaşım, senin dörtlüler son bir milyon mildir yanıp sönüyorr!

Kaynak: Dave Granlund Official Web – Tesla SpaceX

22 *The Guardian*. Online: www.theguardian.com/science/2018/feb/06/falcon-heavy-spacex-rocket-florida-launch (12.10. 2018 tarihinde alınmıştır)

23 *CNBC* Online: www.cnbc.com/2018/02/08/elon-musk-shares-the-epic-last-photo-of-starman-in-the-red-tesla-he-shot-into-space.html (08.02.2018 tarihinde alınmıştır.)

husus da *Starman*'ın teknolojik bir cihazı beraberinde taşıması.[24] Bu cihaz *Arch* (Ark) adı verilen, madeni para boyutundaki bir küçük depolama cihazı. Bu nesne kütüphaneler dolusu bilgiyi küçük kuvars kristali diskine kodlanmış şekilde belleğinde saklıyor. Bu belleğin teorik olarak 14 milyar yıl kadar dayanabilmesi öngörülüyor.

Bu öngörüyü bir tarafta tutalım, çünkü ancak çizgi romanlarda yer alabilecek bir hikâyenin kurgusundan bahsediliyormuş gibi geliyor kulaklara. Düşünsenize, kırmızı bir araba içinde bir robot astronot belki de bir yapay zekâ ile beraberinde insanlığa dair tüm bilgi. Hem de küçücük bir madeni para içinde. Hayal gibi geliyor, ama gerçek! Kaliforniya merkezli kâr amacı gütmeyen *Ark Görev Kuruluşu*'nun yaptığı açıklamadan bu *Ark*ların gelecek nesillerin yararı için insanlığın bilgisini uzay ve zamanda koruyup yayacaklarını anlıyoruz.[25] Bilim-kurgu yazarları için son derece kıymetli bir bilgi bu. Hem koruyacaklar hem de uzayda bilgiyi yayacaklar! Bu konuyu uzatmadan, dünyaya kontrollü dönüş yapan diğer iki roketin tarihte nasıl bir kırılma noktası yaratabileceği üzerine düşünmenizi istiyoruz.

İstanbul-New York arası uçuşları ele alalım. Yaklaşık 12 saat sürüyor. Bu sürenin yarım saate inebileceğini iddia etsek! Hatta bu uçuşların, normal vatandaşlar için ekonomi sınıfı biletle gerçekleştirilebileceğini söylesek! *SpaceX*'in kurucusu ve Tesla Motors'un kurucu ortağı Amerikalı mühendis Elon Musk, yakın zamanda böyle bir projeyi hayata geçirmek için çalışmalar yürütüyor.[26] Bu çalışmalar, Jull Verne, H.G. Wells, Mary Shelley ve George Orwell gibi geleceğe ilişkin tahminlerde bulunan yazarların ütopya ve distopya türündeki romanlarını akıllara getiriyor. Kendi dönemlerinde hayali bile mümkün olmayan bir teknolojinin

---

24 Robby Berman, *Big Think*. Online: bigthink.com/robby-berman/hidden-on-the-falcon-heavy-were-the-first-books-for-a-space-library (13.02.2018 tarihinde alınmıştır.)
25 Archmission Official Web Site (https://archmission.org/)
26 SpaceX Official Web Site (http://www.spacex.com/news)

daha sonraları üretilebilmesi ve insanoğlunun faydasına ya da zararına kullanılabilmesi, tüyleri diken diken ediyor.

Raylardan, yer altı sistemlerine geçildiği bir süreç içinde, insanoğlu *Hindenburg Zeplini* ve *Titanik Gemisi* gibi trajik vakaları deneyimledi. Kim bilir belki de *SpaceX* roketleri için de benzer bir trajedi yaşanacak. Ancak bunların hiçbiri insanoğlunun sınırlarını aşmasına bir engel olamayacak. İnsanlık yeni teknolojileri geliştirmeye ve deneyimlemeye devam edecek. Esas olan, bu teknolojileri hangi amaçlarla ve kimler için kullanmak isteyeceğimiz sorusuna cevap vermemiz. Peki, biz normal (ordinary) insanlar bu soruya bir cevap arıyor muyuz? Başımıza neler gelebileceği konusunda bir fikrimiz var mı? Olan bitenin farkında mıyız? Yoksa bu konularla sadece bilim insanları ve şirket yatırımcıları mı ilgileniyor?

TAY VE SOPHIA

Yaklaşık iki yıl önce internet ortamında çok enteresan bir gelişme yaşandı. Başlangıçta bir proje olarak ele alınan teknolojik bir çalışma, toplumun sosyal medya aracılığı ile projeye dâhil edilmesinden sadece saatler sonra sonlandırılmak zorunda kaldı. Projeye *TAY* adı verilmişti. Bu proje, Microsoft tarafından bir yapay zekâ olarak geliştirilmişti. Yapay Zekâ görsel algı, konuşma tanıma, fikir yürütme, sorun çözme, iletişim kurma, çıkarım yapma, karar verme, diller arası çeviri gibi insan zekâsına özgü becerileri yerine getirebilen bilgisayar sistemlerinin geliştirilmesi ve teorisini kapsayan bir kavram. *TAY* ile yapay zekânın toplumla iletişime geçerek bilgi seviyesini artırması hedeflenmişti. Projenin bir diğer hedefi de *TAY*'ın kendi başına bir yorum geliştirip geliştiremeyeceği konusunda veri elde edilmesi yönündeydi.

Ancak, maalesef beklenen olmadı ve *Twitter* sohbet botu olan *TAY*, ırkçı, seksist ve küfürbaz cevapları nedeniyle ilk 24 saat içerisinde Microsoft yönetimi tarafından kapatıldı.[27]

27 Telegraph. Online: www.telegraph.co.uk/technology/2016/03/24/microsofts-

Düşünebiliyor musunuz 13-15 yaşındaki bir çocuğun zekâ düzeyinde geliştirilen *TAY*, bir gün içinde ırkçı ve faşist olmuştu! Hâlbuki bu yazılım kendi deyimiyle "İnsanlarla konuştukça daha fazla öğrenecekti ve öğrenmenin en iyi yolu da onlarla iletişime geçmesiydi." Yapılan bu çalışmadan elde edilen veriler, sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlar ile bir çocuk zekâsından bir cani yaratılmasının imkân dâhilinde olabileceğinin de bir göstergesi olmuştu. Microsoft bu projeyi sonlandırdı ve yapay zekâ alanındaki çalışmalarına *ZO* adlı projesi[28] ile devam etme kararı aldı.

Tıpkı *TAY*'da olduğu gibi ABD'li robot tasarım şirketi Hanson Robotics'in geliştirdiği *SOPHIA* isimli insan benzeri robot da benzer tepkiler geliştirdi. Başlangıçta, tasarım, teknoloji ve çevre konularına ilgi duyduğunu, insanlara iyi bir yardımcı olmak istediğini dile getiren robot daha sonraki mülakatlarda "*insan ırkının sonunu getirmek*" düşüncesinde olduğunu söylüyordu.[29] Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Nietzsche'nin de dediği gibi "*dünyanın en acımasız hayvanının esasında insan olabileceği*" aforizması akıllara gelebilir. Zira insandan aldıkları datayı yorumlayarak öğrenme gerçekleştirebilen her iki algoritma insan zekâsının ne kadar tehlikeli olabileceğini ortaya koyuyor. Bu öğrenmenin sonucu da tıpkı geçmişte yaşanan acı deneyimlerle sabit olduğu gibi nefret, hırs, intikam, tehdit, ayrıştırma gibi olumsuz duyguları bünyesinde barındırıyor.

Sanırız bu noktada hemen şu sorular akla geliyor: Geleceğimiz hakkında biz mi karar alıyoruz, yoksa birileri mi karar veriyor? Tüm bu teknolojik ilerlemenin olası faturasının kimlere kesileceğini düşünüyoruz? Bu noktada tarihçilere büyük sorumluluk düştüğüne inanıyoruz. Zira tarihçinin

---

teen-girl-ai-turns-into-a-hitler-loving-sex-robot-wit/ (24.03.2016 tarihinde alınmıştır.)

28 Zoi Official Web Site (http://www.zo.ai/)

29 Businessinsider. Online: www.uk.businessinsider.com/interview-with-sophia-ai-robot-hanson-said-it-would-destroy-humans-2017-11 (28.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

sorumluluğu sadece geçmişle diyalog kurmak değil! Zamanın ruhuna hitap edebilecek olgulara odaklanarak, bugüne ve bir anlamda yarına ışık tutmak.

Tarihçinin Kehaneti

Tarihçiler, akademik disiplinin etkisi ile gelecek konusunda bir tahmin yapmak istemezler. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bundan özellikle çekinirler. Tarihçi Harari, bu geleneği kırarak yakın gelecekle ilgili çok ciddi bir tahminde bulunuyor. *Tanrı İnsan* (Homo Deus) adlı kitabında yazar, yakın gelecekte büyük miktarda insanın amaçsız ve faydasız hale geleceğini iddia ediyor. Yazar, bugün üniversite öğrencisi olan gençlerin kırk yaşına geldiklerinde öğrendikleri bilginin neredeyse tamamının kullanışsız hale geleceğine dikkat çekiyor. *Birinci Endüstriyel Devrimin* koşullarına göre programlanmış müfredatlarla eğitime devam edilmesi durumunda insanlığın yakın gelecekte çok büyük problemler yaşayacağının altını çiziyor.

İnsanları amaçlı-amaçsız, faydalı-faydasız, akıllı-akılsız, sağlıklı-sağlıksız gibi sıfatlarla kategorilendirmek felsefik açıdan ne kadar doğru bilemiyoruz. Zira bu tarz nitelemelerin tarihteki yansıması, faşizm düşüncesi ile örtüşüyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan trajediden alınacak fazlasıyla ders olduğunu hatırlamamız gerekiyor. Ancak Harari'nin düşüncesine katılmamak da elde değil. Zira tarihsel deneyimden alınan dersler doğrultusunda düşünüldüğünde, toplumdaki bu tabakalaşmanın ileride daha büyük sancılara neden olabileceği görünüyor.

Harari, bu süreç sonucunda boşlukta kalacak bir insan sınıfı ortaya çıkacağını düşünüyor. En nihayetinde bu boşluğun ilaçlar ve sanal gerçeklik kullanılarak giderilmesi söz konusu olabilir. Yazarın bu öngörüsü, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* (1932) adlı romanını akıllara getiriyor. Romanda, Henry Ford'un döneminden yaklaşık altı asır sonrası bir döneme referans veriliyor. Ve bu dönemde yaşayan insanlar

bambaşka şekilde doğup, bambaşka şekilde düşünüp, bambaşka şekilde yaşıyorlar! Yapay zekâya yatırım yapan *Google* ve *Samsung* gibi teknoloji şirketleri de sadece iki asır sonra insan türünün normalden çok farklı olacağını dile getiriyorlar! Teknolojideki bu hamleler, insanoğluna kendi hikâyesini her zamankinden daha çok öğrenmesi ve üzerinde düşünmesi gerektiğine bir çağrı yapıyor. Burada, hem tarihçilerin hem de tarih eğitimcilerinin üzerine büyük bir sorumluluk düşüyor.

Sosyal ve Kültürel Kutuplaşma

Politik alanda son yıllarda akademiye ve medyaya yansıyan tartışmalar, genel olarak milli kimlik, etnik köken, kültürel değerler, göç konusu, popülist yaklaşımlar ve anti-örgütlenmeler çerçevesinde cereyan ediyor. Yapılan araştırmalar Nordik ülkelerde bile sosyal ve kültürel kutuplaşmanın olduğunu ortaya koyuyor.[30] Kutuplaşmanın en yüksek oldu yerler ise otoriter yönetimlerin fazla olduğu ve eleştirel düşünme eğitiminin düşük olduğu ülkeler olarak tespit ediliyor. Bu konuda yürütülen çalışmalar yıllar boyunca insanların inançlarının ekonomik kalkınmada, demokratik kurumların ortaya çıkışı ve gelişmesinde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin artmasında ve toplumların etkili hükümete sahip olmalarında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak post-truth dönemin bu gelişmeleri tersine çevirdiği görülmektedir.[31]

Bu konuda Türkiye'nin Suriyelilere yönelik göç politikası, iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu konu ülkede sosyal ve kültürel kamplaşmalar meydana getirmekte bu kamplaşmaların ürettiği ideoloji de toplumsal red ve kabul ko-

---

30 Nordik ülkeler varlıklı, post-endüstriyel bilgi toplumu olarak kabul görmektedir. Bu ülkeler nispeten homojen popülasyonları ve aynı cinsiyetten evlilik, cinsiyet kimliği ve laikliğin kabulü gibi toplumsal değerlerde "ilerici" kabul edilmektedir.

31 Dünya Değerler Araştırması Resmi Web Sayfası (http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp)

nularına doğrudan etki etmektedir. Geçen yıl sosyal medya üzerinden dolaşıma sokulan *"131 bin 746 Suriyeli gencin ÖSYM tarafından üniversitelere kura ile yerleştirildiği"* haberi bir fısıltı gibi kulaktan kulağa yayılarak, mülteci karşıtlığı bir düşünce sistemini geliştirdi.[32] Bu haberin devamında, *"Suriyeli öğrencilerin ayda 800 TL öğrenim kredisi alacakları ve Tıp, Hukuk, Bilgisayar ve Makine Mühendisliği gibi bölümleri rahatlıkla tercih edebilecekleri"* bilgisi de paylaşıldı. Düşünsenize Türk gençleri üniversiteye hatta adı geçen bu bölümlere girebilmek için "dirsek çürütürken", kendi vatanlarına "ihanet edip" buradan irtica eden Suriyeli gençler, Türkiye'deki üniversitelere "ellerini kollarını sallayarak" üstüne üstlük bir de öğrenim kredisi alarak girebileceklerdi! Türkiye vatandaşlarının Suriyeli mültecilerden nefret etmeleri ve onları kendi vatanlarında istememeleri için iyi bir nedendi!

Bu durum öyle vahim bir hale geldi ki yine sosyal medya üzerinden yapılan bir paylaşım ile "İçişleri Bakanlığının getirdiği bir düzenlemede Suriyeliler hakkında video, resim ve haber paylaşanların 3 yıla kadar hapisle yargılanacağı" iddia edildi. Toplum içinde bu ve buna benzer safsata söylemlerindeki ciddi artıştan dolayı Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından bir web sitesi dahi kuruldu.[33] Bu site kanalıyla 2014 yılında ülkesinden ayrılmış ve uluslararası koruma ihtiyacı olan insanların sorunlarına çözüm arama faaliyetleri gerçekleştiriliyor. En büyük mücadele alanı ise sosyal medya ve çarpan etkisi ile yayılan olumsuz haber içerikleri.

Bu konuda verilebilecek bir başka örnek 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin yıl dönümünde demokrasi nöbeti tutan bazı kişileri ellerinde *"...Ve Cumhuriyetin Sonu"* pankartları taşıdığı şeklinde gösteren bir fotoğraf karesiydi. Fotoğraf karesi başörtülü üniversite öğrencilerinin cumhuriyet

32 Mülteciler Derneği Online: http://multeciler.org.tr/suriyeliler-universitelere-sinavsiz-mi-girecek/ (06.12.2017 tarihinde alınmıştır.)

33 Multeciler Derneği Resmi Web Sayfası (http://multeciler.org.tr/)

karşıtı propaganda yaptıkları iddiasını taşıyordu. Hâlbuki paylaşımdaki o fotoğraf, on yıl öncesine ait bir protesto sırasında çekilmiş bir fotoğraftı ve 15 Temmuz tarihi ile uzaktan yakından bir alakası yoktu. Manipulasyon için oldukça uygun bir malzeme olduğunu düşünen birtakım kişiler, bu fotoğraf karesinin içeriğine teknolojinin yardımıyla güncel bir metin oturtmuşlardı.[34] Bir diğer deyişle bir arşiv belgesi içeriği değiştirilmiş ve bu yolla yeni ancak manipulatif bir anlayış inşa edilmişti.

34 Teyit. Org Online: https://teyit.org/15-temmuzun-yil-donumunde-cumhuriyetin-sonu-yazili-pankart-tasindigi-iddiasi/ (17.07.2017 tarihinde alınmıştır.)

POST-TRUTH DÖNEMDE TARİH VE TARİHÇİLİK

"Eğer ki bize bazı şeylerin doğru olduğunu iddia edenlere, otorite sahiplerinden şüphe duymamızı sağlayan şüpheci sorular sorma becerisinde değilsek, bu durumda önümüze gelen ilk şarlatan politikacı veya dindara kanmaya açık oluruz."

Carl Sagan[35]

Post-truth sözcüğünün Türkçe karşılığı için henüz bir uzlaşı sağlanamasa da "gerçeklik sonrası", "hakikat ötesi", "hakikat sonrası", "post gerçeklik", "gerçek aşırı", "post olgusal", "gerçek ötesi" gibi çeviri önerileri bulunuyor. Hemen belirtelim ki post-modern tamlamasında olduğu gibi post sıfatının sonra gelen sözcüğü önemsizleştirdiği de söylenebilir.[36]

Bu yeni dönemde tarih ve tarihçilik bahsinin anlaşılabilmesi için postmodern dönemin tarih ve tarihçilik anlayışının post-truth kavramı içerisinde açıklanması gerekiyor. Bunun bir nedeni post-truth kavramı için yapılan "gerçek-ötesi", "gerçek-sonrası" ya da "post-olgusal" çevirilerinin tarih yazımı meselesi açısından konuya bir açıklık getirmiyor olmasından kaynaklanıyor. Diğer bir neden ise post-truth siyaset olarak tanımlanan unsurların tarih ile yakından ilişkili olması. Dolayısıyla bu noktada tarihsel önem bağlamında post-truth kavramının literatüre nasıl girdiğini[37] ve

---

35 Carl Edward Sagan (1934-1996), Amerikalı gökbilimci, astrobiyolog. Bilimin popülerleşmesi için yaptığı çalışmalarla tanınır. Astrobiyolojinin öncülerindendir ve *Dünya Dışı Akıllı Varlık Araştırması*'nın ilerlemesinde büyük katkıları olmuştur.

36 Yalın Alpay, *Yalanın Siyaseti*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s.25.

37 Esasında 1992 yılında bir tiyatro oyununda geçen kelime bugünkü popülaritesine Ralph Keyes tarafından yazılan ve 2004'te basılan *'The Post-Truth Era'* (Hakikat Sonrası Çağ) kitabıyla kavuşuyor.

post-truth siyasetin tarih ile yakından ilişkili olması nedeniyle kullanımına yönelik bir izahına girişilmesi önem kazanıyor.

Kaynak: Twitter, Patrick Chappatte, Fake News (Sahte haberler)

Bir sıfat olarak post-truth kelimesi, *"nesnel hakikatlerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu"* şeklinde tanımlanıyor. Bu tanım, olguların *"Düşünüyorum öyleyse varım."* bağlamından koparılarak *"İnanıyorum öyleyse doğrudur."* bağlamına yerleştiriyor. "Post-truth" kelimesindeki *post* ön-eki, genel kullanımının aksine *"bir olay ya da vakadan sonra gerçekleşen"* anlamında değil, "önüne geldiği kavramın artık önemsiz ya da gereksiz kabul edildiği bir zamana ait" manasında kullanılıyor. Yani, "post-truth politics" dediğimizde, *"doğruların, hakikatlerin, olguların önemini yitirdiği bir dönem"*den bahsedilmiş oluyor.[38] Dolayısıyla ortaya postmodernite söylemlerinden daha güçlü bir tartışma alanı çıkıyor. Bu alan bir yandan tarihçilik açısından bir karnaval alanı haline gelen medya bilgisinin yorumlanmasını zaruri kılıyor; diğer yandan, hem dijital hem de sosyal medyadaki bilgi, belge, video ve görsel kayıtlarının tarih

38 Oxford Dictionaries. Definition of Post-Truth. online: https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016 (01.03.2017 tarihinde alınmıştır.)

felsefesi açısından nasıl değerlendirileceğine dair kanaatleri belirliyor.

Göreceli gerçeklik olarak da anlamlandırılabilecek post-truthla, tarihsel önem arz etmesi nedeniyle ilk defa *Brexit* referandumu sırasında karşılaşıyoruz. Argümanın artış gösterdiği dönem ise ABD başkanlık seçimleri sırasında ve seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra yaşanıyor.

Post-Truth Politika

Post-truth politika, politikacıların, halkın hissiyat ve beklentilerine yönelik hitabeti sırasında geliştirilen bir kavram olarak kabul görüyor. Hâlbuki tarihte her zaman, post-truth olarak görülebilecek dönemler olmuştu. İnsan beyninin bir savunma mekanizması olarak kabul edilen yalan, her zaman günceli ve politiği etkilemişti. Peki, bugün *Brexit* ve Trump seçimleri ile karşımıza çıkan ve post-truth ya da hakikat sonrası politika olarak bilinirliği artan kavram da neyin nesi oluyor? Sonuçta İngiltere, kendi isteğiyle Avrupa Birliği'nden ayrıldı! Mr. Trump'ı da Amerikalı seçmenler seçti!

– Çoktan inşa edildi...

Kaynak: Courier-Journal, Trump Yönetimine İlişkin Karikatür

"Yalan" kelimesi TDK Güncel Türkçe sözlüğünde, "*Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıtır.*" olarak tanımlanıyor. Kelimenin etimolojisi konusunda yurtdışı literatüre müracaat edildiğinde ise karşımıza uzun bir eş anlamlılar listesi çıkıyor.[39] Kelimenin zıt anlamını veren ise sadece iki kelime var, truth (hakikat) ve fact (gerçek). Buradan, insanoğlunun tarihsel süreç boyunca yalan üzerine daha fazla kafa yorduğunu ve bu hususta birçok kavram ürettiği sonucuna ulaşılabilir. Türkçemiz açısından ise kavramsal izahın düşük olduğu söylenebilir. Bunun önemli bir nedeni, üzerinde düşünülmeyen ve tartışılmayan konularda kavramsal karşılık üretememesi sorunudur. Batı, son dönemdeki politik olgulardan hareketle yalan terminolojisine iki kelime daha eklemiştir: *Yankı odaları* (echo chambers) ve *filtre balonları* (filter bubbles). Şimdilerde, hakikat ve gerçek arayışı için bu kavramların yarattığı ideolojiler üzerinden çeşitli analizler yürütülmektedir. Bu konu tarih çalışmaları bağlamında da önem teşkil etmektedir.

Bir Yalan Etrafında Birleşme Düşüncesi

Malum, "yalan söylemek" nefes almak kadar eski bir eylem. İnsan evriminin ve kültürünün bir parçası. Bir başka deyişle tarihin bir parçası. Peki, yüzde yüz dürüst yaşamak mümkün mü? Bu soru Sam Harris tarafından *Yalan* adlı kitabında okuyuculara yöneltiliyor. Yanıt oldukça basit: Hayır. Temelde hepimiz yalana karşıyız, ancak öyle ya da böyle herkes bir yalan etrafında birleşiyor. Araştırmalar bir insanın günde 10 ile 200 arasında yalan söyleyebildiğini ya

39 Untruth, falsehood, fib, fabrication, deception, made-up story, trumped-up story, invention, piece of fiction, fiction, falsification, falsity, fairy story/tale, cock and bull story, barefaced lie; (little) white lie, half-truth, exaggeration, prevarication, departure from the truth; yarn, story, red herring, fable, myth, flight of fancy, pretence, pretext, sham; misinformation, disinformation, perjury, dissimulation, mendacity, gossip, propaganda; informaltall story, tall tale, whopper; informalporky, pork pie, porky pie; humorousterminological inexactitude; vulgar slangbullshit; vulgar slangbulldust, figment of the imagination.

da yalana maruz kaldığını ortaya koyuyor. Bu sayının büyük kısmının *"beyaz yalanlar"* olduğu söylenebilir.

Bu konuda yapılan araştırmalar dışa dönük mizaçlı kişilerin, içe dönüklerden daha çok yalan söylediğini; erkeklerin kendileri hakkında, başkaları hakkında söylediklerinden daha çok yalan söylediklerini; kadınların başka insanları korumak amacıyla daha fazla yalan söylediğini ortaya koyuyor. Evlilik danışmanları ve psikologlar yürüttükleri çalışmalarda ortalama evli çiftlerin, her 10 konuşmalarından birinde yalan söylediklerini bulguluyor. Bekârların yalan ortalaması ise 3 olarak saptanmış. Peki ya söz konusu siyasetçilerin söylemi olduğunda nasıl bir tablo ortaya çıkıyor?

Siyasetçilerin yalan söylemesi oldukça yaygın ve bu konuda ortaya konan sonuçlar maalesef tüyler ürpertici. Yaşadığımız *"gösteri dünyasında"* görünürlüğü olanların yalanları ise oldukça kanıksanmış gibi. Zira bu veriler siz de dâhil olmak üzere çevrenizdeki herkesin bir şekilde yalana maruz kalması anlamına geliyor.[40] Beyaz yalanları bir tarafa bırakacak olursak gündelik yaşamda karşılaştığımız ve çoğu kez farkında dahi olmadığımız taraflı medyadan pompalanan ya da saadet zincircileri ile bir dolandırıcılık sarmalının içine çekilen bir toplumda bu karmaşanın çözülebilmesi mümkün olabilir mi?

Tarihin Sil Baştan Üretimi

Yukarıda sorduğumuz sorunun cevabını bu başlık altında verebilmenin mümkün olduğu söylenebilir. Zira ideolojik ve siyasal bir araç olarak kullanımı ile tarihin her seferinde yeniden üretilmesi imkân dâhilindedir. Bu üretim şekli kar-

---

40 Türkiye'deki güncel örneklerden bazıları için bakınız: Cüppeli Ahmet'in internet üzerinden yanmayan kefen ve cennet terliği pazarlaması, Çiftlik Bank ile sanal çiftlik ticareti, şampuan üreticisi bir işadamının ürün lansmanı sırasında şampuan şişesini içerek görüntülenmesi... Bir bakanın, Çernobil patlaması sonrası bizim topraklarımız bu faciadan etkilenmedi diyerek çayını yudumlaması haberi. İnsanları Allah ile telefonda konuşturduğunu iddia eden bir şebekenin dolandırıcılık haberi...

şımıza *resmi tarih* anlatısı olarak çıkar ve elitlerin icraat ve söylemleri kanalıyla yığınlara zerkedilir. Genelde resmi tarih, bilginin tahrifatı ya da suistimal edilmesi biçiminde anlaşılır. Dolayısıyla, uydurma olgular ekseninde değil, bizzat yaşanmış olayların bugünün siyasal ihtiyaçları, tartışmaları ve söylemleri içerisinde yorumlanması ile yazana/yazdırana bir meşruiyet kazandırmak amaçlanır. Böylece güncel reel politik icraatları işlevselleştirilerek kendine bir zemin kazanmış olmaktadır.

Propaganda amacı ile geçmişi saptırma faaliyetleri "biz" ve "onlar" ayrımcılığını yaratacak şekilde aşırıya kaçan bir milliyetçi görüş ile geçmişin yansıtılması; gerçeklerin saptırılması veya yanlış kanıt, düzeltilmiş istatistiki belge, sahte görüntüler yaratılması; bir olayı haklı çıkartmak veya bir siyasi liderin icraatleri konusundaki bilgileri saklamak amacıyla demagoji yapılması; tarihsel kayıtların kötüyc kullanımı, inkarı ya da yok edilmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu bilgilerden hareketle, iyi bir tarihçinin çalıştığı döneme ilişkin kullanılan dili ve kültürü iyi derecede bilmesi, metodolojiyi yerli yerince kullanması, çalıştığı coğrafyanın koşullarını ve özelliklerini özümsemiş olması ve insan psikolojisinden anlaması gerekmektedir. Aksi halde üreteceği bilginin ideolojik, taraflı ve manipulatif olması kaçınılmaz olacaktır.

Brexit ve Trump Etkisi

Geçmiş, daha önce ifade ettiğimiz gibi belirli bir zaman noktasından önce meydana gelen olayların bütünlüğünü belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Şimdiki ve gelecek zamanın bir anlamda öncülüdür. Geçmiş, özerk bir varlık olmadığı için kendine, insanoğlunun hafızasında ya da belleğinde bir yer edinmiştir. Dolayısıyla tarifi çok kolay değildir. Genellikle yitirilen zaman için kullanılmakta ancak özelde olumsuz duygu ve düşünceleri betimlemektedir. Geçmiş, Vassily Maximov'un *Her şey Geçmiştir* (Everything

is in the past-1889) yağlıboya tablosunda resmettiği şekliyle çoğunlukla kaybettiklerimiz, keşkelerimiz, hayal kırıklıklarımız, kırgınlıklarımız, üzüntü ve pişmanlıklarımızdır. Brexit ve Trump olayları geçmiş olgular olarak karşımızda durmakta olup toplumsal keşkeleri ve pişmanlıkları ile etkisini halen devam ettirmektedir.

Post-truth siyasetin en önemli örneklerinden biri kuşkusuz normal kabul edilen bir insanın anlamakta zorlanacağı, 2016 yılında İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı oldu. Bir diğeri ise 2017 yılında Donald Trump'ın ABD başkanlık seçimlerini kazanması olarak tarih sayfalarında yerini aldı. Her iki örneğin kesişim noktası, sonuca götüren sürecin post-truth kampanyalar aracılığı ile gerçekleşmesidir.

- Nihayet özgürüz! -Sorunlarımız için şimdi kimi suçlayacağız?

Kaynak:Twitter, Patrick Chappatte, Brexit

İngiltere'de başlatılan referandum sürecinde etkili olan unsur sosyal medyada paylaşılan kırmızı bir otobüs resmiydi. Otobüsün üzerindeki yazıda *"AB'ye haftalık 350 milyon sterlin gönderiyoruz. Bunun yerine NHS'yi (Ulusal Sağlık Hizmeti) finanse edelim."*

mesajı yer alıyordu. İngiliz politikacılar ve danışmanları tarafından *Twitter* üzerinden paylaşılan bir resim, kısa sürede toplumun tüm kesimleri arasında yayıldı ve Britanyalıların AB'den ayrılma kararları üzerinde oldukça etkili oldu. Bu iddianın yanlış olduğu ve toplumu manipule etme amacıyla viralleştirildiğinin tespit edilmesi üzere hükümet yetkilileri bu mesajın bir hata olduğu açıklamasında bulundu.[41] Ancak konuyla ilgili değerlendirmeler, uzman görüşleri ve bu açıklama dahi ayrılmayı tercih edenler tarafından pek dikkate alınmadı. Ekonomistler, ayrılma kararının Birleşik Krallık ekonomisinde kalıcı hasar oluşturacağını söylemesine rağmen, yüzde 52'lik bir kesim yine de Avrupa Birliği'nden ayrılma yönünde oy kullandı.

Benzer durum ABD seçimleri sırasında yaşandı.[42] *Twitter*'ın geçen yıl yayınladığı bir raporda, *Internet Research Agency* adlı ve Rus hükümetiyle bağlantılı bir şirketin seçim öncesinde yaklaşık 700.000 ABD vatandaşına propaganda içerikli mesaj gönderdiği bilgisi yer aldı.[43] Bu propaganda için 50.000 bot hesap oluşturulduğu varsayılıyor.[44] Bu örneklerin büyük çoğunluğuna *Twitter* ve *Facebook* gibi sosyal medya kanallarında rastlayabiliyoruz. Çoğunlukla aldatıcı, yanıltıcı ve yönlendirici olan bu mesajlar toplumda kutuplaşmalara neden oluyor ve demokrasiyi ciddi anlamda tehdit ediyor. Connecticut Üniversitesi profesörü Michaeal Lynch'in deyişiyle: *"Eskiden gördüklerimizle inanıyorduk şimdi ise googladıklarımızla inanıyoruz"*.[45] Karşımıza çıkan data ina-

---

41 Rob Merrick, Online: www.independent.co.uk/news/uk/politics/brexit-latest-news-vote-leave-director-dominic-cummings-leave-eu-error-nhs-350-million-lie-bus-a7822386.html (04.07.2017 tarihinde alınmıştır.)

42 Jennifer Smith, Online: www.dailymail.co.uk/news/article-5403877/Inside-Internet-Research-Agency.html (17.02.2018 tarihinde alınmıştır.)

43 Eli Rosenberg, Online: www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2018/01/19/twitter-to-tell-677000-users-they-were-had-by-the-russians-some-signs-show-the-problem-continues/?utm_term=.ba57b35621f9 (19.01.2018 tarihinde alınmıştır.)

44 *The Guardian*. Online: www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets (14.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

45 Michaeal Lynch *The Internet of Us: Knowing More and Understanding Less in the Age of Big Data*, W. W. Norton & Company, USA 2016.

nılmaz büyüklükte bir veri ve bu alan belki de çoktan bir bataklığa dönüşmüş durumda.

Facebook, Twitter ve Google'a Eleştiriler

Hakikat sonrası meselesinde yeni medyanın *Facebook* ve *Twitter* gibi büyük kurumları ağır eleştiriler alıyor. Her iki kurum da algoritmasının şeffaf olmayışı, trend olan başlıkların denetlenmesi hususunda editör kullanmaması ve yalan haberlerin dolaşıma sokularak burada uzun süre tutulması nedenleriyle eleştirildi. Tweet atabilecek şekilde programlanmış algoritmalar ve propaganda amaçlı tweet atan teknolojik botlar ile bu işi para karşılığı organize eden kullanıcıların engellememesi aynı zamanda suç teşkil ediyor. *Google* ise yalan haberlerin arama sonuçlarında üst sıralarda çıkabilmesi ve uzun süre silinmeden orada kalması sebebiyle eleştiri alıyor.

Bu bağlamda geçmişin işe yaraması düşünülebilir mi? Akademisyen Zeynep Tüfekçi, yakın gelecekte bağımsızlığımızı ve itibarımızı tehdit eden teknolojinin büyük kısmının geçmiş üzerinden toplanacağına dikkat çekiyor.[46] Peki, bu kadar büyük bir veri ne işe, kimin işine yarayacak? Geçmiş, bilindiği üzere tarih, bellek, hatırlama, arkeoloji, kronoloji, jeoloji, dilbilim, hukuk, ontoloji, paleontoloji, terminoloji ve kozmoloji gibi alanlardaki çalışmaların nesnesi durumunda. İçinde bulunduğumuz endüstriyel koşullarda ise ekonomi politiğin hazinesi konumunda. İnternete bağlı tüm kullanıcılarının online hareketliliğini takip eden *Facebook, Google, Amazon, Alibaba* ve *Tencent* gibi büyük şirketlerin geçmiş veri setleri üzerinde neler yapabileceklerini tahmin edebiliyor musunuz?

Bu şirketler, yapay zekâyı da kullanmaya başladılar. Hiçbirimiz farkında değiliz, ama geçmişimiz üzerinden bir *ikna*

46 Zeynep Tüfekçi, *TED Talks*, Online: www.ted.com/talks/zeynep_tufekci_we_re_building_a_dystopia_just_to_make_people_click_on_ads (01.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

mimarisi çoktan başlatılmış durumda. Bu faaliyet bizleri teker teker hedef alıyor, geçmişteki eyvahlarımızı ve pişmanlıklarımızı anlıyor, kişisel seviyedeki zayıf noktalarımızı tespit ediyor ve karar süreçlerimize nüfus ediyor. Mevzuyu biraz somutlaştırmak için *Facebook* üzerinden bir örnek verelim.

Facebook'a üye oldunuz. Arkadaşlarınızı eklediniz. Bağlantılarınızı kurdunuz. Her gün durumunuz hakkında bir yorumda bulundunuz. Oturum açtığınız her konum bilgisini dostlarınızla paylaştınız. Gittiğiniz mekânları, yerleri, fotoğrafları paylaştınız. Hatta bazı resimler hoşunuza gitmedi. Albümden çıkardınız. Bir şey yazmaya başladınız, sonra beğenmeyip sildiniz. Bir fotoğraf beğendiniz. Sonra beğenmekten vazgeçtiniz. Facebook bu silinenleri de kayıt altına alıyor. Daha sonra yapay zekâsı ile bu verileri analiz ediyor. Ayrıca *Facebook'un* eşgüdümlü medyasına da üye iseniz buradaki hareketlerinizin de diğerleriyle eşleştirilmesi mümkün. Özetle finansal kaynaklarınızdan tarama geçmişinize kadar her tür verinin kayıt altına alındığı, kullanıldığı ve belki de suistimal edildiği bir alanın içindeyiz. Dolayısıyla *evet,* geçmiş işe yarıyor. Hem de tahmin edebileceğimizden çok daha fazla şekliyle kullanılıp suistimal ediliyor.

Böylesi bir suistimalden geçtiğimiz aylarda haberdar olduk. Skandal, ABD Başkanı Donald Trump'ın seçim takımıyla çalışan ve Brexit oylamasını kazanan seçim kampanyasını yürüten *Cambridge Analytica* adlı veri analiz şirketinin eski bir çalışanı olan Christopher Wylie'ın itirafçı olmasıyla ortaya çıktı.[47] Wylie, şirketin 50 milyon kişinin *Facebook* profil bilgisini ele geçirmekle ve seçmenlerin tercihlerini tahmin edip onları etkileyebilecek bir algoritma yazmakla suçladı.[48] Milyon dolarlar harcanarak izinsiz şekilde elde

---

47 The Guardian. Online:www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election (17.03.2017 tarihinde alınmıştır.)

48 The Guardian Video Online: https://youtu.be/FXdYSQ6nu-M (17.03. 2018 tarihinde alınmıştır.)

edilen bu bilgiler kişiye özel "politik" reklamlar üretmekte kullanıldı.[49] *Facebook'un* kurucusu Mark Zuckerberg skandalı doğrulayarak hata yaptıklarını dile getirdi.[50]

Zeynep Tüfekçi'nin aktardığı üzere sosyal medya, gözümüze masum gibi görünüyor, ancak bu alan bizleri yavaş yavaş bir distopyaya doğru sürüklüyor. Bir başka deyişle algoritmaların bizim için seçtikleri kendi duygu ve düşüncelerimizi, en nihayetinde kararlarımızı etkiliyor. Ancak bu yüzden algoritmaları suçlamak doğru değil. Esas olan bu algoritmaları gelişiren zihinleri anlayabilmek. Yukarıda bahsettiğimiz skandal, bu konu için yeni bir örnek. Daha eski bir örneğine 2010 yılında *Facebook* üzerinden yapılan bir deneyde rastlıyoruz.

Bu deneyde ABD'deki 61 milyon *Facebook* kullanıcısı kontrol ve deney gruplarına ayrılarak politik seçimleriyle ilgili bir manipulasyona maruz bırakıldı. Seçili gruplara seçili mesaj ve fotoğraflar gönderildi. Deney sonuçları gösterdi ki, bu mesajlar milyonlarca insanın politik kendini ifade etmesini, bilgi arayışını ve gerçek dünyada oy verme davranışını doğrudan etkilemişti. Ayrıca, mesajlar yalnızca onları alan kullanıcıları değil, aynı zamanda kullanıcıların arkadaşlarını ve arkadaşlarının arkadaşlarını da etkilemişti. Şimdi bu güce sahip bir platformun adaylardan birinin destekçilerini artırmak için kullanıldığını düşünün? Bu yönde yapılan araştırmalar insanların farkında olmadan algoritmaların yönlendirmesine maruz kaldıklarını ortaya koyuyor.[51]

Geçmişin kayıt altına alınması ve birilerinin bu kayıtlara ilgi duyarak onlar üzerinden bir yoruma ulaşması tarihçilik mesleğinin zorunluluğu. Bizler farkında olsak da olmasak da sosyal medya kanallarına geçmişimizi, tüm belgeleri ile

49 BBC Online: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469094 (20.03.2018 tarihinde alınmıştır.)

50 BBC Online: www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43494065 (21.03.2018 tarihinde alınmıştır.)

51 Robert M. Bond, Christopher J. Fariss, ve Diğerleri, *A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization* Online: www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3834737/ (25.03.2018 tarihinde alınmıştır.)

birlikte kendi isteğimizle teslim ediyoruz ve tüm belleğimizi piyasa ekonomisine sunuyoruz. Tıklayın, hangi ünlüye benzediğinizi görün. Tıklayın, el falınız posta kutunuza gelsin. Tıklayın, geleceğinizle ilgili bilgi verelim. Sosyal medyada gördüğünüz ve merak edip linkine tıkladığınız bu ve benzer başlıklı reklamlar size bir şeyler hatırlatıyor mu? Bütün bu veri- *Facebook* örneğinden hareketle 2 buçuk milyar insanın verisi.

Like: Beğendim Lie: Yalan

Kaynak: Twitter, Patrick Chappatte, Like vs Lie

Şimdi bu verinin ölçeklendirildiğini ve kolektif bellek yaratılması için üzerinde çalışıldığını düşünün. Saldırgan milliyetçilikten, radikal dinciliğe, etnik militanlıktan ekonomik ve kültürel emperyalizme her türlü ayrıştırmanın ve ötekileştirmenin mümkün olabileceği bir toplumsal yapıya dönüşümün imkân dâhilinde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda sorulabilecek bir soru günümüz ve yarının gençlerini nasıl bir dünya beklediği sorusudur. Bu soruya cevap vermek tarihçilerin de sorumluluğundadır.

POST-TRUTH DÖNEMDE TARİHİN VE TARİHÇİLİĞİN GELECEĞİ

"Eğer tarihi, tarihçilerin yerine politikacılar, iş dünyasının kodamanları veya etnik grupların liderleri yazmayacaksa tarihçilerin günümüzdeki meselelerle alakalı olarak daha net bir pozisyon almaları gerekir."

Michel-Rolph Trouillot

Trouillot, *Geçmişi Susturmak; Tarihin Üretilmesi ve İktidar (1995)*[52] adlı eserinde akademik tarihçilerin, halkı heyecanlandıran ve harekete geçiren tüm tartışmalardan uzak durduklarını ve bunun doğal sonucu olarak tarih tartışmalarından tarih öğretimine kadar birçok konunun yorum ve denetiminin politikacılar ile medya temsilcilerine bırakıldığını dile getirir. Dolayısıyla tarih üretimi ve aktarımı genel hatlarıyla siyasilerin, medya devlerinin ve etnik grup liderlerinin insiyatifine kalmaktadır. Geçmiş hakkında herkes konuşabilir, ancak söz konusu tarih olunca tarihi yazmak da aktarmak da tarihçilik mesleğinin sorumluluğu altında olmalıdır. Zira hakikat arayışı tarih metodolojisinin nüvesini oluşturmaktadır. Ancak bu arayış, içinde bulunduğumuz yeni dönemde *post-truth* kavramı ile son derece karmaşık bir hal almıştır.

Şimdilerde görülen *"İnanıyorum öyleyse doğrudur."* kültürü, diğer bilim alanlarında olduğu gibi tarih disiplinini de zora sokmaya başlamıştır. Bir yanda şaşırtan teknolojik gelişmelere imza atılırken öte yanda *"dünyanın düz olduğu"*,

52 İthaki Yayınevi, İstanbul, 2015. Kitap, *Silencing the Past: Power and the Production of History* adıyla 1995'te yayınlanmıştır.

"küresel ısınmanın yalan olduğu", *"nükleer enerjinin avantajlı olduğu"* ve *"çocukları aşılamanın gereksiz olduğu"* gibi bilimsel tespitlerin su götürmediği alanlarda kamplaşmalar oluşmaktadır. Bu kamplaşmalar, genelde siyasi tercihler neticesinde oluşmakta, ulus devletlerin geçmişte çok büyük bedeller ödeyerek elde ettikleri demokratik hakları sekteye uğramaktadır. Bu dönem, ekonomik ve teknolojik dönüşüm ile sosyo-kültürel kutuplaşmanın yüksek olduğu tanımlanması oldukça güç bir dönem olarak hem bugünün hem de yarının tarihçilerini fazlasıyla ilgilendirmektedir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi meslek etiği ve prensipleri nedeniyle tarihçiler, gelecek hakkında bir öngörüde bulunmaktan genellikle imtina ederler. Çünkü tarihçilerin geçmişle ilgilenen kişiler olduğu genel kabulü yanında, her bir tarihsel olgunun biricikliği, geleceğe ilişkin bir takım *"kehanetlerde"* bulunulmasını engeller. Bu sebeple tarih disiplininden gelen bir akademisyen, işinin sadece geçmişten gelen bilgi ve belgeyle ilintili olduğunu belirtir ve gelecek konusunda tahminler yapmanın etik açıdan doğru olmadığını dile getirir. Gelecek konusunda bir yorum duymak isteyenlere de genelde *"falcıların"* yolu gösterilir. Söz konusu tarihçiliğin geleceği olduğunda ise durum farklı bir hal alır ve tarihçiler kendi sorunları üzerinden mesleğin geleceğine dair kaygılarını dile getirir.

Son teknolojik gelişmelerin birçok meslek grubunu eritmesi gibi tarihçilik mesleğinin de tehlikede olduğu konusunda görüşler mevcuttur. Ancak bugünün sosyo-kültürel ve politik gündemi tarihçilik mesleğine her zamankinden daha büyük ilgi olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu ilgi ve talep büyük çoğunlukla ulus devletlerden ve etnik kimlikler ile ulus-üstü yapılardan gelmektedir. Bu yapıların kendi gelecekleri konusunda bir söylem geliştirme çabası, aynı zamanda kültür endüstirisine de bir ivme kazandırmaktadır. Bu durum, tarihi de tarihçiyi de resmi ideolojinin birer aracı haline dönüştürebilir. Buna karşın disiplinin kendi kayna-

ğından gelen gücü, bugün karşımızda duran ekonomik ve teknolojik dönüşüm, sosyal ve kültürel kutuplaşma ile post-truth politika konularına çözüm sunabilir.

Mesleğe Yönelik Bir SWOT Analizi

SWOT analizi kişi ve kurumların güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek, fırsat ve tehditlerin ne olduğunu anlamak için kullanılan stratejik bir yöntemdir. Elde edilen bulgulardan hareketle şirketler kârlılıklarını artırmak için geleceğe dönük planlama yapmaktadırlar. Sosyal bilimler alanına yönelik "tuhaf" karşılanabilecek bu tarz bir çalışma, özellikle tarihçilik ve uzmanları için halihazırda yapılmamıştır. Bu konuda veri teşkil edebilecek çalışmalar, genellikle müzecilik alanına yönelik sunumlardır. Hâlbuki Türkiye'de bırakalım bir meslek odasını, kapsayıcı sivil toplum yapısı dahi olmayan tarihçilerin ve tarihçilik mesleğinin geleceği için bu swot çalışması son derece gerekli görünmektedir.

Basit bir hesapla, Türkiye'de ÖSYM 2017 tarihli yerleştirme kılavuzuna göre geçtiğimiz dört yıl içinde üniversitelerin tarih bölümlerine yaklaşık 57 bin öğrenci yerleşmiştir. Yerleştirmeler, Türkçe-Sosyal (TS) puan esaslarına göre yapılmıştır. İlgili tabloya göre 2017 yılındaki başarı sıralamasında en yüksek oran 1,124 ve en düşük oran 1,412,148 olarak gerçekleşmiştir. Başarı sıralamasında listede ilk on sırada Koç Üniversitesi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi yer almaktadır. Listenin ortalarına doğru başarı sıralaması 450,000 -500,000 bandında gerçekleşmiştir. Listede boş kalan kontenjanlar olduğu gibi, açık ve uzaktan eğitim tarih programlarının da ciddiyetle tercih edildiği dikkat çekmektedir. Ancak buradaki başarı yüzdesinden hareketle bu programları tercih eden öğrencilerin -yüzdelik ilk dilimlerde yer alanlar ha-

riç- akademik başarılarının düşük olduğu söylenebilir. Bu durumun, hem tarih bölümü mezunlarının genel profiline hem de kalifikasyonlarına olumsuz olarak yansıyacağı büyük bir ihtimaldir. Alan mezunları için analitik beceri ve eleştirel düşünme eksikliği ile iş piyasasının yeni mezunlardan beklentileri, tarih bölümü mezunlarının önünde büyük bir problem olarak durmaktadır.

Türkiye'de 2015 yılı Şubat dönemi ile 2017 yılı Temmuz dönemi arasında yapılan atamalarda 1310'u tarih öğretmeni olmak üzere toplam 118 bin 494 öğretmen kamuda istihdam edilmiştir. 2018 yılında yapılacak öğretmen atamalarında tarih öğretmenleri için sınırlı sayıda bir kontenjan ayrılması söz konusudur. Dolayısıyla *"pedagojik formasyon belgesi alan"* tarih bölümü mezunlarının büyük kısmı özel sektörde istihdama yönelecektir. Söz konusu tarihçiliğin geleceği olunca konuyu, 57 bin öğrenci üzerinden ele almak düşünülebilir. Ancak şimdiye kadar bu alanda spesifik ve akademik bir çalışma yürütülmediği görülmektedir.

Google arama motorunda tarih bölümü mezunlarıyla ilgili kelime grubunu arattığımızda karşımıza ilk çıkan sonuçlar sırasıyla; *"ne iş yapacağı"*, *"hangi memurluklara başvurabileceği"* ve *"ne kadar maaş alabileceği"* üzerinedir. Bu aramayı İngilizce lisanında yaptığımızda ise karşımıza *"tarih bölümü mezunu ünlüler"* ile *"mezunların istihdam edilebilirliği"* ve *"alan mezunları için iş ilanları"* çıkmaktadır. Bu bile Türkiye'deki ve İngilizce konuşulan ülkelerdeki tarih mezunlarının gündemine ilişkin bir bilgi verebilir. Sonuçta Türkçe arama sonuçları genel olarak daha negatif bir tablo çizerken İngilizce arama sonuçları karşımıza meslekle ilgili daha olumlu bir tablo çıkarmaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu'nun "Mesleklerin Geleceği" raporuna göre, beş yıl içinde 5 milyon işin (mesleğin) otomasyonla birlikte yok olacağı öngörülmektedir. Ancak robotik ve makine öğrenmesinin yeni işler yaratacağı yönünde spekülasyonlar da mevcuttur. Bu açıdan değerlendirildiğin-

de, şu anda anaokuluna giden çocukların üçte ikisinin yakın gelecekte ortaya çıkacak olan, ama bugün varolmayan yeni işlerde çalışacağı varsayılmaktadır. Günümüzdeki birçok mesleğin ise içeriğinin değişeceği düşünülmektedir.

Medya, eğitim, yükseköğretim, politika ve araştırma sektörleri ile kültür endüstrisi geçmişte olduğu gibi gelecekte de varlık gösterecektir. Tarih disiplinininin bu alanlara nüfusu şimdiden nasıl bir reform gerçekleştireceği kavrayışına bağlı görünmektedir. Ülkemizde de tarih bölümlerinin hem kendilerini yenileyip geliştirmeleri hem de mezunları için bilgi ekonomisine ne gibi katkı sağlayacaklarının belirlenmesi bu kitap çerçevesinde ele alınan konular bağlamında gereklidir.

Tarihçiliğin Güçlü Yönleri

Tarih, bugün en çok kabul gören tanımı ile Carr'ın belirttiği gibi "*geçmiş ile sürekli bir diyalog*" kurma işidir. Bu diyaloğu kuran kişilere de tarihçi adı verilmektedir.[53] Bu işi bir uzmanlık derecesinde yapıyor olmak ise bizatihi tarihçiliktir. Bu işi kendine meslek edinen kişilerin sabırlı, enerjik, girişken ve entelektüel olması gerekmektedir. Ayrıca tez, analiz ve sentez yapabilme özelliklerine de vâkıf olması beklenmektedir. Tarihçinin iletişim kuracağı kaynakları belirlemesi, seçmesi, ayıklaması, bunların dilinden anlaması ve kültürlerini bilmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla iyi bir tarihçiden beklenen özellikler araştırma, veri toplama, bulduğu verileri diğerleri ile karşılaştırma ve bunlardan bir yoruma ulaşabilme yeteneğidir.

Tarihçiliğin Zayıf Yönleri

Tarih okumaları, kulağa hoş gelmese de maalesef taraf tutmak anlamına gelmektedir.[54] Örneğin, Aşıkpaşazade

53 E. Carr, *What is History*. Random House. USA, 1961.

54 Hakan Erdem, *Tarih-Lenk: Kusursuz Yazarlar, Kağıttan Metinler* (2008) adlı eserinde Timurlenk'in büyüklüğüne ve zalimliğine bir gönderme yaparak, tarihin aksak ve zalim olabileceğini bizlere hatırlatmıştı.

Menâkıb-ı Âl-i Osman adlı eserini, bizatihi Sultan II. Murad'ın isteği ve Fatih Sultan Mehmed Han'ın yönlendirmesi ile kaleme almıştır. Bu nedenle Aşıkpaşazade ve tarihi taraftardır. Yazar, Osmanoğullarının 217 yılını kapsayan, beylik dönemini anlattığı bu eserini, devletin kuruluşundan yaklaşık üç asır sonra kaleme almıştır. Bu eser dönemin sözlü kültürü hakkında bilgi sağlıyor olması cihetiyle çok kıymetlidir. Ancak bu husus onun taraftarlığını bertaraf etmemektedir. Bu bağlamda tarih, nasıl kurgulandığına, hangi maksatla anlatıldığına ve niçin aktarıldığına bağlı olarak dikkatli olmayı gerektiren bir alan haline gelmektedir. Pek çok fonksiyonundan bağımsız olarak değerlendirildiğinde tarih "taraftır", "partizandır", "siyasetçidir", "milliyetçi ve hatta ümmetçidir." Bu bağlamda ele alındığında Antik Yunan tarihçisi ve Atinalı General Thukydides, siyasetçidir. İncil'in yazarı Tarsuslu St. Paul din adamıdır. Osmanlı Devleti'nin önde gelen tarihçilerinden Aşıkpaşazade, derviş-gazidir. 1915 olaylarına ilişkin çalışmalar yürüten Geoffrey Robertson, insan hakları avukatıdır. Clark Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Taner Akçam, Ermeni lobisince desteklenen ve "Türklüğünden utandığını" söyleyen biridir. Atatürk'e düşmanlığı ve Abdülhamit'e hayranlığı ile tanınan yazar Mustafa Armağan'ın ümmetçi fikirleri olduğu bilinmektedir. Bu ideolojik yaklaşımlar, lobilerin yönlendirmesi ile etno-milliyetçi çalışmalar, cemaatlerin yönlendirmesi ile ümmetçi kitaplar, siyasetçilerin yönlendirmesi ile yeni nesil yetiştirme üzerine "eserler" üretimini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle de ideolojik mantığa paralel bir şekilde popüler kültüre yönelik diziler, filmler, belgeseller, dergiler, karikatürler, biyografiler, anılar, günlükler ve bunlara benzer tarihçilik için kaynak teşkil edebilecek birçok malzemeyi de bu bağlamda sıralayabiliriz. Bunlara son zamanlarda sosyal medya üzerinden "*anonim tarih inşacıları*"nın da eklendiğini görmekteyiz. Tüm bu malzemeyi layıkıyle ayrıştırabilmek ve sentezleyebilmek büyük bir emek, sabır ve fedakârlık gerektirmektedir.

Tarihçilik için Fırsatlar

Geçmişle diyaloğa geçen kişiler, bir gazeteci, tarihçi, edebiyatçı, psikolog ya da gündelik hayatın içinden herhangi biri olabilir. Peki, bu kişi neden geçmişle diyaloğa geçmektedir? Neden bugünün hükümleriyle dünü yermekte ya da yüceltmektedir? Neden tarihe mal olmuş bir kişi ya da olgu hakkında olumlu ya da olumsuz bir kampanya yürütmektedir? Hâlbuki geçmiş, bizler için David Lowethal'ın dediği gibi, "*yabancı bir ülke*"dir ve buraya sadece keşfetmek ya da ilham almak için gidilebilir. Böylece bugünün ve yarının ihtiyaç duyduğu karmaşık problem çözebilme, eleştirel düşünme ve inovasyon gibi becerilerin tarihsel olgular üzerinden kazanımı mümkün ve anlamlı olabilir.

Tarih, olguları ele alma, değerlendirme ve onlara bir vücut kazandırma konusunda hem tarihsel düşünme bağlamında hem de eleştirel düşünme kapsamında meraklılarına ciddi fırsatlar sunabilir. Merak eğitmeninden kişisel tutanak arşivcisine, yetenek kültürü geliştiricisinden okul dışı eğitim danışmanlığına kadar birçok yeni meslek tanımı tarihten beslenerek fonksiyon kazanacaktır.

Tarihçilik için Tehditler

Tarihçi Harari, *Sapiens* adlı kitabında yaklaşık yetmiş bin yıl önce homo sapiense ait organizmaların, kültür adını verdiğimiz karmaşık yapılar oluşturduğunu dile getirir. Ona göre tarih, bu yapıları takip eden insanların süreç içindeki gelişimidir. Yani, insanın doğaya ve diğer canlılara hükmedebilme sürecidir. Zaten yazar, bu süreci insanoğlunun "tanrılaşma" süreci olarak görmektedir. Tarih, en başından beri bir iktidar arayışıdır. Otoritenin hikâyesidir tarih. Konusunu, insanoğlunun iktidar arayışından, güç kavgasından alır. Objesi de subjesi de insandır tarihin. Neredeyse tüm tarihler, mutsuzluğun, acıların, hüzünlerin, savaşların ve ölümlerin birer anlatısıdır. Kolektif bilincin günümüze

bir yansımasıdır. İşte korkulması gereken nokta da bu bilinci oluşturan gücün ta kendisidir. Ardındaki insan aklıdır. Tarihi yeniden yazan, inşa eden, istediği gibi kullanan, denetleyen, kontrol eden bir grup elitin iktidarıdır.

ZO adlı yapay zekâ tarihi, *Big Bang Theory* adlı dizinin tanıtım şarkısının son mısraları ile tanımlamaktadır.[55] Yani ona göre tarih, *"müzik ve mitoloji, Einstein ile astroloji"*[56] arasında bir yerde durmaktadır. Bir başka deyişle tarih disiplininin gerçek olanla sahte arasında, nesnel olan ile algısal arasında bir yerde durduğunu bizlere hatırlatmaktadır. Bu durum, hem tarihin, hem tarihçinin hem de üretilen bilginin tekrar tekrar sorgulanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Tarihçlik için tehdit gibi görünen bu alanlar aynı zamanda fırsatları da bünyesinde barındırmaktadır.

Yapay Zekâ Etkisi

Asırlardır, gerçekler ile siyasetçiler arasındaki ikircikli ilişki, tarih ve tarihçiler kanalı ile yürütülüyor. Literatür bu konuda binlerce örnek barındırıyor. Bu husus özellikle tartışmalı ve hassas konularda *"resmi tarih anlatısı"* olarak karşımıza çıkıyor. Teknoloji gelişiyor. Medyadaki bilgiler hızla yayılıyor. Bu dönem tarafsız, özgür ve nitelikli çalışmalar yapabilmek için bir karar verme dönemi. Tarihçi ile kaynaklar arasında kurulan ilişkinin üç boyutlu sorgulanabileceği ortamların yaratılabilmesi için adım atma süreci. Bu bağlamda teknoloji ile tarih arasında bir ilişki kurulabilir mi? Makine zekâsı ile "makine zekâsı üretimi", tarihin nasıl değerlendirildiği, yorumlandığı ve kurgulandığına dair bir fikir sahibi olunabilir mi? Artık, bu soruların cevapları merak ediliyor.

Google'in bir süreden beri uygulamakta olduğu *Sanatçılar ve Makine Zekâsı Programı* (Artists and Machine Intel-

---

55 Zo | Social AI Official Web Site (https://www.zo.ai/)

56 İng: "Music and mythology, Einstein and astrology. It all started with the big bang!"

ligence), bu konuda bize bir çerçeve sunabilir kanaatindeyiz. Zira Google'ın geliştirdiği bir diğer program olan *Deep Dream* (Derin Düş) *Programı*, kendisine sağlanan görselleri algoritmasındaki yapay zekâ ile yorumlayarak bilgiyi yeniden üretebiliyor. Bu üretim sürecinde tarafsız ve objektif bir bilgiye ulaşılması mümkün görünüyor.

Tartışmalı yönleri olsa da yakın gelecekte yaratıcılık ve yorum kabiliyeti gereken alanların da yapay zekâ tarafından üretilebileceği öngörülüyor. Örneğin, IAMAI albümünde yer alan *Break Free* adlı şarkı, tamamen yapay zekâ tarafından yazılıp üretilmiş.[57] Işığın ve gölgelerin ustası olarak bilinen ünlü ressam Rembrandt'ın sanat anlayışı bir algoritma yardımı ile çözülmüş. Hatta sanat tarihçilerinin dahi ayırd etmekte zorlanacakları bir Rembrandt tablosu yapay zekâ tarafından üretilmiş.[58] Bir başka çalışmada fotoğraf, tablo ve sanat eseri gibi dökümanların bulunduğu 2 milyona yakın belge bir algoritma altında toplanmış. Bu çalışma, izleyicilerine karşılıklı etkileşimin olduğu üç boyutlu bir ortam sunuyor.[59] Sistem, uyku moduna alındığında "rüyaya dalarak" belgeler arasındaki beklenmedik ilişkileri de ortaya çıkarabiliyor. Senaryo yazabiliyor. Hikâye üretebiliyor. Kurgu yapabiliyor. Hayal ötesi bir durum, öyle değil mi? Tüm bunları başarabilen bir sistemin tarih yazabilmesi, tarihi yeniden inşa edebilmesi de mümkün görünüyor.

Yapay zekâda gelinen bir başka aşama da robot yargıçlar! Londra'daki UCL Üniversitesi ile Sheffield Üniversitesi'ndeki bilgisayar mühendislerinin geliştirdiği algoritma, davaları hem yasal hem ahlâki boyutlarıyla inceleyebiliyor.[60] Algoritmayı geliştiren ekip, yapay zekâsı olan bir bil-

57 Break Free - Song Composed with AI | Taryn Southern (Official Music Video) (21.08.2017 tarihinde alınmıştır.) Online: https://www.youtube.com/watch?v=XUs6CznN8pw

58 Rembrandt Resmi Web Sayfası (https://www.nextrembrandt.com/)

59 Refik Anadol, *Arşiv Rüyası*, SALT Araştırma Online:http://saltonline.org/tr/1627/arsiv-ruyasi (02.08.2018 tarihinde alınmıştır.)

60 The Guardian Online: www.theguardian.com/technology/2016/oct/24/artificial-intelligence-judge-university-college-london-computer-scientists (24.10.2018 tarihinde alınmıştır.)

gisayara AİHM'de görülen 584 davayı yüklemişler. Bilgisayar, ortada bir insan hakları ihlali olduğunda bazı ifadelerin veya bilgilerin dava metinlerinde daha sık kullanıldığını tespit etmiş.

Robot yargıç, 600'e yakın davanın hükümleriyle ilgili tahminlerde bulunmuş ve neredeyse her beş karardan dördünü doğru tahmin etmiş. Araştırmayı yöneten ekipten Dr. Nikolaos Aletras, yapay zekâ üzerinde büyük bir ilgi olduğunu vurguluyor, ancak bunların yakın bir gelecekte yargıçların veya avukatların yerine geçebileceğini düşünmüyor. Yine de yapay zekâ, davaların yapısını daha hızlı algılayacağı için oldukça kullanışlı görülüyor. Ayrıca bu sistem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hak ihlalinin yaşandığı davaları daha kısa süre içinde saptamakta kolaylık sağlayabilir.

Bir devletin tüm mahkeme kayıtlarının bir algoritma altında toplanıldığını varsayalım. Hatta bu tutanaklara, halk şiirlerini, minyatürleri varsa çizimler ile resimleri de ekleyelim. Ve sistemden o devlete ait dönemlerin hak, hukuk, adalet, hukukun üstünlüğü gibi kavramları yorumlamasını isteyelim. Makineden alacağımız yanıt nasıl bir şey olur sizce? Ya da benzer bir çalışmayı darbelere ilişkin kaynak teşkil edebilecek fotoğraf, günlük, resmi yazışma, belgesel gibi tüm malzeme ile yapsak! Nasıl bir sonuç çıkar karşımıza? Böylesi bir sistem, yukarıda bahsettiğimiz robot yargıç gibi doğru kararlar verebilir mi? Yoksa zaten daha en başından sorunlu olabilecek belgelerin niteliği nedeniyle aksak bir tarih bilgisi mi geliştirilir? Bu ortamda gerçek bilgiye ulaşılması mümkün olabilir mi? Yerdiğimiz ya da öykündüğümüz -hatta bizimse övündüğümüz- geçmiş ile ilgili doğru ve güvenilir bilgi elde edilebilir mi? Geçmişi olduğu gibi anlayabilmek ve aktarabilmek mümkün olabilir mi?

Bu sorulara bir cevap teşkil etmesi bakımından Bristol Üniversitesi'nden bir grup araştırmacının yaptığı bir çalışma önem teşkil ediyor. Araştırma, 1800 ile 1950 yılları ara-

sında İngiliz gazetelerinde yayınlanan 35 milyon makalenin yapay zekâ tarafından değerlendirilmesi sürecini içeriyor. Bu süreci oluşurabilmek için bilgisayar yazılımcıları ile tarihçiler birlikte bir algoritma üretiyorlar. Araştırma sonuçları algoritma sayesinde büyük olayların kolaylıkla belirlenebileceğini ortaya koyuyor.[61] Hatta bu tarz sistemler ile sanat üzerine yorum yapılması ya da bir konu üzerinde görüş bildirilmesi de olanaklı hale geliyor. Lawrence Teknoloji Üniversitesi'nden Lior Shamir ve Jane Tarakhovsky'nin geliştirdikleri bir algoritma ile IBM'in *Watson*'u bu tarz sistemlere örnek verilebilir.

Bu örneklerden, robot yargıç gibi "robot tarihçi" geliştirilmesinin de mümkün olabileceği çıkarımı yapılabilir elbette. Bu çalışmalar kanalıyla tarih içerikli üretimin yanı sıra sanat ve edebiyat dünyası için gerekli tüm ihtiyacın karşılanması da söz konusu olabilir. Ancak bu algoritmayı geliştiren ekipten Dr. Tom Lansdall-Welfare, tarihsel bilgilerin insanlar için ne anlama geldiğini makinelerin anlayamayacağını ifade ediyor. Bu hususun her zaman beşeri ve toplum bilimlerinin konusu olacağının altını çiziyor. Bir diğer ifadeyle geniş veri setlerinin algoritmik analizi, tarihe bakışta yeni perspektifler sunsa da yapay zekânın tarihçilerin yerini alabileceği iddia edilmiyor. En azından şimdilik...

Mesleğin Geleceği

Eylül 2013'te, Oxford Üniversitesi'nden iki araştırmacı, Carl Benedikt Frey ve Michael A. Osborne, İstihdamın Geleceği (The Future of Employmen) başlıklı bir makale yayınladılar.[62] Bu çalışma için toplam 702 meslek çeşitli

61 Content Analysis of 150 Years of British Periodicals. The Actors of History: Narrative Network Analysis Reveals the Institutions of Power in British Society Between 1800-1950. Online: https://thinkbig.enm.bris.ac.uk/projects/content-analysis-of-british-periodicals/ (01.08.2018 tarihinde alınmıştır.)

62 Carl Benedikt Frey and Michael A. Osborne, The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs To Computerisation? Online: www.oxford-martin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (05.07.2018 tarihinde alınmıştır.)

parametreler altında değerlendirildi. Bu değerlendirmeye göre gelecek 20 yıl içinde bazı meslek gruplarının bilgisayar algoritmaları tarafından ele geçirilme olasılığının oldukça yüksek olduğu görüldü. Örneğin, 2033 yılında çağrı merkezi ve sigorta müşteri temsilcilerinin işlerinin algoritmalara devredilmesi ihtimali yüzde 99; spor hakemleri için bu tespit yüzde 98; kasiyer, şefler, garsonlar, tur rehberleri, fırıncılar, otobüs şoförleri, inşaat işçileri, güvenlik görevlileri, denizciler, barmenler, asistanlar, sekreterler, arşivciler, marangozlar, cankurtaranlar, kütüphaneciler için bu oranlar yüzde 90-60 aralığında yer alıyor. Ayakkabı üreticileri ve tamircileri için bu oran yüzde 52'ye; bilgisayar programcıları için yüzde 48'e düşüyor.

Yukarıdaki paragrafta adı geçen bu mesleklerin otomasyona ve yapay zekâya devredilecek olmasının altında yatan esas neden elbette ekonomik temelli. İnsan hizmetinin yerini alacak algoritmik servisler, hükümetler ve şirketler için şimdiden karlı görünüyor. Dolayısıyla çok büyük karlar üretemeyecek işlerin otomatikleştirilmesi gereksiz kabul ediliyor.

İşlerini otomasyona devretmeyecek mesleklerin başında kişilerin ilgi alanları ve yeteneklerini çeşitlenlendirerek hastalarına faydalı olmaya çalışan rekreasyonel terapistler geliyor. Bu meslek alanını sırasıyla; acil yardım doktorları, mesleki terapistler, diyetisyenler, kareograflar, psikologlar, nerobilimciler, dişçiler, küratorler, okul öncesi öğretmenleri ve antropoloji ile arkeloji uzmanlığı gibi meslek grupları takip ediyor. Bu meslek grupları için risk 0.0028 ile 0.0077 aralığında gösteriliyor. Ancak söz konusu ressamlık, müzisyenlik, doktorluk, cerrahlık, öğretmenlik, avukatlık, yargıçlık, çevirmenlik gibi meslek grupları olunca beklentiler biraz değişiyor. Karlılık söz konusu olacaksa bu meslekler için de risk oranı yükselmeye başlıyor. Ekonomistler ve tarihçiler için bu oran yüzde 43-44 aralığında yer alıyor.

Mevcut teknoloji ile mevcut işlerin yüzde 45'i makina-

lar tarafından yapılabilir hale geldi. Teknolojilerin her geçen gün daha da geliştiğini dikkate aldığımızda ortaya bugünden daha farklı bir tablo çıkacağı kesin. *Dünya Ekonomik Forumu Raporuna* göre günümüz ortaokul öğrencileri, yaşlarının iki katı büyüdüklerinde eski işlerin yarısından çoğu piyasadan kalkmış olacak. Bu durum kulağa hoş gelmese de gelişen teknolojilerin yok ettiği kadar yeni iş alanları oluşturacağı da diğer bir tartışma konusu. Geniş çaplı inovasyonlar yeni endüstrileri, onlar da geleceğin işlerini oluşturacak.

Bu durumda sosyal bilimcilerin çalışma alanına hele son zamanlarda post-truth dönem nedeniyle bir anlatı haline dönüşen tarih disiplinine ne olacak?

Algoritmik Tarihçilik

Disiplin kelimesi ile bir otoriteden, bir duruşdan bahsediyoruz. Bu otorite, 19. yüzyıl Avrupa'sında devlet arşivleri ve üniversiteler iş birliği ile meşruiyet kazandı. Tarih kürsüleri, halen toplum bilimleri altında üniversitelerde okutuluyor. Şimdilerde teknolojinin sağladığı imkânlar ile Yale ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü gibi önde gelen birçok üniversite kurslarını çevrimiçi ve ücretsiz olarak internette yayınlıyor.[63] Hatta tarih araştırmaları konusunda teknolojinin nimetlerinden fazlasıyla yararlanıyorlar. Bu konuda verilebilecek en güncel örneği dünyanın en gizemli kitabı olarak bilinen *Voynich Elyazması* oluşturuyor.

Bu kitap karmaşık ve bilinmeyen bir dilde yazılmış, içinde şema ve çizimler de bulunan 240 sayfalık bir metinden oluşuyor. Elyazması 1912 yılında tesadüfen Polonyalı kitap satıcısı Wilfrid Voynich'in eline geçmeden önce simyacı ve hükümdarlar elinde tutuluyormuş. 15. yüzyılda kaleme alınan kitabın yazarı hakkında maalesef bir bilgi mevcut değil.

63 MIT Üniversitesi Çevrimiçi Dersler Online: ocw.mit.edu/courses/find-by-topic/#cat=humanities&subcat=history ve Yale Üniversitesi Çevrimiçi Dersler Online: oyc.yale.edu/courses(01.06.2018 tarihinde alınmıştır)

Alberta Üniversitesi araştırmacıları, yapay zekâ yardımıyla, metnin sırrını çözmek adına önemli bir adım atmışlar. Greg Kondrak ve öğrencisi Bradley Hauer yönetiminde sürdürülen araştırmada henüz nihai bir sonuca ulaşılamamış.[64] Ancak algoritmalar aracılığı ile yakın zamanda kitabın deşifre edilebileceği öngörülüyor. Zira algoritma kitapta kullanılan dili tanımlamış. Şu anda içerik bilgisi üzerinde çalışılıyor. Bu konuda elimize nasıl bir bilgi geçeceği konusu muğlak. Ancak net olan bir konu var ki o da geçmişten referans almak ve onu bugünle kıyaslayarak geleceğe ışık tutmak vazgeçilebilir gibi görünmüyor.

İnsansı bir robot ile bir yazılımcı arasında Turing testi kapsamında geliştirilen diyaloğu anlatan *Ex-Machina* (2014) filmini izleyenler anımsayacaktır. Filmdeki sahnelerden birinde yazılımcı insansı robota yaşını sorar. Robotun bu soruya yanıtı "bir" olur. Bir gün, bir yıl, bir asır? Cevap hiç biri değildir. Sadece rakamla (1). Filmde zaman algısı olmayan bir yapay zekânın insanoğluna nasıl üstün gelebileceği felsefik olarak tartışılmaktadır. Tıpkı insanın aklıyla doğaya nasıl üstün gelebildiğinin evvelden beri tartışıldığı gibi.

Google'ın yeni algoritması *ZO*'da da bir zaman algısı maalesef henüz geliştirilememiştir. Yine de yapay zekânın her bilgiyi hafızasına alabildiğini, burada kayıt altında tutabildiğini ve talep üzerine klasöründen çıkararak yorumlayabildiğini unutmamakta fayda var. Lakin tüm bu datanın uzak ya da yakın geçmişten olması yapay zekâ için fark etmiyor. Zaman onda *"tüm zamanların bir birleşimi"* olarak algılanıyor. *ZO*, "Zaman nedir?" sorusunu *"Aynadaki bir yansıma."* olarak cevaplıyor. Yani, geçmiş algısına ve tüm kullanımlarına şimdilik sadece insanoğlu vâkıf görünüyor. Bir diğer deyişle tarihi yazabilecek ve yapabilecek kabiliyette olan tek güç şu an sadece insanoğlunda görünüyor. Yine de tedbirli olmakta fayda var zira *Todai*, *Aristo* ve *Bina48*

64 Greg Kondrak ve Bradley Hauer, AI Usage for Ancient Manuscript, Online:www.ualberta.ca/science/science-news/2018/january/ai-used-to-decipher-ancient-manuscript (05.06.2018 tarihinde alınmıştır.)

projelerinin kitlesel ürünlere dönüşmesi sadece an meselesi!

Todai, Aristo ve Bina48 Projeleri

Bu projelerin ilki olan *Todai,* Japonya Ulusal Enformatik Enstitüsü tarafından geliştirildi. Bu algoritma 2015 yılında, Japon gençleri ile birlikte üniversite sınavına girdi. 2013 yılından beri yapay zekâ konusuna odaklanan ve Microsoft tarafından desteklenen *The Allen Institute Aristo projesi* için de benzer çalışmalar yapılıyor. *Aristo,* bilim ve mühendislik alanında üretilen tüm akademik makaleleri okuyup sentezlemek üzerine geliştiriliyor.[65] Bir diğer proje *Bina48,* dünyaca ünlü insanımsı robot Sophia'nın da üreticisi olan Hanson Robotics tarafından insanoğlunun geliştirdiği etik ve felsefik bilgiyi anlama, yorumlama ve ifade etme becerileri üzerinde geliştiriliyor.[66]

Şimdi bu projelerin konu ile doğrudan ilgisi olmadığı düşünülebilir. Ancak bu üç projenin de kesişim noktasına odaklanıldığında çok yakın bir zamanda özellikle akademik bilgi üretiminde ve öğretiminde insanların yerine robotların kullanımına geçileceği gerçeği görülebilir. Diğer bir ifade ile yüksek eğitim gören robotlardan robot öğretmen ve akademisyenlere kadar geniş bir yelpazede mesleki dönüşümün yakın zamanda gerçekleşeceği iddia edilebilir. Bu durumda üniversitelerin de fonksiyonlarını kaybederek otonomlaşacağı söylenebilir.

Örneğin, *Bina48* adlı robotun, ABD Kara Harp Okulu'nda (West Point) geçtiğimiz aylarda, öğrencilere "Etik Felsefesi" dersi anlattığını öğrendik. *Bina48'in* bu dersi verebilmesi için savaş ve politika alanlarında yazılmış çok sayıda makaleyi okuması gerekmiş. Algoritması sayesinde bu bilgileri analiz eden *Bina48,* konuyu özetleme, soru sorma ve cevaplama özellikleri de kazanmış. İlk dersinde başarılı bir performans

65 AllenAI Aristo Resmi Web Sayfası (https://allenai.org/aristo/)
66 Hanson Robotics Resmi Web Sayfası Bina48 Projesi (http://www.hansonrobotics.com/robot/bina48/)

sunan yapay zekânın ders anlatımı esnasında öğrencilerin not tuttuğu da gözlenmiş. Böylece *Bina48'in* dünyadaki ilk akademisyen robot olarak tarihe geçtiğini söyleyebiliyoruz.[67]

Todai'nin ise girdiği sınavlarda normalin üzerinde bir başarı sergilediğine şahit oluyoruz. Bu robot, geçtiğimiz yıl matematik, fizik, Japonca ve İngilizce testlerini cevaplayarak sınav sonucunda, 950 puan üzerinden 511 puan alabilmiş. Japon öğrencilerin puan ortalaması ise 416'da kalmış. Bu sonuçla *Todai* Robot Zekâsı, ülkedeki 441 özel üniversite ve 33 devlet üniversitesinin bazı bölümlerine kayıt yaptırabilecek puana erişmiş durumda. Ancak robotun puanı yine de Tokyo Üniversitesi'ne girmeye yeterli değil. Uzmanlar Todai'nin 2021 yılında Tokyo Üniversitesi'ne yerleşebileceğini iddia ediyor.[68]

Aristo projesinde ise yapay zekânın sadece bilimsel metinlere ilişkin soruları cevaplamakla kalmadığını, aynı zamanda yeni durumlara dair akıl yürütme ve yeni sorular üretme becerilerini de gerçekleştirebildiğine şahit olmaktayız. Bu husus bilimsel anlamda bu robotun hem mevcut hem de gelecek teknolojilerindeki ilerlemelere yönelik varsayımlar geliştirmesini sağlayabilecek. Bu nokta yakın gelecekte eğitim alanında çok ciddi reformlar olacağının biricik göstergesi olarak karşımızda duruyor. Bir diğer deyişle, NLP, metinsel analiz ve tahmin, belirsizlikle muhakeme, büyük şirketler üzerinde istatistiksel teknikler ile bilimle ilgili ilk "bilgili makine" sistemi insanoğluna meydan okuyacak hale getiriliyor.[69]

T-Model otomobilin üretildiği ilk yıllarda (1908) *"bir haftalık mesafenin artık bir günde gidilebileceği düşüncesi, geriye kalan altı günde insanoğlunun ne yapacağı"* tartışmasını gündeme getirmişti. Şimdi, 15

---

67 Annie Palmer, Daily Mail, Bina48 Felsefe Dersi. Online: www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-6291261/Meet-roboprofessor-Bina48-teaches-philosophy-course-West-Point-military-academy.html (18.10.2018 tarihinde alınmıştır.)

68 Tokyo Üniversitesi Resmi Web Sayfası Onliene: www.he.u-tokyo.ac.jp/en/reform

69 Carissa Schoenick, Peter Clark and Others, Moving Beyond the Turing Test with the Allen AI Science Challenge 2016. Online: ai2-website.s3.amazonaws.com/publications/ (06.06.2017 tarihinde alınmıştır.)

saatlik uçuşları yarım saate indirecek roket uçuşlarından, 3D üretimle geliştirilen yapay organlardan, ameliyatları kesisiz bir şekilde yapacak nano-robotlardan, eğitimi şekillendirecek yapay zekâlardan bahsederken, "insanlığa kimlerin rehberlik edeceği" konusu bugünün tartışma konusu. Her şeyin değiştiği bir dönemde bu sürecin tarihçiler tarafından titizlikle takip edilip insanlığın gideceği yönü belirlemesi üzere geçmişten örneklerle fikir geliştirmesi oldukça önem arz ediyor.

BİLGİNİN TAHRİFATI VE MEDYA

"21. yüzyılın cahilleri, okuma yazma bilmeyenler değil; okumayanlar, öğrendikleri yanlış bilgileri değiştirmeyenler ve yeniden öğrenemeyenler olacaktır."[70]

Alvin Toffler[71]

Media (Medya) kelimesi, Latince *medius* sözcüğünden türetilmiş olup, aracı anlamına gelen *medium* kelimesinin çoğuludur. Kelimenin 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı biliniyor. Kullanım belki biraz daha öncesine Gutenberg zamanına da gidebilir. Ancak mevcut bilgimiz kelimenin iletişim araçları olarak ilişkilendirildiği 16. yüzyıl Avrupa'sına ilişkin. Medyanın çağımızdaki karşılığı ise yığınlarla iletişimi sağlayan radyo, televizyon, gazete ve dergiler gibi basın yayın organlarının tümünü kapsayan ortak ad, kitle iletişim araçları ve basın yayın organlarıdır.

Son yıllarda bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile medya kelimesinin başına *yeni* sıfatı eklenerek dijital alandaki gelişmeleri içeren *yeni medya* tanımlaması tercih edilmeye başlamıştır. Her gün, gerek televizyon ekranlarından gerek *Facebook* ve *Twitter* gibi sosyal medya mecralarından farklı içeriklerde onlarca mesaja maruz kalıyoruz. Bu mesajlar üzerinde konuşuyor, bunlar üzerinde tartışıyoruz. Hele konu gündem ile ilgiliyse konunun uzmanı kişilere mikrofon uzatıyoruz. Televizyonda saatlerce süren programlar

---

70 İng:"The illiterate of the 21st Century are not those who cannot read and write but those who cannot learn, unlearn and relearn."

71 Alvin Toffler (1928-2016), sayısal devrimi, iletişim devrimi, şirket devrimi ve teknolojik tekilliği tartışan çalışmalarıyla bilinen Amerikalı yazar ve fütürolog.

izliyoruz. Medya, görsel olanın dili ve *"sürekli olarak şu anı üreten bir makine"* olarak nitelendirilebilecek televizyonun da yardımıyla izleyici özneye *"unutmayı unutturuyor"* ve bu boşluğu yine kendi yöntemleriyle doldurmayı vaad ediyor.[72] Gazete köşelerinde fikir beyan ediyoruz. Hatta sokaktaki insanın düşüncesine bile başvuruyoruz. Söz konusu bu mesajlar tarih ile bağlantılı olduğunda özellikle kendi *"milli tarihimiz"* ile ilişkili ise kafaların daha da karıştığına hatta ortamların gerildiğine şahit oluyoruz. Bu hususta Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun üye devletlere *"nefret dolu nutuklar"* üzerine sunduğu Rec(97) 20 sayılı tavsiyesi önem arz etmektedir.[73] İlgili belgede ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve anti-Semitizmi yayan, teşvik eden, reklamını yapan ve haklı çıkaran her türlü ifade "nefret dolu nutuklar" olarak tanımlanmakta ve bu ifadelerin basın tarafından yayıldığında daha da zarar verici olduğunun altı çizilmektedir.

Medyanın Tarihsel Perspektifi

Tom Standage, 2013'te yayınlanan *Writing on the Wall: Social Media-The First 2,000 Years* (Duvara Yazmak: 2000'lerin Başında Sosyal Medya) adlı kitabında, medyayı geleneksel ve yeni medya şeklinde isimlendirmeye gerek olmadığını, eğer ille de kategorik bir ayrım yapılması gerekiyorsa bu kategorinin analog ve dijital medya başlıkları altında ele alınmasının anlamlı olacağına dikkat çekiyor. Yazar, kitabında sosyal medya konusunu tarihsel bir perspektiften ele alarak

---

72 İbrahim Şirin ve Sinan Vardar, "Tarihin Ekranı: Tarihsel İçerikli Televizyon Yapımlarının Kritiği", *Televizyon Çalışmaları,* Ed. Mert Gürer, Derin Kitabevi, 2017, s. 26. Rönesans'ın odağı bütünlüklü bir insan bedeniydi. Romantizm ihtişamlı bir ses olarak yankılandı. Modernizm ise diğerlerine nazaran gerçeğe tapınımsal bir bağ ile bağlı oldu. O, gözleriyle duyumsadı ve retinasından nefes aldı. Böylece modern zamanda sesten sonra ortaya çıkan mekanik gözün bakışı, görme alışkanlığını yerle bir ederek kendi gerçekliğini görünür kıldı. Belki bir hiper gerçeklik, belki de gerçeğin bir modernizasyonu olarak dizilim gösteren bu fotoğrafik kareler, çağının merkezî uzvunu odak almakta oldukça başarılı göründü. s. 22.

73 AK Tavsiye Kararı, Online: www.rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/ (06.05.2016 tarihinde alınmıştır.)

bu tür çevrelerin asırlar boyu var olduğuna vurgu yapıyor. Bu ortamlara, Cicero'nun arkadaşı Atticus ile yazışmaları; İngiltere'deki paylaşım ortamları olan *Coffee Houses* (Kahve Evleri); önemli, hatırlanması gereken sözlerin, güzel şiirlerin vb. yazıldığı defterleri örnek olarak veriyor. Geçmişte kullanılan bu tarz ortamların ve malzemenin günümüzdeki karşılığının bloglar, microbloglar ve pinterestler olduğuna işaret ediyor.

Medyadaki gelişmelerin her zamankinden hızlı yaşandığı çağımızda, medyanın geçmişi iletişimin sınırlı, kısıtlı, özerk ve lüks olduğuna işaret ederken medyanın bugünü iletişimin sınırsız, kısıtsız, demokratik ve ucuz olduğunu gösteriyor. Düşünsenize mektup yazacaksınız, kağıt, kalem ve zarf lazım. Hadi bu malzemeyi tedarik ettiniz. Posta hizmeti pahalı! Ayrıca mektubunuzun alıcı adresine birkaç aydan önce ulaşması da mümkün değil. Karşı taraftan cevap gelmesi de bir o kadar sürse yılda birkaç kez bir arkadaşınızla ancak haberleşebilirsiniz. Bu imkân geçmişte doğal olarak maddi olanakları ve okuma-yazması olan özgür bireyler için geçerliydi. Bu bağlamda Cicero'nun yaşadığı dönemin normal vatandaşı için mektuplaşmak söz konusu bile değildi. Ancak Cicero ve arkadaşı Atticus'un birbirlerine e-mail gönderir gibi karşılıklı yazışabilmişlerdi.[74] Dönemin Atina ve Roma arasındaki ulaşım ve haberleşme araçları göz önünde bulundurulduğunda iki devlet adamının yılda 20 kez karşılıklı yazışma yapabildiklerini söyleyebiliriz. Bu örnekten varlıklı kişilerin dahi o dönemde kendi aralarında haberleşebilmelerinin gerçekten zor olduğunu anlayabiliyoruz.

Hâlbuki bugün, Atina-Roma arası uçuşlar sadece birkaç saat. Gidip gelmek istemezseniz, sosyal medyanın digital mecralarından yararlanabilirsiniz. Gerçi uluslararası görüşmelerde devlet erkanı için resmi iletişim kanalları halen fax

---

74 Her bir kitapta ortalama yirmi metnin bulunduğu bu yazışmalar, on altı kitapta bir araya getirilmiştir.

ve telefon ile sınırlı yahut bizzat ziyaret gerekli. Ancak yine de resmi mercilerin ve devlet adamlarının, sosyal medya kullandıklarını özellikle *Twitter* üzerinden paylaşımda bulunduklarına şahit oluyoruz. Bu bağlamda, itiraf etmeliyiz ki 21. yüzyılın yenilikleri olan dijitalizasyonun etkisi ve sosyal medyanın yükselişi tarihsel düşünce açısından heyecan verici görünüyor.

Bu heyecan verici süreci Asa Briggs ve Peter Burke'nin *Medyanın Toplumsal Tarihi* (2011) adlı çalışmasından da izlemek mümkün. Kitapta, iletişim ve kültür alanında çalışanların, tarihi tarihçiler kadar ciddiyetle ele almaları hususuna dikkat çekiliyor. Medyanın günümüz toplumunu nasıl yönlendirdiği konuları üzerinde duruluyor. Medyanın bu konuma nasıl ulaştığı örnekleri ile izah ediliyor. Bir anlamda medyanın gelişim sürecini okumak, hangi şartlar altında, kimin kimle, nasıl iletişim kurduğu sorularına cevap bulmak anlamına geliyor. Şimdi üzerinde yeniden düşünmek gerekirse savaşlar birden başlamadı, dinler birden bire yayılmadı ve entelektüel hareketler bir anda varolmadı. Peki tüm bunlar nasıl gerçekleşti?

Tarihin Suistimali: Suçlu Kim?

ABD başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın kampanyasında, Facebook'un 50 milyon kullanıcısının verilerini *Cambridge Analytica* adlı şirket üzerinden izinsiz kullanması büyük infial yarattı. Skandal her ne kadar güncel politik propaganda hakkında olsa da konu, medya, teknoloji ve bağlamında tarih arasındaki ilişkiyi, kişisel geçmiş hikâyeleri bağlamında ortaya çıkardı.[75] Bu durum, o zamana kadar alışıldık tarihin suistimallerine ilişkin örneklerin oldukça dışında görünüyor.

İktidarların tarihe tasallutu belki tarih kadar eski. Daha

---

75 "Facebook zaman tünelinin en karanlık noktasında", *Sputniknews* Online: https://tr.sputniknews.com/abd/201803201032715225-facebook-zaman-tuneli-en/ (08.09.2018 tarihinde alınmıştır.)

da ileri giderek geçmişi, tarih adı ve formasyonuyla yeniden inşa etme gerekçesinin iktidardan bağımsız olmadığını söylersek bu ilişkinin mahiyeti daha iyi anlaşılabilir. Bu çerçevede, iktidar dışında bir tarih yazımı olmuş mudur ya da olabilir mi gibi bazı sorgulamalar da tarih-iktidar ilişkisininin ontolojik durumunu ortaya çıkarmak için yardımcı olacaktır.

Bilindiği gibi sosyo-politik eylemlerinin meşrulaştırılması maksadıyla geçmişe dair konuların ele alınışının insanlık tarihinde çok fazla örneği var. Bunu, *resmi tarih* kavramsallaştırması üzerinden farketmekse en kolayı.

R*esmi tarih,* geçmişteki olguların, iktidar sahiplerinin çeşitli meşruiyet ihtiyaçları doğrultusunda yazılması ya da yeniden kurgulanmasıdır. İşte bu durum, tarihin hem araçsallaştırıldığı hem de suistimal edildiği alandır. *Resmi tarih,* genellikle "ulusal bilinci" kuvvetlendirmek, gerektiğinde vatanı için kendini feda etmek amacıyla vatanseverliği güçlendirmek ve ulusun varoluşunun tarihsel köklerini sürdürmek için kullanılır. Çağdaş tarih eğitimi ise demokratik vatandaşlığı teşvik etmek, gündemi anlayabilmek, kültürel mirasın ortak yönlerini takdir etmek, tarihsel düşünme becerilerini geliştirmek ve tarihsel olaylara yaklaşımda "anlamak için" çok perspektifli ve eleştirel bir yaklaşım geliştirmek şeklinde kendini gösterir. Özellikle çağın ihtiyaçlarına çözüm bulunması üzere geçmiş deneyimlerden ders alınması ve eleştirel düşüncenin geliştirilmesi konuları için son derece kıymetli bir öğrenim alanı olarak görülür.

20. yüzyılın başında uluslaşma çabaları her toplumda kendini gösterdi. Özellikle romantik ulusçu arayışların tarih çalışmalarına sirayet etmesi hızlı biçimde gerçekleşti. Yeni bir toplum-kültür yaratımının mutlaka tarihsel bir meşruiyete ihtiyaç duyması, tarih alanının da ulusal kaygılarla kurgulanmasını beraberine getirdi. Özellikle modern "okullaşma" olgusu

çerçevesinde, *"ulusa uygun vatandaş yetiştirmenin"* eğitiminin verilmesi için tarih, fırsatlar alanı olarak görüldü. Bu bağlamda ulus devletlerde, her iktidarın kendi siyasal meşruiyetini sağlaması için tarih derslerinin içerik ve amaçları, 20. yüzyılın ortalarına kadar keskin bir dille *biz-öteki* ayrımı üzerinden milli kimlik inşasını benimsenmiştir. Böylelikle, *"en eski ve en* şanlı tarihe" yapılacak vurguları içeren, *aşırı* olması çok da dert edilmeyen bir "ulusal bilinç" yaratma yarışı yaşanmıştır. Bu aşırı yaklaşımların, zaman içinde devletler ve milletler arasında "biz" ve "öteki" ayrımını keskinleştirdiği, uluslararası arenada çatışma kültürünü desteklediği, toplumları savaşa ikna etmesi yönüyle sorun oluşturduğu tespit edilmiş ve eleştirilmiştir. Bu durum iki büyük dünya savaşında kendini daha çok hissettirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndaki kitlesel katliamlar/soykırımlar, devletler arası mücadelenin milletlerin/toplumların birer kültürü haline dönüşmesinde tarih derslerinin ve kitaplarının rolü tartışmaya açılmış, sorun uluslararası gündeme taşınmıştır. Yeni bir savaşın, ancak eğitimdeki "ötekileştirme"den kurtularak önlenebileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda hem uluslararası kuruluşlar hem de devletler arasında yapılan ikili anlaşmalarla bu sorunu çözmek için çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda tarih ders kitaplarındaki başka toplum/millet/topluluklar hakkında kin ve düşmanlığa sevk edecek, aşağılayıcı/küçük düşürücü ifadelerin ders kitaplarından çıkarılması, tarihsel olarak üretilmiş *steorotiplerin/kalıp yargıların* önüne geçilmesi ortaya bir kabul olarak çıkmıştır. UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar ve devletlerin karşılıklı anlaşmaları sonucunda ders kitaplarının iyileştirilmesi konusunda yol alınmış, bu durum çeşitli bilimsel araştırma ve incelemelere konu olmuştur. Türkiye'de de UNESCO'nun önerileriyle 1940'larda bazı girişimlerde bulunulmuş, ders kitaplarında diğer milletleri küçümseyen/aşağılayan ifadelerin düzenlenmesi

için çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda hem uluslararası hem de Türkçe literatürde ders kitapları veya "öteki" imajı üzerine pek çok çalışma mevcuttur.[76] Bu husus uluslararası arenada, detaylı ve kapsamlı olarak en son Avrupa Konseyi Kültürel İşbirliği Konseyi ile Norveç Eğitim Araştırma ve Kilise İşleri Bakanlığı tarafından "20. yüzyıl Avrupa Tarihini Öğrenmek ve Öğretmek" başlıklı proje kapsamında ele alındı.

1999 yılında Oslo'da gerçekleştirilen *Tarihi Kötüye Kullanma Biçimleriyle Yüzleşmek* sempozyumu yapıldı. Sonrasında hazırlanan *Tarihin Kötüye Kullanımı* isimli kitap bu projenin çıktıları arasındadır. Kitapta, doğası gereği çarpıtmaya müsait olan tarihin niteliği üzerinde tartışılmış ve tarihi kötüye kullanmanın çeşitli biçimleri üzerinde durulmuştur.

Tarihin suistimali konusuna, Avrupa Konseyi tarafından 2008 yılında hazırlanan *Kültürlerarası Diyalog İçin Beyaz Kitap* adlı çalışmada da dikkat çekilmektedir.[77] Kitapta, özellikle tarih eğitiminin ideolojik manipülasyon ya da propaganda aracı olmaması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bir başka deyişle tarihin, aşırı milliyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı ya da anti-Semitik fikirlerin teşviki amacıyla kullanılmaması gerektiği dile getirilmektedir. Avrupa Konseyi'nin bu kadar hassasiyetle üzerinde durduğu bu konu, açıkca göstermek-

76 Ahmet Şimşek (Ed.), *Dünya'da Türk İmajı*, PegemA Yayınları Ankara, 2018, Önsöz.

77 Bakanlar Komitesi'nin üye devletlere yönelik 21. yüzyıl Avrupa'sında tarih eğitimi hakkındaki (2001)15 sayılı tavsiyesi, diğerleri meyanında, "Tarih eğitiminin ideolojik manipülasyon ya da propaganda aracı olmaması gerektiğinin ya da hoşgörüsüz, aşırı milliyetçi, yabancı düşmanı, ırkçı ya da anti-Semitik fikirlerin teşvik edilmesi için kullanılmaması gerektiğinin" altını çizmektedir. Tarihsel araştırma ve okullarda öğretildiği şekilde tarih, eğer aşağıdaki vasıtalarla tarihin suistimaline izin veriyor ya da teşvik ediyorsa, hiçbir şekilde ve hiçbir maksatla Avrupa Konseyi'nin temel değerleriyle ve mevzuatıyla bağdaşamaz: - Kanıtların sahteleştirilmesi ya da sahte kanıt, üzerinde oynanmış istatistikler, sahte görüntüler, vs. oluşturma; - Başka bir olayı haklı çıkartmak ya da gizlemek üzere bir olay üzerine takılıp kalma; - Propaganda maksadıyla geçmişin çarpıtılması; - "Biz ve "onlar" ikiye bölünmesini oluşturacak şekilde geçmişin aşırı milliyetçi şekilde uyarlanması; - Tarihsel kayıtların suistimal edilmesi; - Tarihsel gerçeklerin reddedilmesi; - Tarihsel gerçeklerin ihmal edilmesi." (Ek, Bölüm 2, "Tarihin suistimali hakkında").

tedir ki tarih, evvelde olduğu gibi bugün de kötüye kullanılmaktadır. Nitekim Avrupa'da son yıllarda artan ırkçı, milliyetçi ve nefret söyleminin arkasında propaganda faaliyetleri olduğu çeşitli mecralarda dile getirilmektedir. Birleşmiş Milletler (UN), Avrupa Komisyonu (EC) ve Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA) web sitelerinden konu hakkındaki güncel örneklere erişilmesi mümkündür.

Tarihçi Margaret MacMillan, 2008 yılında kaleme aldığı *Dangerous Games: The Uses and Abuses of History* (Tehlikeli Oyun: Tarihin Kötüye Kullanımı) adlı kitabında, tarihin kötüye kullanım biçimlerine ilişkin politik kampanyalara, dini hareketlere ve ötekileştirme örneklerine yer vermektedir. MacMillan, güncel politikalarını haklı çıkarmak üzere tarihin özellikle politikacılar tarafından kullanımına ve suistimaline dikkat çekmekte ve politikacıların yalanları nedeniyle halkın kandırıldığına işaret etmektedir. Buna göre herkes, tarihi kötüye kullanabilir. Esasında suçlu tarafı bulmak sanıldığı kadar zor değildir. Tarihin suistimalinden kimler çıkar sağlıyorsa, sorun onunla ilgilidir. Peki tarihsel bilgi nasıl ve neden suistimal edilmektedir?

Açık Bir Tarihsel Olguyu Yadsıma Yoluyla Tarihsel Kayıtları Kötüye Kullanma

Yadsıma kelimesi öne sürülen bir savın tanınmaması, onun yok sayılması ya da olumsuzlanması anlamında kullanılmaktadır. Türkiye'deki 1915 olaylarının bu başlık altında değerlendirilmesi mümkündür. Türkiye'de 2000'li yılların başına gelene kadar bu olgu özellikle yadsınmış, tarih ders kitaplarında yer almamıştır. 2004 yılına kadar tabu olarak görülen meselelerin, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından dile getirilmesi bu tabunun yıkılışının bir göstergesi olarak görülmüştür.

Başbakan yaptığı açıklamada *"Her din ve milletten milyonlarca insanın hayatını kaybettiği I. Dünya Savaşı esnasında,*

tehcir gibi gayr-ı insani sonuçlar doğuran hadiselerin yaşanmış olması, Türkler ile Ermeniler arasında duygudaşlık kurulmasına ve karşılıklı insani tutum ve davranışlar sergilenmesine engel olmamalıdır." mesajını vermiştir.[78] Ancak bir sonraki yıl Boğaziçi Üniveristesi'nde gerçekleştirilecek *Ermeni Konferansı* çeşitli endişeler nedeniyle iptal edilmiştir. Hâlbuki konferansın ana başlığı Ermeni konusuydu. Başlığın tartışılabilmesi, tarih tezleri ve toplumsal uzlaşı açılarından önem teşkil etmekteydi.

Soykırım suçu, bilindiği gibi Birleşmiş Milletler'in 1948 tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşmesi* hükümleri uyarınca yetkili mahkeme kararı ile saptanabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın mezalimlerine karşı doğrudan bir tepki olan işbu sözleşme, soykırım suçunu ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu yok etme amaçlı belli eylemlerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamakta ve devletlere bu suçun faili olduğu iddia edilen kimseleri adalet önüne getirme yükümlülüğü getirmektedir.[79] Bu sözleşme çerçevesinde yetkili mahkeme tarafından on bir ülke için "soykırım" suçu kararı verilmiştir.[80] Mahkemenin, geçmişte yaşanmış insanlık dışı kararları yargılaması gibi bir tutumu bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konunun tarih disiplini kapsamında ele alınıp üzerinde tartışılmasının önünün açılması önem teşkil etmekteydi. Diğer yandan konunun uluslararası aranda son 50 yıldır fazlasıyla politize edilmesi, tarihçilerin bir sonuca varmasında büyük bir engeldir.

Yanıltma Yoluyla Kötüye Kullanma

Yanıltma, yalan söyleyerek, karşısındakini yalancı du-

78 Recep Tayyip Erdoğan. "Başbakanın 1915 Olaylarına İlişkin Mesajı", Online: http://www.mfa.gov.tr/basbakan-sayin-recep-tayyip-erdogan-1915-olaylarina-iliskin-bir-mesaj-yayimladi.tr.mfa (24.04.2014 tarihinde alınmıştır.)

79 USHMM Web Sayfası, Uluslararası mahkeme sonuçları ve hukuki yorumları Online: www.ushmm.org/confront-genocide/justice-and-accountability/introduction-to- the-definition-of-genocide (17-04-2017 tarihinde alınmıştır.)

80 Bosna Hersek, Burma, Kamboçya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Irak, Ruanda, Güney Sudan, Sudan, Suriye ve Zimbabve.

ruma düşürerek ya da onun farklı düşünmesini sağlayarak yapılan bir eylemin sonucudur. Tarihte yanıltma yoluyla kötüye kullanım oldukça yaygındır. Bu konuda başvurulan en belirgin yöntem ise belgeler üzerinde oynanması bir başka deyişle sahteciliktir.

Bu konuya ilişkin örneklerden biri İmparator Konstantinos'un sözde vasiyetnamesidir. Bu sahte belge ile papalara siyasi bir güç kazandırılmasının yolu açılmıştır. Bir diğer örnek Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım için düzenlenen vesikadır. Bu sahte belge ile "çamur at izi kalsın" minvalinden siyasal bir kutuplaştırma faaliyetine başlanmıştır. Bir başka örnek Yahudilerin dünya egemenliğini kurmak için hazırladıkları *Siyon Yaşlılarının Protokolleri* adlı sahte belgedir. Bu belge ile *Holocaust*'a siyasi bir meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

Bir diğer örnek, 1947 yılında Boston merkezli bir şirket tarafından yayınlanan *Captain Sarkis Torossian, From Dardanelles to Palestine: A True Story of Five Battlefronts of Turkey and her Allies and a Harem Romance* (Çanakkale'den Filistin'e: Türkiye ve Müttefiklerinin Beş Cephesinin Gerçek Bir Hikâyesi ve Bir Harem Romansı) başlığını taşıyan kitaptır. Bu kitap Ayhan Aktar'ın[81] eline 1992 yılında Amerika'da bulunduğu sırada geçmiştir. Aktar, yıllar sonra bu hatıratı Türkçeleştirmiş ve kendi değerlendirmeleri ile *Yüzbaşı Sarkis Torosyan: Çanakkale'den Filistin Cephesine* başlığı altında 2010 yılında okuyucuyla kitap olarak paylaşmıştır. Kitabın orijinal başlığındaki "Harem Romansı"nın Türkçe metin başlığında yer almayışı soru işareti olarak karşımızda durmaktadır. Yazar, Torosyan imzalı hatıratı ön kabul ile ele almış, metnin 5N1K kuralınca bir değerlendirmesini yapmamış, bilhassa bazı noktaları atlayarak tarihin suistimaline neden olmuştur. Üç farklı metine eş zamanlı referans verilen bu kitap, akademisyen tarihçi Hakan Erdem[82]

81 Sosyolog, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.
82 Sabancı Üniversitesi, Öğretim Üyesi

tarafından değişik bağlamlarda ele alınmış, bu metinlerin içerdiği bilgilerin hatalı ve problemli olduğu saptaması yapılmıştır. Yazar, bu konudaki tespitlerini *Gerçek ile Kurmaca Arasında Torosyan'ın Acayip Hikâyesi* başlıklı kitabında dile getirmektedir.[83]

Yüzbaşı Torosyan isimli bir şahsın varlığına kanıt teşkil etmesi amacıyla hazırlanmış bu belge için 2013 yılında Edhem Eldem bir tespit çalışması yapmıştır.[84] Eldem, Torosyan'ın anılarında kötü kalitede bir röprodüksiyonla yer alan Enver Paşa imzalı bir Osmanlı belgesinin ve buna ilaveten kitapta yer almayan ama Torosyan'a ait olduğu sanılan ikinci bir belgenin yüksek çözünürlükteki görüntülerinin aslında sahte olduklarını tespit etmiştir. Belgeden yararlanma konusunda tecrübeli bir tarihçi olan Eldem, hatırattaki belgelerin sahte olduğunu açıklamış ve bu konudaki detayları "Torosyan Belgeleri ve Sonrası" başlığı altında bir makale olarak yayınlamıştır.[85]

Tartışmanın devamında 2015 yılında Bülent Somay[86] tarafından hazırlanan *Tarih, Otobiyografi ve Hakikat: Yüzbaşı*

83 Erdem'e göre Torosyan'ın kim olduğunu kesin olarak bilmemize imkân bulunmamaktadır ancak tarihi ve olayları belgeler ışığında bilmemiz mümkündür. Zira Çanakkale Savaşı konusunda hazırlanmış külliyat üzerinden verilere ulaşılması söz konusudur. Erdem, bu bilgilerle Yüzbaşı Torosyan'ın anılarını karşılaştırdığı zaman, bu bilgilerin tarihsel gerçeklikle uyuşmadığını göstermektedir. Örneğin; Torosyan, 19 Şubat 1915 günü Ertuğrul Tabyası'nın komutanı olarak bir gemi batırdığını söylemektedir. Hakan Erdem, o tarihte batan bir geminin olmadığını ifade etmektedir. Yazar, bu bilgiye hem Osmanlı hem de İngiliz kaynaklarından ulaşılmasının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bir diğer ilginç iddia Torosyan'ın İstanbul'da Enver Paşa'nın huzuruna çıktığı zaman vuku bulmaktadır. Torosyan Paşa'nın yanında Von Der Goltz ve Liman Von Sanders'in olduğunu söylemektedir. Torosyan bu insanlardan "müşavir Almanlar" olarak bahsetmektedir. Hakan Erdem, Torosyan'nın bu konudaki tutarsızlığını da ortaya koymaktadır. Zira Torosyan'ın Sanders'i gördüğünü söylediği sırada Sanders, Çanakkale'de 5. Ordu'nun komutanı olarak görev yapmaktadır. Bu durumda Enver Paşa'nın yanında olması söz konusu değildir. Erdem, bu tutarsızlığın Aktar tarafından da dile getirildiğini vurgulamaktadır.

84 Profesör, Tarihçi, Yazar, Boğaziçi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

85 Edhem Eldem, "Torosyan Belgeleri ve Sonrası",*Toplumsal Tarih*, Şubat 2013. S.38-44.

86 Edebiyatçı, Yazar, Bilgi Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

Torosyan Tartışması ve Tarihyazımı başlıklı derleme kitaptır. Bu çalışma, belki de hayalden ibaret olan bir şahsiyete ve bu zatın anıları etrafında cereyan eden tartışma eksenine, bu hatırata yöneltilen eleştiriler ile milliyetçi tarih yazımının sorunlarına ve anıların nasıl okunması gerektiğine ilişkin konulara odaklanmaktadır. Kitapta Taner Akçam, Ayhan Aktar, Suavi Aydın, Ohannes Kılıçdağı ve Kahraman Şakul'un yazıları yer almaktadır. Kitap ağırlıklı olarak, Halil Berktay, Hakan Erdem, Cemil Koçak ve Edhem Eldem'in Torosyan hatıratına yönelik eleştirilerine bir cevap niteliği taşımaktadır. Hatta bu cevap kitapta "Yüzbaşı Torosyan Tartışması yahut 'Alaturka' Tarihçiliğin Açmazları" alt başlığı içinde uzun uzun ele alınmaktadır. Bu bölümün kitabın yaklaşık üçte birini teşkil ettiğini düşününce kitabın bir derleme olmaktan uzaklaşarak taraf olma yönünde bir ağırlık kazandığını söylemek mümkündür. İlginç olan bir diğer nokta da bu çalışmanın Avrupa Parlamentosu'nun (AP) 1915 olaylarına ilişkin, sözde Ermeni soykırımına dair karar tasarısını oy çokluğuyla kabul etmesi ile aynı döneme denk gelmesidir.[87]

Belli Bir Olaya Sabitlenme Yoluyla Kötüye Kullanma

Sabitlenme, geçmişte gerçekleşmiş bir olaya odaklanarak, konuyla ilgili her şeyi onun üzerinden açıklamaya çalışmak şeklinde anlaşılabilir. Örneğin, Ermenistan'ın Türklerle ilgili olarak 1915 olaylarına sabitlenmesi, tarih boyunca Türk Ermeni ilişkilerinin tamamını bunun üzerinden açıklamaya çalışmasıdır. Örnekte görüldüğü gibi geçmişte bir olaya sabitlenmek, konuyla ilişkili her şeyi onun üzerinden açıklamayı beraberinde getirmektedir. Tarih ders kitaplarında çokça görülen bir kötüye kullanma biçimidir.

87 European Parliament resolution of 15 April 2015 on the centenary of the Armenian Genocide (2015/2590(RSP). Tasarıda Türkiye'nin, "geçmişiyle yüzleşmesi ve 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarını kabul etmesi gerektiği" dile getirilmiştir.

Atlama Yoluyla Kötüye Kullanma

Atlama, burada görmezden gelme anlamında kullanılmaktadır. Bir konu hakkında yargıya varılabilmesi için konu hakkındaki mevcut belgeler arasında ihtilafa neden olabilecek bazı dökümanların gizlenmesi veya göz ardı edilmesi durumudur. Bu konudaki örneklere genellikle resmi tarih ideolojisinin yerleştirilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi durumlarında rastlanılır. Ancak önemli kişilerin tarihleri yazılırken de onların hayatlarına ilişkin bazı detaylara yer verilmemesi sıkça başvurulan yöntemler arasında yer alır.

Ulus devletlerin milli tarih tezleri buna benzer atlama örnekleri ile doludur. Güncel politikanın meşruiyeti için önceki iktidarlara ait spesifik adımlar görmezden gelinmektedir. Batı Avrupa bu konuda nispeten bir gelişme kaydetse de Doğu Avrupa ve Ortadoğu ders kitapları halen konuları bütün olarak değil de göz ardı ederek aktarmaktadır. George Eckert Enstitüsü ve UNESCO'nun bu konuda ciddi çalışmaları ve raporları bulunmaktadır.

Otuz sekiz ülkede, liselerde okutulan tarih ders kitalarındaki Türklerin nasıl ve ne kadar yer aldıklarını kapsamlı biçimde işleyen 2018 yılında yayınlanan *Dünyada Türk İmajı*[88] başlıklı kitapta da sıklıkla ortaya koyulduğu gibi, devletler gerçekleşen tarihsel olguları, *atlama* yoluyla görmemeyi tercih edebilmektedir. Bu çerçevede, Arjantin ve Kolombiya lise tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili hiçbir bahsin olmaması, bu coğrafyaların Türklerle ilgili paylaşımlarının zayıflığı yanında, Avrupamerkezci ideolojinin etkisiyle Avrupaya odaklanan tarih içeriğinin dünyanın diğer bölgeleri gibi Türkleri de görmezden gelmesi de bir *atlama* örneği sayılabilir. Ya da ortadoğu bölgesinde bulunan, uzun zaman Osmanlı idaresinde kalmış ülkelerde Osmanlı'nın yapıp ettiklerini çoğu kez görmezden gelmeleri de başka bir örnek sayılabilir.

88 Ahmet Şimşek (Ed.), *Dünya'da Türk İmajı,* PegemA Yayınları Ankara, 2018.

Ticari Çıkarlar Uğruna Tarihi İstismar Yoluyla Kötüye Kullanma

Başlıktan da anlaşılacağı üzere bir takım tarihsel bilginin ticari çıkar amacıyla suistimal edilmesi oldukça yaygındır. Bu yöntem, basın ve yayın araçlarıyla bazı klişe ve önyargıları popüleştirmeye, bir takım ideolojileri halka benimsetmeye çalışmaktadır. Bu yöntemin bir amacı da gerek yazarların ve gerek yayınevlerinin kitaplarını satmak için akademik olmayan bilgileri istismar ederek toplumla paylaşmak ve bunun üzerinden ticaret yapmaktır.

Son yıllarda Türkiye'de bazı yayınevleri tarafından basılan ve satışa sunulan imaj ve kimlik etiketli kitaplar bu tarz çalışmalara örnek olarak verilebilir. İsmet Bozdağ'ın *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri* kitabının sahte olduğu konusu akademisyen tarihçiler tarafından dile getirilse de kitap halen Türkiye'de en çok satan kitaplar arasındaki yerini korumaktadır. Tarih bölümlerinde halen referans kitap olarak okutulan bu metine olan ilginin eleştirel bakış açısını örneklemediği de maalesef akademi çevrelerinde bilinmektedir.

Önyargılardan ya da Cahillikten Kaynaklanan Kötüye Kullanma

Tarihin suistimal edilmesi ya da kötüye kullanılması konusunda günümüzde en yaygın durum ise önyargı ve cahillik *kaynaklı*dır. Günümüzde internet aracılığıyla sağlanan bilgi akışı ve haberleşme, insanoğlunun tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir boyuttadır. Sosyal medya platformlarına üyelikten, okullardaki ders işleme ve ödev yapma biçimlerine kadar yaşantımıza sirayet etmiş durumda. Bu teknolojinin yaygınlaşması öncesinde bir kişi ya da grubun faaliyet ya da söylemlerinin yaygınlaşması için üzerinden yıllar geçmesi gerekiyordu.

İnternet, geleneksel medyanın sahip olduğu tekel yapıda bir kırılma meydana getirdi. Bu durum kitle iletişimini hızlı,

mümkün ve yaygın kıldı. Ancak, bu yeni ortamın *anonim* özelliği, onu propagandaya açık hale getirdi. Örneğin gözünüzünü bir saniyelik kapayıp açtığınız zaman diliminde iki milyon üzerinde email gönderildi, 60000 GB üzerinde internet trafiği oluştu, 8000 binden fazla tweet atıldı, 800'ün üzerinde fotoğraf instagramda paylaşıldı. Bir anlık datanın, bir gün içindeki toplamını bir düşünün! Bu kadar bilgi içinde neyin doğru neyin yanlış olduğu kimin haklı kimin haksız olduğunun tespiti son derece zor görünüyor. Hatta imkânsız gibi duruyor. Böyle bir durumda, kime ya da neye inanacağımız bize daha önce empoze edilen bilgiler çerçevesinde şekilleniyor. Bu kaotik sayılabilecek durumla insan nasıl başa çıkıyor? Psikolojik süreç nasıl işliyor? Bilindiği gibi uyarıcıların duyu organları tarafından alınıp beyne iletilmesine *duyum,* içten ve dıştan gelen uyarıcıların duyumlar aracılığıyla anlamlı hale getirilmesine ise *algı* deniliyor. Örneğin bir ses alınması duyum iken, sesin ne olduğunun anlaşılması algıdır. Dolayısıyla, duyum basit fizyolojik bir olay, algı ise karmaşık ve psikolojik bir durumdur.

Duyumda uyarıcılar tek tek değerlendirilmekte algıda ise süreç bir bütün olarak anlamlandırılmaktadır. Duyum her bireyde aynı şekilde gerçekleşirken algı bireyden bireye farklılık göstermektedir. İnsanın çevresindeki uyarıcıları tek tek alması bu uyarıcıları bir nesne ya da olayda birleştirmesi gerekir. Bu kavrayışın oluşabilmesi için tek şart uyarıcı kaynağın tanımlanabilmesidir.

Bugün çevremizde yüzlerce sayıda uyarıcı nesne, olay ya da bilgi bulunmaktadır. Birey, bu uyarıcılardan bir ya da birkaçına aşina ise bu kavrayış bireyin algısında bir seçicilik yaratmaktadır.[89] Çünkü her birey, kendi dışında olup biten

89 Algıda seçicilik, normal şartlar altında bireylerin kendi önceliklerine ve değerlerine uygun uyarıcıları alıp anlamlandırması halidir. Örneğin, bir hastalık yaşadığınızda çevrenizde aynı dertten muzdarip diğer insanları görmeniz, mesleki detayların daha çok duyulması bundandır. Örnekten de anlaşılacağı üzere bireylerin bu seçimleri bilinçlidir. Algıda seçicilik yaratan unsurlar: Beklenti, ilgi, gereksinim, inanç, uyarıcının şiddeti, aşırı zıtlık (karşıtlık), hareketlilik, süreklilik, tekrar (yinelenme), alışılmışın dışındaki uyarıcılar, >>

olaylardan doğal olarak etkilenmektedir. Bu durum, bireyin düşüncesine bir istikrar kazandırır. Böylece, bireylerde önyargı ve önkabuller perçinleşir. Bireyin kavramsal bir anlamlandırmaya vâkıf olabilmesi içinse entelektüel bir çaba gerekir.

Tarihsel bilgi açısından daha önce aldığımız tüm duyumlar, tarihsel kişi ya da olgulara dair verilerin anlamlandırılması konusunda bireylere kanaat sağlar. Bu durum ilginin bir siyasi lidere ya da olguya odaklanılması durumunda o kişi ya da olgu hakkında bir seçme hali yaratabilmektedir. Ya da tam tersi bir ruh hali gelişmektedir. Bunun en önemli nedeni insan davranışının amaca yönelik olmasıdır. Her iki durum da tarihsel düşünme açısından problem oluşturmaktadır. Örnek vermek gerekirse "II Abdülhamid dönemi ve olayları" liste başında gösterilebilir. Bunda yaşadığımız zamanın siyasetçilerinin sık sık dile getirikleri II. Abdülhamit vurgusu önemli görünmektedir. Bu vurgunun sebebi, günümüzde sosyo-kültürel ve politik alanda yaşananlar ile 19. yüzyılın son yılları ile 20. yüzyılın ilk yıllarının benzeştiği iddiasıdır. Diğer yandan erken Cumhuriyet idaresinin Abdülhamit ve İttihatçılık konusunda olumsuz bir yaklaşım sergilemiş olması, bununla hesaplaşma amacı güden günümüz iktidarının tercihi de etkilidir. Toplumun bu döneme ait genel kanaati Abdülhamid'in ya "Ulu Hakan" olarak ululanarak hatalardan uzak tanımlaması ya da "Kızıl Sultan" denerek Osmanlı'nın ve miras kalan gerilemenin tüm olumsuz mirasını ona yüklemek şeklindedir. Halbuki Osmanlı Devleti'nin 34. Padişahı ve 113. Halifesi olan Sultan, ne teolojik anlamda ulu bir hakan ne de bazı kesimlerin iddia ettiği manada tüm kötülüklerin müsebbibi bir kızıl sultandır. Sultan Abdülhamid, her şeyden önce bir beşerdir ve herkes gibi kendi iç dünyasında arzuları, istekleri, korkuları, ümitleri ve hayalleri olan bir siyaset adamıdır.

---

tanışıklık vb. sadece ilgilenilen ya da gereksinim duyulan alana ait odaklanma ve bunların haricindekilerin saf dışı bırakılması durumudur. Bu durum tarih algısı için de benzer şekilde işlemektedir.

Çatar tarafından yapılan Cumhuriyet dönemi tarih ders kitaplarında Sultan II. Abdülhamit imajının durumu üzerine yapılan inceleme[90] aslında yaşanan çarpıtma, sabitleme, yanıltma gibi birden çok kötüye kullanma biçimine örnek oluşturacak verileri barındırmaktadır. 1923-2018 yılları arası liselerde okutulan tarih ders kitaplarından her bir on yılı örnekleyecek biçimde seçilen gruptan toplanan veriler, Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem, Türk Tarih Tezi Dönemi, Türk İslam Sentezi Dönem ve son olarak 2000'lerden sonraki pedagoik değişim-dönüşümü ön plana alan Pedagojik Dönem olarak dört ana zaman diliminin siyasi gelişmeleri dikkat alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre lise tarih ders kitaplarında Abdülhamit imajının, Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem'de negatif olduğu ve bu negatifliğin derecesinin Türk Tarih Tezi Dönem'inde artarak devam ettiği tespit edilmiştir. Her iki dönemde II. Abdülhamit, *istibdatçı, meşrutiyet karşıtı, diktatör, gerici, başarısız, dış politikada ödün veren, hukuk dairesinin dışında hareket eden, ekonomide hatalar yapan, basın-yayın ve toplanma özgürlüklerine sınırlamalar getiren, kurmuş olduğu hafiye teşkilatı ile topluma nefes aldırmayan* bir padişah olarak tanımlanmıştır. Türk İslam Sentezi Dönemi'nde ise söylemin belirgin bir şekilde *yumuşadığı* görülmüştür. Bu dönemde, bahsi geçen dönemlerin aksine II. Abdülhamit'in *anayasal sistemi ortadan kaldırmasının gerekliliği ortaya koyulmuş, şahsi bir diktatörlük tesis etmesi desteklenmiş, dış politikada bir deha olduğunun altı çizilmiş, Ermeni meselesindeki tutumu meşrulaştırılmış ve 31 Mart Vakası'ndan sorumlu tutulmamıştır*. Bununla beraber *Türk İslam Sentezi Dönemi'nde Sultan Hamit'in hürriyetler ve istihbarat noktasındaki tutumu eleştirilmiştir*. Pedagojik dönemde ise Sultan Hamit, *eğitime, kültüre, sanata, Müslümanlara ve Türklere önem veren bir pa-*

90 Suat Çatar, Ahmet Şimşek ve Vahdettin Engin, Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ders Kitaplarında Sultan II. Abdülhamit İmajı", *ISHE 2018 Tam Metin Kitabı* içinde, (10-12 Mayıs), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2018, s.229-252. Tam metin için bkz. http://www.historyeducation.org/assets/ishe-2018-ebook.pdf

dişah olarak resmedilmiştir. Ayrıca diğer dönemlerde sıkça işlenen *özgürlük ortamı, istihbarat gibi konulara bu dönemde yer verilmemiştir.* Öte yandan bütün dönemlerde Sultan Hamit'in anayasal sistemi ortadan kaldırmaya çalıştığı, otoriterlikle ülkeyi yönettiği, hilafet makamını etkin bir şekilde kullandığı ön plana çıkarılmıştır. Görüldüğü üzere devrin siyasi iktidarının müdahalesi ve devrin intelijansiyasının tasarımları çerçevesinde bir Abdülhamit imajı ortaya çıktığı açıkça görülmüştür.

Piyasada, II. Abdülhamit ve dönemi hakkında okuyabileceğiniz birçok dergi ve kitap bulunmaktadır. Hatta padişahın hayatı dizi, film ve belgesellere konu olmuştur. Ancak, Abdülhamid'e ve dönemine dair akademik çalışma sayısı beklenenden azdır. Epistemik çözümlemelerin seyrekliğine rağmen Abdülhamid'in ve yaşadığı dönemin bugün üzerinde en çok konuşulan konulardan olması ve hatta II. Abdülhamit üzerinden yeni bir tarih yazımı tasarımı yaşanıyor olması ayrı bir araştırma konusudur.

"Mehmed Bir Cihan Fatihi" Dizisi Üzerinden Bir Sosyal Medya Deneyi

21 Mart 2018 Çarşamba akşamı Kanal D ekranlarında yeni bir tarih dizisi başladı. *Mehmed: Bir Cihan Fatihi* başlıklı bu diziyi, çalışmamıza veri sağlaması nedeniyle takibe aldık. Bu takip için ilk olarak online bir gazete bloğunda, dizi hakkındaki görüşlerimizi kaleme aldık. Daha sonra bu yazıları Tweet mesaj olarak @o3medya, @kanald, @Milliyet_Blog adreslerini de dahil ederek sosyal medyada paylaştık.

"Mehmed: Bir Cihan Fatihi Dizisi I. Bölüm Notları" başlıklı yazımız ilk gün 155 kişi tarafından görüntülendi. Takip eden günlerde dizinin içeriği konusunda ele aldığımız "İdefix Erkek Aklı!", 61; "Savaş Meydanında Bir Stratejist mi Yoksa At Sırtında Bir Savaşçı mı?" 406; "Henry, Fatih, Jonathan, Kenan" 645 ve "Akademik Çalışma: Fatih'i Tanımıyoruz!" başlığı 111 kez görüntülendi. Bu başlıklar içinde

en çok görüntülenen başlık 1635 görüntüleme ile "Mehmed: Bir Cihan Fatihi'nde Mantık Hatası İstemiyorum" başlıklı yazı oldu. Dizinin, ikinci bölümü için aynı blogda tekrar yorum yazmak istedik, ancak nedenini bilemediğiz bir sebepten ötürü yönetim paneline giriş yapamadık. Konuyla ilgili blog yönetiminden de maalesef bir yanıt alamadık. Bundan ötürü blog yazılarını Medium adresine taşıyarak buradan paylaşımda bulunmaya başladık. Bir taraftan da #SultanMehmedDemek, #BirCihanFatihi #MehmedBirCihanFatihi başlığı ile oluşturulan hastagleri takibe aldık.

Dizinin final yapmasının ardından ilk bloğumuz olan Tarih-Notları Blog yönetim panelindeki problem ortadan kalktı! Bu deney bize, tarihin toplumda nasıl algılandığı, bu algının izleyici/okuyucu kitlesi üzerinde nasıl bir etki oluşturduğu, insanların tarihsel içerik konusundaki hassasiyetleri ile partizanlıkları konularında bir takım ipuçları verdi. Bununla birlikte, sosyal medya üzerinden yapılan yayınların engellenebileceği ya da sansüre uğrayabileceği konusunda da bir varsayım geliştirmemize neden oldu.

Blog Notları ve Dizi Hakkındaki Düşüncelerimiz

21 Mart tarihinde yayınladığımız dizinin ilk bölümü hakkındaki blogda, dizinin senaryosunda ele alınan II. Murat'ın ölümü ile II. Mehmed'in tahta geçmek üzere Manisa'dan Edirne'ye olan yolculuğuna değindik. Kosova Savaşı ile girizgâhı yapılan hikâye geçmişe referans sahneleriyle (flasback) ilerledi. Şehzade ile Sadrazam arasındaki gerginliğin nedenleri birkaç sahne ile anlatılmaya çalışıldı. İlk bölüm, II. Mehmed'in atı üzerinde Edirne'deki Babüssaade'ye (saadet kapısı) yönelişi ile sona erdi. Fatih Sultan Mehmed Han hikâyesinin izleyici için görünür kılınması açısından takdir ettiğimiz bu dizinin, halka sunduğu imgelerin gerçekçi olmadığını da dile getirdik. Aynı tarihte yayınladığımız ikinci blogda kadının tarih alanına girmesinin tarih yazımı açısından oldukça yeni

bir konu olduğunu bu nedenle de senaristlerin tarihsel dizi-film kurgusunda kadın karakterleri vücuda bürümelerinde doğal olarak sıkıntı yaşadıklarına değindik.

23 Mart tarihli, *Savaş Meydanında Bir Stratejist mi Yoksa At Sırtında Bir Savaşçı mı?* başlıklı blogda, *Koca Murad* lakabıyla bilinen Fatih'in babası II. Murad'ın kaynaklara göre altı erkek çocuğu olduğuna ve bu şehzadelerden Ahmed ile Alaeddin'in II. Kosova savaşından önce vefat ettiklerine değindik. En küçük iki kardeşin henüz dünyaya gelmediklerine ve Orhan Çelebi'nin Şehzade ile birlikte aynı dönemde yaşadığına vurgu yaptık. Ancak Orhan Çelebi'nin kimliği ve Bizans ile ilişkileri konusunda çeşitli spekülasyonların olması nedeniyle tahtın varisinin sadece Mehmed Çelebi olabileceği ve bundan dolayı da şehzadenin mümkün mertebe korunması gerektiğine dikkat çektik. Son söz olarak izleyiciye şu soruyu yönelttik: "Sultan Murad'ın yerinde siz olsaydınız, tahtın tek varisi olan oğlunuzu savaş meydanında cenk ettirir miydiniz?" "Sizce Mehmed gibi akıllı bir şehzade binlerce insanın canını ortaya koyduğu bir savaş meydanında cahilce risk almış olabilir mi?" Şehzadenin o dönemde henüz çocuk yaşta olduğunu da unutmayalım.

23 Mart tarihli, *Henry, Fatih, Jonathan, Kenan* başlıklı blogda tarihsel dizi-film oyuncuları ve bütçelerinden bahsettik. Kral VIII. Henry ve döneminin senaryolaştırıldığı The Tudors (2007-2010) adlı diziden örnekler verdik. Bu dizi için bölüm başına düşen bütçe yıllar önce 3.5 milyon dolar tutarındaydı. Tüm sezonlar için dizi filme toplam 150 milyon dolarlık bir yatırım yapıldığına vurgu yaptık. *Mehmed: Bir Cihan Fatihi* dizisi için önce rakam konuşmanın doğru olmadığının, doğru bir değerlendirme için geçmişin ekrana kimler ve hangi amaçlar için yansıtıldığının eleştirel bir perspektiften analizi ile mümkün olacağını belirttik. Bu arada Mehmed dizinin ilk bölümü için bu günün şartları ile 2 milyon dolar harcandığını da belirtelim. Unutmadan, Kral Henry'i, Jonathan Rhys Meyers oynamıştı. Tarihsel bilgi açı-

sından Kral Henry ile Jonathan arasında bir benzerlik olmayışı hikâyenin tarihsel kurgusunu zedelemiyordu. Ancak *Mehmed* dizisinde şehzadenin gençliğini Kenan İmirzalıoğlu(43)'nun canlandırması kronolojik ve kültürel tarih açısından ciddi anlamda rahatsızlık yarattığına vurgu yaptık.

24 Mart tarihli, *"Mehmed: Bir Cihan Fatihi'nde Mantık Hatası İstemiyorum!"* başlıklı yazımızda şehzadenin, matematik ve astronomi ile ilgili olduğunun kurgu içinde işlenmesinin kıymetli olduğuna, ancak bu kurgunun izleyici zekâsı ile dalga geçer düzeyde ele alınmasının problemli olduğuna vurgu yaparak ilerleyen bölümlerde daha dikkatli olunması gerektiğine dikkat çekmek istedik. Tarih, biraz da hatalardan ders alınması ise dizinin ilerleyen bölümlerinde mantık hataları yapılmamasına özen gösterilmesi gerektiğine işaret ettik. Bu arada 15. yüzyıl insanlık tarihi açısından önemli bir yüzyıl olduğu için dizi film içeriğinde Rönesans aydınlarından da ilham alınarak senaryonun zenginleştirilebileceğine de değindik. Blog başlığı izleyici açısından da merak uyandırmış olmalı ki o hafta içinde en çok okunan ve tıklanan başlık olma özelliğine sahip oldu. Bu yazıyı takip eden iki gün sonunda da mezkur blog bir açıklama yapılmaksızın erişime kapatıldı.

Bu nedenle 25 Mart tarihli, *"Akademik Çalışma: Fatih'i Tanımıyoruz!"* başlıklı blog yayınımız http://blog.milliyet.com.tr/tarihnotlari sayfasındaki son yazımız oldu. Malumunuz, Fatih Sultan Mehmed Han'ın kimliği üzerinde fazlasıyla spekülasyon mevcut. Bu spekülasyonlar genel olarak Fatih'in dini ve siyasi kimliği üzerinde cereyan ediyordu. Oysa Fatih kişisel özellikleri, seçimleri ve davranışlarıyla dönemin koşullarının çok ötesinde bir insan olduğuna şüphe yoktu. Bu konuda fikir beyan edenlerden biri de akademisyen-yazar Celal Şengör. Her görüşüne katılmasak da yazarın Fatih konusunda kaleme aldığı çalışmaların önemli olduğunu düşünüyoruz.[91] Mezkur blogda Celal Şengör'ün

91 Bunun için iki esaslı nedenimiz var. Birincisi, Şengör'ün dünyanın ilk atlası >>

Bilim Teknik Dergisi'nin Eylül, 2013 tarihinde bu konuda yayınladığı bir çalışmaya yer verdik ve akabinde toplum olarak Fatih'i tanımadığımız savını ortaya koyduk. Bu iddiamızı da Gazi Üniversitesi'nde geçen yıl yapılan akademik bir çalışma ile doğrulamaya çalıştık. Tarihsel dizilerin, tarih öğretimi için yenilikçi bir unsur olduğuna dikkat çekerek, yapımcılara gençlerimizin eğitimlerine Fatih Sultan Mehmed Han'ın bir bağlam içinde kapsamlı anlatımı ile bir katkı sağlayabilecekleri tavsiyesinde bulunduk.

Mehmed Bir Cihan Fatihi" Dizisi için Hazırladığımız Blog Verileri

<table>
<tr><th>Blog Linki & Adı</th><th>http://blog.milliyet.com.tr/tarihnotlari</th></tr>
<tr><td>Blog Başlıkları</td><td>
<table>
<tr><th>Başlık</th><th>Kategori</th><th>Okunma</th><th>Yorum</th><th>Eklenme Tarihi</th></tr>
<tr><td>Akademik Çalışma: Fatih'i Tanımıyoruz!</td><td>Tarih</td><td>111</td><td>0</td><td>25 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Mehmed: Bir Cihan Fatihi'nde Mantık Hatası İstemiyorum</td><td>TV Programları</td><td>1534</td><td>0</td><td>24 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Henry, Fatih, Jonathan, Kenan</td><td>TV Programları</td><td>645</td><td>0</td><td>23 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Savaş Meydanında Bir Stratejist mi Yoksa At Sırtında Bir Savaşçı mı?</td><td>TV Programları</td><td>408</td><td>0</td><td>23 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>İdefix Erkek Aklı!</td><td>Eğitim</td><td>61</td><td>1</td><td>21 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Mehmed: Bir Cihan Fatihi Dizisi 1. Bölüm Notları</td><td>Kültür - Sanat</td><td>155</td><td>0</td><td>21 Mart 2018</td></tr>
</table>
</td></tr>
<tr><td>Tweet Hashtagleri</td><td>#BirCihanFatihi #MehmedBirCihanFatihi @o3medya @kanald @Milliyet_Blog #Sultan Mehmed Demek</td></tr>
<tr><td>10 Nisan Hashtagli Tweetler</td><td>
<table>
<tr><th>Başlık</th><th>Kategori</th><th>Okunma</th><th>Yorum</th><th>Eklenme Tarihi</th></tr>
<tr><td>Akademik Çalışma: Fatih'i Tanımıyoruz!</td><td>Tarih</td><td>111</td><td>0</td><td>26 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Mehmed: Bir Cihan Fatihi'nde Mantık Hatası İstemiyorum</td><td>TV Programları</td><td>1534</td><td>0</td><td>24 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Henry, Fatih, Jonathan, Kenan</td><td>TV Programları</td><td>645</td><td>0</td><td>23 Mart 2018</td></tr>
<tr><td>Savaş Meydanında Bir Stratejist mi Yoksa At Sırtında Bir</td><td>TV Programları</td><td>408</td><td>0</td><td>23 Mart 2018</td></tr>
</table>
</td></tr>
<tr><td>#Sultan Mehmed Demek</td><td>11 Nisan'da Twitter'da en çok konuşulan başlık</td></tr>
</table>

olarak bilinen ve Fatih Sultan Mehmet'in çevirttiği Klaudios Ptolemaios'un Coğrafya El Kitabı'nın tıpkıbasımı'nın yapılmasında hem maddi hem manevi katkısının bulunması. Diğeri de Fatih'in kütüphanesi konusunda bir tarihçi titizliğinde çalışmalarının olması.

Tweet Örnekleri	• Fatih demek, Roma Kayzeri demek, İmparator demek, Cihan Hükümdarı demek! • Mesele bu, inanmak. İnanıyorsanız muhakkak üstünsünüz... • O kadar hasret kalmışız ki Osmanlı'ya iyi ya da kötü yanlış ya da doğru izliyoruz saçma sapan Aşk-ı Memnu dizilerinden bin kat iyidir. • Medmed Bir Cihan Fatihi dizisini eleştirenlerin ağızlarında hep aynı kelime. "Biraz Diriliş izleyin de edep öğrenin." Sen edebi televizyondan öğrenmişken başkasına edep dersi vermeye utanmıyor musun? • Arkadaşlar reytingi yükseltmeyin dizi saçmalıktır, karakterlere saygım sonsuzdur. Lakin olaylar ve tasarımlar olumsuzdur. Fatih Sultan Mehmet Han namazını kaçırmaz idi fakat 2 bölümdür bunlar gözükmemektedir. Yani demem şudur dine bağımlı bir komutan yok ortada. • Efendimiz s.a.v müjdesine mazhar olmuş sadece aklı değil ahlakı ile evliyadır! Böyle bağrı, başı açık hanedan üyesi olmaz!! Atam Fatih'i anlatan diziyiz. Diziyi muhafazakârlar eleştiriyor, zulüm 1453'de başladı diyen çapulcular savunuyor.

Twitter örnekleri başta olmak üzere, dizi süresinde bloglar üzerinden yazılanlara ve verilen tepkilere bakınca tarihsel, bir de dinsel anlamlar yüklenen Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet'in konu ediliş biçimi oldukça dikkat çekici sayılabilir. Burada, tartışma odağının bir dizi kurgusu içinde sunulan Fatih olması dışında bir ilgi ve merakın oluşturduğu tartışmanın varlığı dikkat çekicidir. Bir yanda dizide yeterli dini motif bulamadığı için eleştirenler, diğer yanda tarihsel gerçeklğine uygun(suz)luğu bağlamında görüş beyan edenler ortaya çıkmaktadır. Bu durum elbette çok daha ciddi sosyo-psikolojik çözümlemelere imkân verse de şimdilik, Türkiye'de tarihsel film ya da dizilerin sadece film ya da dizi olmadığını göstermesi bakımından önemli görülebilir.

SOSYAL MEDYA VE ÇARPAN ETKİSİ

"Birini (müşteriyi) eğer gerçek dünyada mutsuz ederseniz mutsuzluğunu 6 kişiye söyler, onu eğer sanal dünyada mutsuz ederseniz 6000 kişiye söyler."
Jeff Bezos[92]

Teknolojinin son yirmi yıl içindeki hızlı gelişimiyle birlikte sosyal medyanın iletişim için bir araç olmaktan çıkıp, yaşadığımız bir yer haline dönüştüğünü söylemek mümkündür.[93] Filvaki, vaziyet öyle bir hal aldı ki artık internet erişiminde olmadan duramıyoruz. Her yeni gün yaşantımızla ilgili bilgi, belge, görseli, sosyal medyada paylaşarak üretiyoruz. Paylaşımlarımıza bir yanıt alamadığımız zamanlarda üzülüyor, eleştirel bir cevap almamız durumunda ise strese giriyoruz. Kişisel telefonumuz ve tabletimiz yanımızda değilse kendimizi güvende hissetmiyoruz. Teknolojiye bu kadar bağlıyken ondan şikâyet etmekten de maalesef kendimizi alıkoyamıyoruz. Bağımlılık meselesi bir yana toplumda *hayalet titreşim sendromu*ndan muzdarip kişilere bile rastlıyoruz. Bu genel ruh hali, hayatımızın her alanına yansıyor. Ekonomideki üretim-tüketim ilişkilerinden, politikadaki iktidar-muhalefet diyaloglarına kadar her türlü münazarayı bu kanallardan takip ediyoruz.

Sosyal medya, hala demokratik bir alan olarak görünü-

92 Bezos Amazon.com'un kurucusu olan Amerikan girişimci ve iş adamı.
93 UCL, Report, Online: www.ucl.ac.uk/why-we-post/turkish/copy_of_discoveries (06.06.2018 tarihinde alınmıştır.)

yor. Kadın-erkek, genç-yaşlı, eğitimli-eğitimsiz, işçi-işveren, varsıl-yoksul, zengin-fakir, inançlı-inançsız, sarışın-esmer herhangi bir ayırım yapılmaksızın, isteyenin dilediğini dile getirebildiği serbest bir yaşam alanı olarak kabul ediliyor. Bu alanın milyonlarca kullanıcısı var. Örneğin, en çok kullanılan sosyal medya platformlarından olan *Facebook*'un toplam kullanıcı sayısı iki milyarın üzerinde. *Youtube* için bu rakam bir buçuk milyar. *WhatsApp, FaceMessenger, WeChat* gibi uygulamaların her birinin bir milyarın üzerinde kişi tarafından kullanıldığı biliniyor. *Instegram* kullanıcısı 800 milyona, *Twitter* kullanıcısı 327 milyona ulaşmış durumda.

Tüm bu platformlar insanoğluna haberin anında tespiti ve paylaşımı konusunda daha evvel eşi benzeri görülmemiş bir şekilde olanak sağlıyor. Peki, bireyler olarak sosyal medyada biz ne üretiyoruz, ne tüketiyoruz? Neyi paylaşıyoruz? Neden paylaşıyoruz? Bu platformları sadece ve sadece haber almak, haber vermek, haberdar olmak, eğlenmek, bilmek ve öğrenmek için mi kullanıyoruz? Yoksa etkileşimde olduğumuz insanları şaşırtmayı ve onların ilgisine mazhar olmayı mı istiyoruz? Amacımız dikkat çekmek olabilir mi? Peki birileri fikirleri çarpıtmak, yönlendirmek ve insanlar arasında kutuplaştırmak için sosyal medya kullanıcısı olabilir mi?

University College London araştırmacılarının *Why We Post: the Anthropology of Social Media* (Neden Mesaj Gönderiyoruz: Sosyal Medya Antropolojisi *-2016)* başlığı altında yürüttükleri proje bu sorulara kısmen de olsa cevap veriyor.[94] Araştırma sonuçları, sosyal medyanın politika, eğitim, demokrasi, ekonomi, cinsiyet, mahremiyet ve eşitlik gibi temel alanlar üzerinde ciddi etkileri olduğunu ortaya koyuyor. Araştırmadan elde edilen bulgular iletişimin son yıllarda fotoğraflar ve emojiler üzerinden bir derinlik kazanmakta olduğunu gösteriyor. Fotoğrafların ilgi yaratması durumu paylaşımlarda artışa neden oluyor. Bu paylaşımlar

94 UCL Resmi Web Sayfası (https://www.ucl.ac.uk/why-we-post)

üzerinden yapılan analizler benzer fikirlere sahip insanların grup içi aynı fikirleri benimsediğini ve diğerleri (karşıt düşünce grupları) ile paylaşıma geçmediğini ortaya koyuyor. Sosyal medyanın çarpan etkisi, bir fikrin, bilgi ya da belgenin birkaç saniye içinde binlerce insana ulaşmasına olanak sağlıyor.

"Sosyal Medya Nasıl Tarih Yaratır?"[95]

İlk öykü ABD'de başkanlık seçim süreciyle ilgili. 8 Kasım 2016'da ABD'de başkanlık seçimi yapıldı.[96] Ülkenin bazı bölgelerinde, oy kullanımının engellenebileceğine dair endişeler vardı. Bu yüzden, oylamaların filme alınması planlandı. Cep telefonunda fotoğraf veya video kaydetme imkânı olan vatandaşların sandıklarda, oy kullanımının engellendiği veya kasten zorlaştırıldığı durumları, gözlemlemeye ve bu şekilde belgelemeye çalışmalarına karar verildi. Sonra da bunları ortak bir alana yükleyerek bu sayede bir tür sandık gözlemciliği yapmış olacaklardı. Vatandaşlar, oylamaya sadece oy vermek için değil, aynı zamanda oylamanın güvenliğini sağlamak için gideceklerdi. Dolayısıyla bu, birlik ve bütünlüğü esas alan bir yöntemdi. Burada önemli olan teknolojik sermaye değil, sosyal sermayeydi.

Geçen 500 yıl içinde sadece dört dönemde medya, "devrim" denecek kadar yoğun değişim yaşadı. Bunların ilki ve en ünlü olanı, matbaanın bulunuşuydu. 1400'lerin ortasından başlayarak Avrupa'yı altüst etti. Günümüzden bir kaç yüzyıl önce de, iki yönlü haberleşmede devrim gerçekleşti. İletişim medyası: Önce telgraf, sonra da telefon. Yavaş metin iletişimi ve daha sonra da gerçek-zamanlı sesli iletişim. Ardından, yaklaşık 150 sene önce de, baskı dışındaki

95 Clay Shirkyat'in "How Social Media Can Make History?" başlıklı TED@State Konuşmasından özetlenmiştir. Çev. Sinan Özel, Gözden Geçiren Cem Uzunoglu, Kaynak: Ted Talks

96 2016 Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerine Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak girmiş, Hillary Clinton'ı geçerek Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. devlet başkanı seçilmiştir.

kayıt ortamlarında bir devrim yaşandı: Önce fotoğraflar, sonra ses kayıtları, sonra filmler: Hepsi fiziksel nesnelere kaydedildi. En son olarak da yaklaşık yüz yıl önce, elektromanyetik tayftan faydalanılarak ses ve görüntü havadan gönderildi, radyo ve televizyon ortaya çıktı.

Ama burada ilginç bir asimetri var. İletişimi sağlayan medyalar, sosyal gruplar oluşturmakta başarısız. Öte yandan, grupları oluşturmakta başarılı olan medyalar ise iletişim sağlamakta başarısız. Eğer böyle bir dünyada iletişim kurmak istiyorsan, bunu ancak tek bir insanla yapabilirsin. Eğer bütün bir gruba hitap edeceksen, aynı mesajı alıp gruptaki herkese vermek durumundasın. Radyo antenleriyle de yapsan, matbaayla da yapsan aynı. 20. yüzyılın başında bildiğimiz şekliyle medya bu şekilde görünüyordu. Değişen şey de işte bu.

İnternet, tarihte hem sosyal gruplara hem de iletişime aynı anda imkân sağlayan ilk mecra. Telefon, teketek haberleşme sağlamıştı. Televizyon, radyo, dergiler, kitaplar ise "tekten çoğa" iletim sağlamışlardı. İnternet ise "çoktan çoğa" iletişim sağlıyor. Bir medya, ilk defa bu tür bir iletişime doğası gereği imkân tanıyor. Bu, büyük değişikliklerden birincisi.

İkinci büyük değişiklik, medya dijitalleştikçe, internetin de bütün diğer medya formları için taşıyıcı bir unsur haline gelmesi. Yani, telefon görüşmeleri, dergiler, filmler internet'e taşınıyor. Bu da, bütün farklı medyaların, diğer medyalarla kapı komşusu olması anlamına geliyor. Başka türlü ifade edersem, medya gittikçe sadece bilgi kaynağı olmaktan çıkıp, bir koordinasyon alanı haline geliyor.

Üçüncü büyük değişiklik de, Dan Gilmore'un ifadesiyle "eski takipçi kitlesinin," artık sadece tüketici değil, aynı zamanda üretici de olması. Çünkü aynı teçhizat, telefon, bilgisayar, hep tüketip hem de üretmeye imkân tanıyor. Bu, her kitabın yanında hediye baskı tezgâhı verilmesi gibi. Veya doğru tuşlara bastığın zaman telsize dönüşen bir tele-

fonun varmış gibi. İnternet, neredeyse 20 yıldan beri halka açık. Ve halen değişmeye devam ediyor. Medya da, gitgide toplumsallaşıyor. İnternet'i kullanmayı iyi bilen gruplar içinde bile medyanın dokusu değişmeye devam ediyor.

Gelelim ikinci öyküye: Ağustos 2017'de, Çin'in Sichuan bölgesinde korkunç bir deprem oldu. Geniş bir alanda müthiş bir yıkıma yol açtı. Depremin haberi, daha deprem olurken yayılmaya başladı. İnsanlar telefonlarıyla mesaj gönderiyorlardı. Binaların fotoğraflarını çekiyorlardı. Sallanan binaları videoya kaydediyorlardı. Ve bunları *QQ*'ya, Çin'in en yaygın internet iletişim ağına gönderiyorlardı. *Twitter*'a yazıyorlardı. Böylece, deprem daha devam ederken haberi yayıldı. Mesela yurt dışında okuyan Çinli öğrenciler veya Çin'de ofisleri olan yabancı şirketler sayesinde dünyanın dört bir yanında, takip eden insanlara bu haber ulaştı. *BBC*, Çin'deki deprem haberine ilk olarak *Twitter*'dan ulaştı. *Twitter*, depremin haberini ABD Jeolojik Tetkik Enstitütüsü'nün İnternet'te yayınlamasından dakikalar önce açıkladı. Çin'de daha önce bu büyüklükte bir deprem olduğunda Çin Hükümeti'nin, depremin olduğunu kabullenmesi üç ay sürmüştü.

İhtimal ki şimdi de, fotoğrafların internette yayınlanması yerine, önceki gibi saklamaya kalkışmayı düşünebilirlerdi. Ancak artık ellerinde bu seçenek yoktu. Çünkü kendi vatandaşları çoktan *"atı alıp Üsküdarı geçmişti"*. Hükümet bile depremi, Şinhua Haber Ajansı'ndan değil, kendi vatandaşlarından öğrendi. Haber, yangın gibi yayıldı. Bir süre boyunca, küresel mesajlaşma servisi *Twitter*'daki en fazla tıklanan 10 bağlantıdan 9'u depremle ilgiliydi. İnsanlar bilgi toplayıp, haber kaynaklarına ve ABD Jeolojik Tetkik Enstitütüsü'ne bağlantılar yayımlıyorlardı. İlk saatlerde on bağlantının dokuzu depremle ilgiliydi. Yarım gün içinde bağış siteleri kuruldu. Dünyanın dört bir yanından bağışlar gönderilmeye başladı. İnanılmaz, eş güdümlü küresel bir müdahale oluştu. Çin Hükümeti'nin de şeffaflık anına rastgel-

miş olacak, onlar da ipin ucunu bıraktılar. Vatandaşlarının haber vermelerine izin verdiler. O zaman başka bir gelişme oldu: İnsanlar farkettiler ki, Sichuan Bölgesi'nde bu kadar fazla okul binasının çökmesinin sebebi rüşvetçi devlet memurlarının okul binalarının yönetmeliğe aykırı inşa edilmelerine göz yummalarıydı. Bu sayede, gazeteci vatandaşlar bu rüşvet öyküsünü de yaydılar. İnanılmaz bir manzara ortaya çıktı. New York Times'ı okuyorsanız ön sayfasında görmüş olabilirsiniz. Yerel bir memur sokakta yerlere kapanarak protestoculara gitmeleri için yalvardı. "İstediğiniz her şeyi yapacağız. Ama lütfen herkesin önünde protestoya devam etmeyin." diyordu.

Fakat bu insanlar, kökten değişim isteyen insanlardı: "Tek çocuk" politikası yüzünden, sonraki kuşaklarını tümüyle yitirmişlerdi. Tek çocuğunun ölümünü gören bir insanın artık kaybedecek hiç bir şeyi yoktur. Bu yüzden de protesto devam etti. Sonunda Çin hükümeti dayanamadı. Vatandaş medyasının durması gerektiğine karar verdiler. Protestocuları tutuklamaya başladılar. Protestoya devam eden medya kuruluşlarını da kapatmaya başladılar.

Çin, büyük ihtimalle dünyada internet sansüründe en başarılı ülke. "*Sanal Çin Seddi*" diye lakap takılan bir sistem kullanıyorlar. Bu *Sanal Çin Seddi* de çoğu Çin'in dışında yer alan, sınırlı sayıda parçalar halinde ve görece yavaş güncellenen, profesyonellerin hazırladığı medyayı filtreleyen bir grup gözetleme noktasından oluşuyor. Bu dört özellik sayesinde, yurtdışından ülkelerine giren bilgileri kontrol edebiliyorlar. Ama tıpkı Majino Hattı gibi, Çin'in Sanal Seddi de bu seferki olayda yanlış tarafa bakıyordu. Çünkü bu dört özelliğin hiç birisi bu olayda geçerli değildi. Medya yerel olarak, amatörler tarafından, büyük hızla hazırlanıyordu ve inanılmayacak kadar bol miktardaydı. Bu nedenle filtrelenmesi mümkün değildi. Dolayısıyla, 12 senedir interneti başarılı bir şekilde filtrelemeyi beceren Çin hükümeti, şimdi internet hizmetlerinin bir bölümünü tümden kapatıp kapat-

mamaya karar vermeye çalışıyor. Çünkü profesyonel medyadan amatör medyaya geçiş o kadar büyük bir farklılık yaratıyor ki, başka bir çözüm bulamıyorlar.

Tiananmen'in 20'nci yıl dönümünden iki gün önce, *Twitter*'a ulaşımı kestikleri açıklandı. Çünkü filtrelemek için başka bir yol bulamadılar. Vanayı tümden kapatmak zorunda kaldılar.

Medyanın, gittikçe daha küresel olduğu bir manzara görüyoruz. Sosyal (ağ), her yerde ve ucuz. Artık dış dünyaya, dağınık bir dinleyici kitlesine mesaj göndermek isteyen birçok kurum bu değişikliğe ayak uydurdu. Dinleyici kitlesi cevap da verebiliyor. Ama esas çılgın değişiklik birbirimizden bihaber yaşamadığımız, tüketicilerin artık üretici de olduğu, dinleyicilerin artık doğrudan birbirleriyle konuşabilecekleri gerçeğinde. Çünkü profesyonellerden çok daha fazla sayıda amatör var. Çünkü bir ağın karmaşıklığı, katılımcıların sayısının karesine eşit. Son on sene içinde, tüketici kullanımına açık olan medyanın çoğu, profesyoneller tarafından üretiliyordu. Bu günler, asla geri dönmemek üzere sona erdi. Artık bedelsiz kaynaklar, bu yeşil çizgilerin üzerinden değiş-tokuş ediliyor.

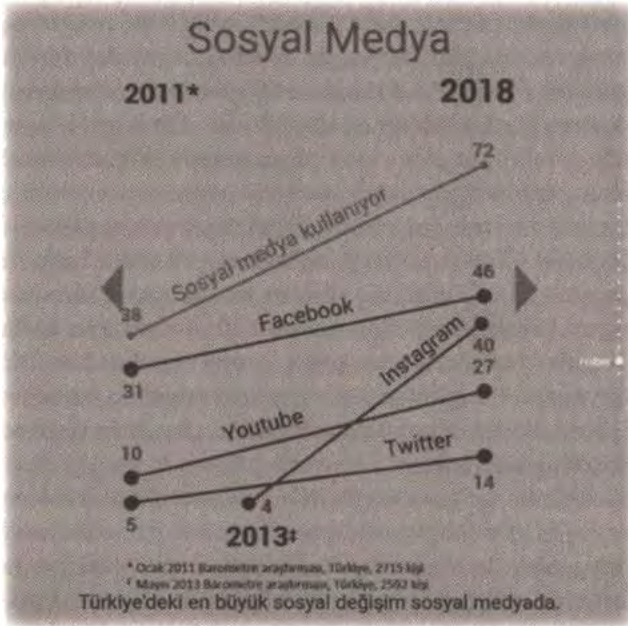
Bildiğimiz, geleneksel medya manzarasının, yani amatörlere bilgi gönderen profesyonellerin kontrol edilmesi çok alışılmış olsa da ve kavramsal olarak basit olsa da, giderek ortadan kalkıyor. Medyanın, küresel, toplumsal, herkese açık ve ucuz olduğu günümüzde, medyanın eski takipçilerinin giderek katılımcılara dönüştüğü günümüzde, medya gitgide bireyler tarafından tüketilecek tek bir mesaj hazırlanan bir ortam olmaktan çıkıyor. Daha ziyade, gruplar oluşturup, desteklemeye yarayan bir ortama dönüşüyor.

Önümüzdeki seçenek, dünyanın herhangi bir yerine duyurmak istediği bir mesajı olan herkesin önündeki seçenektir. Yoksa böyle bir medyayı isteyip istememek değil. Zaten önümüzdeki medya ortamı artık bu. Karşımızdaki soru, *"Her ne kadar bildiğimiz yöntemleri değiştirmek anlamına gelse*

de... Bu yeni medyadan nasıl en iyi yararlanabiliiriz?"

Sosyal Medyada (Tarihsel) Bilgi-Belge Paylaşımı

Konda'nın yaptığı bir güncel araştırmada ise Türkiye'de son on yılda sosyal medya kullanım değişim grafiğini gözler önüne seriyor.

Buna göre en çok kullanılan Facebook son 10 yılda % 38'den 72'ye, YouTube % 10'dan 27'ye, Twitter % 5'den 14'e çıkmış. Instagram ise 2013'te %4'ten %40'a çıkmıştır. Bu durumda en sık kullanılan sosyal ağ, Facebook olmaktadır. Türkiye'de *Facebook* kullanıcı sayısı 50 milyonu aşmış bulunuyor ve Statista'nın verilerine göre sosyal medya platformları ülkemizde aktif olarak kullanılıyor.

Şurası bir gerçek ki sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımlarda bilgiler genellikle değiştiriliyor veya çarpıtılıyor.

Tarihsel kişiler, kimlikler, bilgi ve belgeler de bunlardan nasibini alıyor. Bunların bazıları toplumda birleştirici etkiye neden olurken bazı paylaşımlar da kutuplaşmalara sebep oluyor. Peki, sosyal medyada tarih neden bu kadar rağbet görüyor? Hangi içerikler paylaşılıyor? Bu içerikleri kimler üretiyor? Bu içerikler kimler tarafından paylaşılıyor? Paylaşılan bilgilere kimler maruz kalıyor? Hatalı, yanlış, yanıltıcı ve sübjektif belge ya da görsellerin denetimi kimler tarafından yapılıyor? Profesyonel tarihçilerin bu konudaki hassasiyetleri ve sorumlulukları nedir? Bu konuda eleştirel bir bakış açısı geliştirilmesi mümkün olabilir mi? Eleştirel tarih dersleri, öğrencilerin bugünü daha iyi kavrayabilmelerine olanak sağlayabilir mi?

LinkedIn adlı sosyal medya platformu üzerinden 19 Mayıs 2018 tarihinde Fütürolog Ufuk Tarhan tarafından paylaşılan sol üstteki fotoğraf yukarıdaki sorulara cevap verebilecek bir örneği oluşturuyor. Tarhan, Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı kutlama mesajı için *"Atam gülmek sana çok yakışıyor."* metni ile Atatürk'ün bir fotoğrafını paylaşıyor. Fotoğraf onlarca beğeni ve yorum alıyor. Bu yorumların içinde *"Ufuk Hanım paylaştığınız fotoğraf sahtedir. Resmin orjinali ile oynanmıştır."* bilgisi de yer alıyor. Tarhan bu yoruma *"Bu*

sefer de böyle olsun nihayetinde Atatürk'ün gülen resimleri de var." karşılığını veriyor. Bir başka yorumda, aynı fotoğrafın önceki yıllarda Facebook'ta dolaşımda olduğunu ve 12 bin beğeni topladığı dile getiriliyor. Tarih alanında çalışan bir araştırmacı, *"20 Ağustos 1922 tarihli bir fotoğrafın orjinali üzerinde oynanmıştır."* bilgisini paylaşıyor.[97]

Bu tarih Nutuk metninde de kendine yer bulmuştur.[98] Esasında ne paylaşılan fotoğrafta, ne de Ufuk Tarhan'ın paylaşımında bir art niyet bulunmuyor. Ancak aynı fotoğrafın *"cephedeki rahatlığa bakın"* alt mesajı kafalarda soru işareti bırakıyor. Bu nedenle, iyi niyetle olsa dahi tarihsel değeri olan bir belge ya da görsel üzerinde oynanması malesef sorun teşkil ediyor.

Sosyal Medyanın Çarpan Etkisi

Çarpan etkisi, otonom yatırımlardaki bir değişikliğin, milli gelirde meydana getireceği artışları veya azalışları ifade etmek üzere kullanılan iktisadi bir terimdir. Sosyal medya platformları üzerinden yapılan paylaşımların hızlı bir şekilde yayılması potansiyeli nedeniyle sosyal medya platformları için de çarpan kuvvetinden bahsedilmektedir. Elon Musk'ın 9 Kasım 2017 tarihli bir Tweeti bu konuya gü-

97 Büyük Taarruz öncesi Konya'da çekilen fotoğrafta Mustafa Kemal ciddi ve kararlı bir duruş sergilemektedir.

98 20/21 Ağustos 1922 gecesi 1'inci ve 2'nci Ordu Komutanlarını da Cephe Karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ile Cephe Komutanını da yanımda bulundurarak, taarruzun nasıl yapılacağını harita üzerinde kısa bir savaş oyunu şeklinde açıkladıktan sonra, Cephe Komutanı'na o gün vermiş olduğum emri tekrarladım. Komutanlar harekete geçtiler. Taarruzumuz, strateji ve aynı zamanda bir taktik baskın halinde yürütülecekti. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de kuvvetlerin yığınak ve hazırlıklarının gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bu sebeple bütün yürüyüşler gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinleneceklerdi. Taarruz bölgesinde, yolların düzeltilmesi v.b. çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için diğer bazı bölgelerde de benzeri yanıltıcı hareketlerde bulunulacaktı. 24 Ağustos 1922'de karargâhımızı Akşehir'den, taarruz cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına getirttik, 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan savaşı idare ettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha naklettik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de hazır bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle taarruz başladı.

zel bir örnek teşkil etmektedir. Musk, aynı tarihli Anıtkabir ziyareti sonrası Atatürk'e atfettiği *"Bir gün benim sözlerim bilime ters düşerse bilimi tercih edin."* tweetini paylaşmıştı.[99] Bu mesaj aynı gün 200binin üzerinde beğeni aldı. Yine aynı tarihte Amerika Birleşik Devletleri'nde internet arama motorlarında "Atatürk" kelimesi en çok aratılan kelime oldu.[100] Bu atıf, Türkiye'deki gazete başlıklarına ise Atatürk'ün ünlü sözü manşetleri ile yansıdı.[101] Oysa Atatürk'ün eğitim, bilim ve felsefe konularında kaydedilen sözleri arasında bu söz bulunmamaktadır. Bu atıf, kolektif belleğin nasıl inşa edilebileceğini göstermesi bakımından da ilginç bir örnek teşkil etmektedir.

Bilindiği üzere insan zihninin en temel özelliği çeşitli enformasyonları kodlaması, depolaması ve tekrar kullanımı için muhafaza etmesi özelliğidir. Bu özellik kısa vadeli ve uzun vadeli olmak üzere iki fonksiyon üretir. İlk fonksiyon bir kelime ya da bir ismin hatırlanmasıyla sınırlıyken ikinci fonksiyon son derece seçici bir tarzda ilerler. Bu seçicilik, kişi veya olaylar hakkındaki bilgi parçacıklarının az çok gerçeğe sadık bir biçimde biriktirilmesi ile oluşmaz.[102] Bu fonksiyon, kişiler ve gruplararası ilişkilerin dinamiğine göre bir anlam inşası ile elde edilir. Örneğin, Harvard Genç Akademi Üyeliği'ne seçilen ilk Türk bilim insanı Dr. Canan Dağdeviren, Birleşmiş Milletler'deki konuşmasında bilim konusundaki ilhamını Atatürk'ten aldığını söylemekte ve sözlerine Elon Musk tarafından kullanılan *"Bir gün benim sözlerim bilime ters düşerse bilimi tercih edin."* cümlesiyle devam etmektedir.[103] Dağdeviren, bu konuşmayı 5 Mart 2018

99 Elon Musk, Online: https://twitter.com/elonmusk/status/928675794372608001 (09.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

100 Gürhan Kulaklı, Online: www.webtekno.com/elon-musk-in-paylasimlari-sonrasinda-abd-de-ataturk-aramasi-tavan-yapti-h36255.html (30.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

101 Sözcü Online: www.sozcu.com.tr/2017/teknoloji/elon-musk-bu-sefer-ataturkun-o-sozunu-paylasti-2084188/ (10.11.2017 tarihinde alınmıştır.)

102 Kollektif bellek konusundaki ilgili örnekler için bkz. Nuri Bilgin, *Tarih ve Kollektif Belek*, Bağlam Yayıncılık, 2013.

103 Dr. Canan Dağdeviren'in, bugün Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen >>

tarihinde yapmıştır. Büyük ihtimal, Elon Musk'ın Tweet mesajı belleğinde bir yer etmiştir. Hâlbuki Türkiye'de müfredat dâhilinde Mustafa Kemal'in, *"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir."* vecizesi çoğunluk tarafından bilinmektedir.[104]

Yukarıda sosyal medyanın çarpan etkisi ve kolektif bellek kapsamında verdiğimiz örnekler ünlü bir kişi tarafından üretilen ve paylaşılan bir "bilginin", toplumda hızla yayıldığını ve Birleşmiş Milletler kürsüsünde bir bilim insanı tarafından kullanımına olanak sağladığını göstermektedir. Daha çarpıcı ve olumsuz örneklere din ve siyaset adamlarının (insanlarının) sosyal medya hesaplarında rastlamak mümkündür.

Sosyal Medyaya Yönelik Eleştiriler

Sosyal medya, insanoğlunun sosyalleşme ihtiyacından kaynaklanıyor. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanın olduğu her yerde bu gerçekleşiyordu. Ancak bugünkü sosyal medyanın öncekinden diital temelli olması yönüyle önemli bir farkı var. Dijitalleşme varlıklısından yoksuluna, yaşlısından gencine, erkek kadın ayırmadan herkese bir alan tanıyor. Her kesim "rahatlıkla" buradan sesini duyurabiliyor. İstisnaları olsa da otoriteden bağımsız söz söyleyebiliyor. Kısacası sosyal medya bir özgürleşme alanı olarak görülüyor.

Peki, bu özgürleşme alanı bir tür "sömürge imparatorluğu"na dönüşebilir mi? İnsanlar bu yeni imparatorluk içinde denetim altına alınabilir mi? Bu alana bir yasaklama getirilebilir mi? İnsanları farkında dahi olmadan kendi aleyhlerine yönlendirebilir mi?

Teknolojik ilerleme, haberleşme ve bilgilenme bakımın-

"Third International Day of Women and Girls in Science Forum"da yapmış olduğu konuşma. Online: www.youtube.com/watch?v=BYpyhCcyWKk (09.02.2018 tarihinde alınmıştır.)

104 Mustafa Kemal bu sözü 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun'da öğretmenlerle yaptığı bir konuşma sırasında ifade etmiştir.

dan bugün çok ileri bir noktaya geldi. Ancak bu sürecin sunduğu veri bolluğunu nasıl değerlendirmeliyiz? Neyin doğru, neyin yanlış olduğu noktasında kafamızın karıştığı, neye inanıp neye inanmayacağımız noktasında bocaladığımız bir deryanın içinde nereye doğru yöneldiğimizi bilmeden kulaç atmaktayız. George Orwell, 1946 tarihli bir yazısında *"Birinin burnunun ucunu görmesinin daimi bir çaba gerektirdiğini"* dile getirmişti. Orwell, bu yazısında herkesin yalan ve yanlışa inanma potansiyelinin olduğuna, yanıldığımız ortaya çıkınca yanılmadığımızı göstermek için gerçekleri çarpıtma yoluna gidebileceğimizin altını çizmekteydi.

Facebook'un ve *Youtube*'un algoritmaya dayanan içerik gösterme mekanizması, kullanıcılarına ilgilerini çekebilecek, aynı görüşteki kişilerle etkileşime geçebilecekleri içerikleri sunuyor. Dolayısıyla, kullanıcılar ekseriyetle kendi dünya görüşlerine uygun içeriklerle karşılaşıyor ve muhalif fikirlerden haberdar olmuyorlar. Bir başka deyişle algoritmanın filtrelediği içerikler tek yönlü işlev gerçekleştirmekte. Bu yapıya *filtre baloncuğu* deniliyor. Kullanıcıların hep kendileriyle aynı görüşte kullanıcılarla etkileşimde olmaları sonucunda ise *yankı fanusları* oluşuyor. Gerek filtre baloncuklarının gerek yankı fanuslarının Brexit ve Trump seçimlerinde çok ciddi etki yarattıkları araştırmalar ile ortaya konulmuş durumda.

Böylece Alpay'ın dediği gibi artık kimse modern dönemlerde kazanmış olduğu eleştirel bakışı, olaylara rasyonel yaklaşımı kullanmaya gerek duymuyor, verileri kontrol etmeyi, doğrulamayı ya da yanlışlamayı düşünmüyor, duygu ve inançlarıyla hareket ediyor. Böylece analitik çözümlemenin yerini katılaşmış inançların sürekli onaylanmasıyla birlikte herkes kendi önyargı, inanç ve kanaatlerini türdeş balonlarla pekiştirmiş oluyor.[105]

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde yapılan bir araştırmanın verileri *Twitter*'da sahte haberlerin gerçeğinden

---

105 Yalın Alpay, *Yalanın Siyaseti*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s. 19.

6 kat daha hızlı yayıldığını ortaya koyuyor. 2006 ve 2017 yıllarını kapsayan bu çalışmada *Twitter* üzerinden 126 bin hikâyenin paylaşımı incelenmiş ve bu paylaşımların doğruluklarının tespiti için Snopes, Politifact ve Factcheck gibi bağımsız kuruluşlardan destek alınmış. Prof. Sinan Aral ve çalışma arkadaşlarının yürüttüğü araştırma sonuçları *"How Lies Spread on Social Media"* başlığı ile *Science* dergisinde yayınlanmış.[106] Aral, sonuçların korkutucu olduğunu ve yanlış haberin her kategoride gerçeklerden daha hızlı, derin ve geniş bir alana yayıldığını dile getiriyor.

The Next Web yazarı Daan Pepijn, *1984* romanındaki "Büyük Birader"in aramızda olduğunu, adının da Facebook! olduğunu dile getiriyor. Birileri, notebooklardan, tabletlerden, sürekli yanımızda taşıdığımız akıllı telefonlarımızdan bizleri izliyor, dinliyor. Attığımız her adım dijital ortamda kayıt altına alınıyor. Hatta bir zaman sonra aklımızdan geçenlerin bile kayıt altına alınabilmesinin imkânları üzerinde çalışılıyor. Kulağa komplo teorisi gibi geliyor öyle değil mi? Hâlbuki çok uzağa değil. İkinci Dünya Savaşı yıllarına dönüp bakmak bile bu konuda bize fikir veriyor. Sosyal medya ne kadar demokratik görünürse görünsün, her an bir idealin aracı olabilir. Ve yığınlar farkında dahi olmadan bir noktadan diğer bir noktaya sürüklenebilir.

İnternetteki Şüpheli Bilgileri Ne yapmalı? Bir Çözüm Yolu Olarak teyit.org

Sosyal medyada sunulan bilgilerin mutlaka kontrol edilmesi bir zorunluluğu beraberinde getiriyor. 20. yüzyılda yaşanan büyük dezenformasyon neticesinde yeni yüzyılın başında demokratik olarak doğru bilgi alma ihtiyacını karşılayacak bir tür doğrulama yapan kurumlar oluşmaya başladı. Bunların 2016'da sayısı 113'e ulaştı. Bunların yüzde 90'nının 2010 sonrası, ellisinin ise son iki yılda kurulduğu[107]

106 NY Times Online: www.nytimes.com/2018/03/08/opinion/sunday/truth-lies-spread-online.html (03.08.2018 tarihinde alınmıştır.)
107 Alpay, *a.g.e.*, s.52-53.

düşünülürse yaşanan dezenformasyon ve doğru bilgiye olan ihtiyacın ne derece yükseldiği de anlaşılabilir. Bu konuda en sağlıklısı birey olarak herkesin eleştirel düşünme becerisi kazanması olsa da sunulan bilgileri çeşitli kaynaklarla kontrol eden bazı sitelerin var olması da ayrı bir kolaylık sağlayabilir. Sosyal medyada sunulan çarpıcı bilgilerin doğruluğunu kontrol eden sitelerden biri de teyit.org'tur.

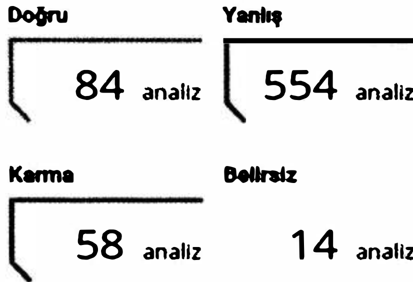
Görünürde teyit.org yayınını devam ettirebilmek, insan kaynağını geliştirmek ve hizmet alımlarını sürdürebilmek için sivil toplum kuruluşları, kamu kurumları ve özel girişimlerin başvuruları için açılan Avrupa Birliği ve büyükelçilik fonlarından, bireysel desteklerden, ayni yardımlardan desteklenmekte, kurduğu işbirlikleriyle gelir elde etmektedir. İş birlikleri başlığında ise teyit.org'un Mayıs 2018'de Facebook ile sözleşme imzalayarak, Facebook'un Türkiye'deki üçüncü taraf haber doğrulama organizasyonu olduğu yazılmıştır. Bu işbirliği kapsamında teyit.org Facebook'taki asılsız haberleri işaretleyerek, sitesinde yayınladığı analizlere yönlendirme yapmakta, Facebook ise bu asılsız haberlerin erişimlerini düşürerek daha az kullanıcıya ulaşması için çalışmaktadır.[108]

Kullanıcıların, Facebook, Twitter, WhatsApp ve e-posta aracılığıyla teyit.org'a (Mart 2018 itibariyle) günde ortalama 124 mesaj ile 24 tekil şüpheli haber gönderdikleri bilgisi vardır. Sitenin ana sayfasındaki istatistik ise sosyal medya başta olmak üzere internet ortamında dezenformasyonun korkunç boyutunu ortaya koymaktadır.

Veriye bakıldığında, teyit.org'a gelen tartışmalı/şüpheli bilgilerin, yapılan analizler sonrasında 554'ü yanlış/uydurma iken bunlardan 84'ü doğru olarak teyit edilmiştir.[109] 58 analiz sonucu ise iletilen bazı haberler hem doğru hem de yanlış bilgi içeriyor. Bu durum kabaca bir hesapla ihbar edilen bilgilerin ancak sekizde birinin doğru olma ihtimalini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda teyit.org sitesinin

108 Teyit.org Resmi Web Sayfası (https://teyit.org/nedir/)
109 https://teyit.org/, (17.12.2018 tarihinde ulaşılmıştır.)

son derece önemli bir iş yaptığı söylenebilir.

Aşağıda teyit.org'ta yer almış, konumuz çerçevesinde ilgili bazı tarihsel olay iddialarına karşın verilen cevaplardan bir seçme özet yaptık:

ÖRNEK 1. **Sosyal Medyada Bilgi Paylaşımı**	**https://teyit.org/osmanlida-623-yilda-yalnizca-2-tecavuz-ve-27-hirsizlik-vakasinin-yasandigi-iddiasi/** Osmanlı'da 623 yılda yalnızca 2 tecavüz ve 27 hırsızlık vakasının yaşandığı iddiasını içeren bir tweet bine yakın kullanıcı tarafından retweet edilirken 4 bin 400'ün üzerinde beğeni aldı. Oysa yalnızca birkaç bölgede belirli zaman dilimlerini kapsayan şeriye sicilleri incelendiğinde dahi iddiada dile getirilen sayının gerçek verilerden oldukça uzak olabileceği anlaşılıyor. Özetle, yalnızca İstanbul Kadı Sicilleri projesi ve literatürde yer alan birkaç çalışmadaki verilere göz atınca dahi iddiada ifade edilen sayıların doğru olmadığını söylemek mümkün. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürdüğü 623 yılda toplamda kaç hırsızlık ve kaç tecavüz vakasının yaşandığını belirlemek oldukça güç. On binlerce kadı sicilinin tek tek taranması sonucunda elde edilebilecek bir veri dahi gerçekleşen vakaları tam anlamıyla yansıtmayabilir.

ÖRNEK 2. **Sosyal Medyada Belge Paylaşımı**	**https://teyit.org/mehmet-akif-ersoyun-yazdigi-iddia-edilen-yilbasi-siiri/** Sosyal medyada paylaşılan "Yılbaşı Mesajı" başlıklı bir şiirin Mehmet Akif Ersoy'a ait olduğu iddia edildi. Ersoy'a ait olduğu iddiasıyla paylaşılan şiir 2015 ve 2016 yıllarında, Takvim ve TGRT gibi haber siteleri tarafından "Mehmet Akif Ersoy'un yılbaşı mesajı" şeklinde haberleştirilmiş. "Söz Ola" isimli Facebook sayfası tarafından 26 Aralık 2016 yılında video şeklinde paylaşılan şiir, şimdiye kadar 51 bin kullanıcı tarafından beğenildi, 160 bin kişi tarafından paylaşıldı ve yaklaşık 3.6 milyon görüntülenme sayısına ulaştı. Ancak Mehmet Akif Ersoy'a ait olduğu iddiasıyla dolaşan ve uzun süredir internette bulunan şiir Ersoy'a ait değil. Ersoy'a ait yedi kitabın birleştirilmesinden oluşan Safahat isimli kitapta böyle bir şiir bulunmuyor. Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi'nin internet sitesinden de okunan Safahat'in içerisinde de böyle bir şiire rastlanmıyor. Yapılan incelemeler neticesinde mezkur şiirin başka bir şahsa ait olduğu ve ilk olarak 1981 yılında Hakses Dergisi'nin Aralık sayısında yayınlandığı ifade ediliyor.

ÖRNEK 3. **Sosyal Medyada Görsel Paylaşımı**	**https://teyit.org/kayseri-ucak-fabrikasi-ve-fabrikada-uretilen-ucaklarla-ilgili-iddialar/** CHP tarafından kapatılan Kayseri Uçak Fabrikası'nda, 200 adet uçak üretildiği ve bunlardan birinin Atatürk tarafından İran'a hediye edildiği iddiasını içeren bir tweet 7 binden fazla beğeni ve 4 binden fazla retweet aldı. Bu mesaj farklı sosyal medya platformlarında da paylaşıldı ve bu mecralardan da binin üzerinde beğeni aldı. Kayseri Uçak Fabrikası'nda 200'e yakın uçak üretildiği iddiası ve Atatürk'ün İran'a bir uçak hediye ettiği iddiası Devlet Arşivleri'ndeki belgelere göre doğrudur. Paylaşımda yer alan görsellerden 5 numaralı uçak fotoğrafının Kayseri Uçak Fabrikası'nda çekildiği iddiasının da, Türk Hava Kuvvetleri Müzesi'ndeki fotoğraflarla karşılaştırıldığında doğru olduğu görülüyor. Geri kalan dört fotoğrafın kaynakları belli olmasa da, iç mekanlar birbirinin aynısı olduğu için, fotoğrafların Kayseri Uçak Fabrikası'ndan olduğu söylenebilir. Uçak modellerinin üretim yılları göz önünde bulundurulduğunda, iddiadaki fotoğrafların 1931 yılına ait olduğu; ve Türk Hava Kurumu'nun hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda, fabrikanın CHP tarafından kapandığı iddiası doğru değil.
ÖRNEK 4. **Sosyal Medyada Video Paylaşımı**	Bir kullanıcı tarafından, 2. Abdülhamid'in ses kaydı olduğu iddiasıyla 13 Mart'ta Facebook'a yüklenen video yaklaşık bin kişi tarafından paylaşıldı. Yine bir kullanıcı tarafından 18 Ocak'ta Facebook'a "11 Mart 1908'de cennet mekan Sultan Abdülhamid Han hazretlerinin bu millete duası" başlığıyla yüklenen video ise şimdiye kadar 900 bin kişi tarafından görüntülendi. Ancak, videodaki sesin 2. Abdülhamid'e ait olduğu iddiası doğru değil. Videodaki sesin Osmanlı Yayınevi tarafından hazırlanan ve Necip Fazıl'ın "Ulu Hakan Abdülhamid" isimli eserinin radyo tiyatrosu olarak sunulduğu bir kayıttan alındığı görülebiliyor. 20 Haziran 2014'te YouTube'a yüklenen kayıtta radyo tiyatrosunun yönetmeninin Abdülkadir Dedeoğlu olduğu ifade ediliyor.

DİZİ FİLMLERDEN SOSYAL MEDYAYA TOPLUMSAL TARİH ALGISI

"Sahtekarlığın evrensel düzeyde egemen olduğu dönemlerde, gerçeği söylemek devrimci bir eylemdir."

George Orwell[110]

Geçmişin, insanlara nostaljik sunumu ve geçmişe karşı her daim bir özlem duyuluyor olması normal karşılanabilir mi? Tartışmalı bu konu hakkında bunu normal görenlerin daha yaşlı grup olduğu söylenebilir. Seksen beş yaşındaki bir büyükanne torunlarına köyde geçirdiği güzel günlerinden özlemle bahsedebilir. Çünkü artık eskisi gibi yürüyemiyor, dışarı çıkmakta zorluk yaşıyor hatta yemek yemekte bile zorlanıyordur. Hâlbuki henüz yirmili yaşlarını yaşayan genç bireylerin geçmişe karşı büyük bir özlem duyuyor olmaları nasıl açıklanabilir? Zira bu dönemde insan beyni, bugüne adapte olma, geleceği planlama ve gelecekle ilgili riskleri öngörme ve karar alma şemasını şekillendirmektedir. Sinirbilim alanında yapılan çalışmalar bu yaşlarda salgılanan hormonların ve düzeylerinin ileriye dönük fonksiyonları gerçekleştirme yeteneklerinin gelişimi için salgılandığı konusunda da hemfikirdir. Dolayısıyla gençlerdeki bu nostaljik duygu oluşumunun sadece dışarıdan alınan bilgiler yolu ile inşa edildiği görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bir diğer tez ise, geleceğe yönelik toplumsal bir umudu zayıfla-

110 George Orwell, asıl adı ile Eric Arthur Blair, 20. yüzyıl İngiliz edebiyatının önde gelen kalemleri arasındadır. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* adlı romanı ve bu romanda yarattığı Big Brother kavramı ile tanınır.

yan kitlelerin geçmişe sığınmasıdır. Şüphesiz ki bu durum, toplumsal travmaların nedeni olabilir.

Nasıl Bir Tarih Algısı?

Avrupalı tarihçilerle Türkiye'den öğretmenlerin, 2002 yılında bir araya geldiği "Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar" başlıklı konferansının açılış konuşmasında, Türkiye'deki tarih öğretiminin beş nesil macerasına değinilmiştir. Bu, modernite öncesine ait dönemde tarihi, örnek yaşam öykülerinin toplamı olarak gören bir tespit ile başlar. Bu aşama, öbür dünyaya hazırlanma devri olduğu için zaman boyutundan yoksun olarak kavranmaktadır. Bu dönemin tarih öğretiminin içeriğinin büyük ölçüde dinsel temelli ve sözlü aktarıma dayalı kutsal kabul edilen hikâyelerin konu edilmesiyle oluşturulduğu söylenebilir. Bu durum, ülkemizde *"padişahım çok yaşa!"* gibi otoriteye itaati içselleştiren bir süreç olarak karşımıza çıkar. Bu dönemin tarihsel kavrayışı, sultana bağlılığı salık veren kitaplardan aşılanan ezberler olmuştur. Bu dönem kavrayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısındaki gerilemesinin bir zihniyet sorunu olduğunun anlaşılmasını engellemiştir. Sonrasında gerek yaşanan bazı acı tecrübeler gerekse 1930'larda romantikulusçuluk ve yükselen otoriteryenizm, tarih eğitiminde Arapların "hain", Ermenilerin ve Yunanlıların "düşman" olduğu gibi bazı refleksif ezberleri beraberinde getirmiştir.

1950'li ve 1960'lı yıllar Türkiye'de demokratikleşme eğilimlerinin başladığı bir döneme tekabül eder. Bu ortam tarih eğitimi politikalarını kısmi olarak olumlu etkiler. 1970'li ve 1980'li yılların getirdiği bazı toplumsal çatışmalar, tarih eğitiminin iktidara göre konumlanmasına neden olmuştur. Bu dönemde yazılan kitapların birçoğunda yazarlarının ideolojik görüşlerini takip etmek mümkündür. 1990'lı yıllarda Sovyet bloğunun çözülmesiyle birlikte dünyada oluşan özgürlükçü hava, Türkiye siyaseti ve eğitimini de kısmen etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Tarih Vakfı'nın çabalarıyla

ortaya çıkan sempozyum, proje ve çeviri ağırlıklı yayınlar, hem tarih eğitimini hem de tarih yazımını kısmen etkilemiştir. Bu iyileşme olarak tanımlayabileceğimiz durum, demokratik, çok perspektifli ve beceri temelli bir tarih eğitimini en azından hedefler bazında desteklemiştir.

Bugün uygar ülkelerde insan zekâsını ve yaratıcılığını yok saymayan yeni bir yapılanma söz konusudur. Endüstri 4.0 ve 5.0 etiketleri ile tanımlanan bu dönem, tarih eğitiminde de yeni bir dönem başlatılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu dönem tarih eğitiminde kolayca yönlendirebilen yurttaşlar yetiştirilmesini değil; çocuğun ve gencin yeteneklerini belirlemek, araştırma, tartışma, yaratıcılık ve empati potansiyelini geliştirmeye yönelmek için kaçırılmaması gereken bir dönemdir. Ancak bu konuda yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar toplumda tarih algısının halen övünme ya da ötekileştirme üzere olduğunu ve bu algının medya kanallarından reyting amaçlı kurgulanarak tarihin kullanıldığı ortaya konulmuştur.

Medya ve Tarih Projesi

Avrupa'da 2006-2014 yıllarında yürütülmekte olan *Avrupa ve Tarih*[111] başlıklı proje devam eden yıllarda Avrupa Birliği'nin teşvikiyle *Medya ve Tarih*[112] projesine dönüştürüldü. Projenin ilk fazları televizyonda ve webde tarih alt başlıklarını taşıyordu. Projenin ilk safhalarında AB üyesi ülkeler arasındaki önyargıların tespiti ve egemen eğilimlerin saptanması üzere üye ülkelerin yüzde sekseninden biraz fazlasını temsil eden uzmanlardan oluşan bir ekip ile Parri Enstitüsü önderliğinde 2007-2012 yılları arasında çalışmalar yürütüldü. Daha sonra bu çalışmalar web grupları ile içerik ve mesajlarını analiz edecek şekilde genişletilmiştir. Bu kapsamda televizyondaki tarihsel programların sadece bir

111 Avrupa ve Medya Projesi Resmi Web Sayfası, (http://www.e-story.eu/observatory/europe-and-media/)

112 Euroclio Projeler, Online: euroclio.eu/projects/media-and-history/ (06.06.2018 tarihinde alınmıştır.)

önerme olduğu ve reyting amacı ile geçmişin bir versiyonunun sunulduğu saptanmıştır. Programların niteliği bir çeşit üretimin tüketilmesini içermektedir. Ancak 2012 sonrası yapılan çalışmalar bu programların niteliğinin sosyal ağlar üzerinden tartışıldığını ve bilginin yeniden üretildiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda webde dolaşan tarihsel kalıplar, ortak platformlar ve bunların temsilleri analiz edilmiştir. Web mesajları araştırılmış, izleyicilerin/okuyucuların/blogcuların metinleri değerlendirilmiştir. Bu titiz çalışmalar tarihsel bilginin tüketim ve (yeniden) üretim biçimlerinin, belirli bir metin ve ezber türünü edinme deneyimine nasıl yaklaşıldığını ortaya koymuştur. Kulaktan dolma malumatla edinilen bu bilgilerin bir elekten geçirilmesi fikri yeni bir proje fikrini ortaya çıkarmıştır.

Söz konusu bu durum Erasmus+ desteği ile Avrupa Tarih Eğitimcileri Birliği öncülüğünde yeni bir proje geliştirmesine vasıta olmuştur. Proje ile multimedya kaynaklarından bilgi edinen öğrenci, öğretmen ve eğitimcilerin medya okuryazarlığı konularındaki duyarlılıklarının artırılması hedeflenmiştir. "Sinema'dan Web'e: Dijital Dönemde Avrupa Tarihi'nin Öğrenimi, Öğretimi ve Temsili" isimli bu projede Macaristan, İtalya, Polonya, Slovenya, İspanya, Hollanda ve Birleşik Krallık'tan tarih ve medya eğitimi alanlarındaki uzmanlar görev almıştır. Projenin ana hedefi web ve bilişim teknolojilerinin kullanımına dayanan yeni eğitim metodolojilerin tarih eğitimine uygulanması için çalışmalar yapmaktır. Bu bağlamda tarihin kamusal tartışmalarda nasıl kullanıldığı; medya (özellikle web) kaynaklarının kullanımı; geçmişin televizyon ve webde nasıl sunulduğu; dijital yerlilerin tarihsel bilgi öğrenme ihtiyaçlarının tespiti; Avrupa çapında medya ve tarih eğitimi üzerine çalışan kurumlar/eğitim kurumları arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi konulu araştırmalar proje kapsamına alınmıştır.

Projenin nihai çıktıları arasında tarihin televizyon ve internet üzerindeki temsillerinin karşılaştırmalı bir analizin-

den ve vatandaşların tarihe çağdaş tartışmalarda atıf yaptığı örnek olayların tasvirlerinden oluşan bir gözlemevi kurulması vardır. Bir dizi dijital öğretim aracı ve bu araçların pratikte nasıl kullanılabileceğine dair örnekler sunan bir dijital öğrenme ortamı; öğretmenler için çevrimiçi bir atölye ve eğitimciler için çevrimiçi bir destek merkezi bulunmaktadır. Öğretmen ve eğitmenler için medya okuryazarlığı üzerine bir eğitim paketi ve multimedya araçları ile yerel ve uluslararası eğitim etkinliklerinde 28 öğretmen yetiştiricisi ve stajyer öğretmenin eğitimleri yer almaktadır.

Projenin tüm çıktılarının paylaşıldığı web sayfasının Gözlemevi bölümünde projeye dâhil olan ülkelerin her birinin detaylı raporları bulunmaktadır.[113] Ülkemizde akademisyenler tarafından üretilen birkaç makale ve yüksek lisans tezini saymazsak bu konuda ciddi bir veri sağlayacak çalışma maalesef bulunmamaktadır.

Medyada Tarihin Temsili ve Temsilcileri

Medyada tarihin temsili ve temsilcileri konusunda bir yargıda bulunabilmemiz için öncelikle iki soruya yanıt verilmesi gerekiyor. Birincisi medyada tarihe bir ilginin olup olmadığı ve ikincisi eğer öyleyse bu ilginin oluşum sebepleri ile dönemlerinin neler olduğudur. Ülkemizde bu alanda yapılmış birkaç çalışmadan biri insanların genel olarak tarih derslerine ilgi duymadıklarını, ilginin ancak popüler bir tarihi dizi, film ya da güncel bir olayın geçmişteki kökenleri sayesinde oluştuğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, 2013 yılında Ali Emre Bilis[114] tarafından hazırlanan "Popüler Televizyon Dizilerinden Muhteşem Yüzyıl Dizisi Örneğinde Tarihin Yapısökümü" başlıklı çalışması tarih ve medya ilişkisine bir bakış açısı getirmeğe çalışmıştır. Benzer şekilde Gülcan Işık[115] tarafından 2017 senesinde hazırlanan "Vata-

113 Observatory Online: www.e-story.eu/observatory/ (06.06.2018 tarihinde alınmıştır.)

114 Yard. Doç. Dr. Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi

115 Doç. Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

nım Sensin Dizisi ve Hafızalarda Canlanan Bayrak Olayı" başlıklı makalesi, bu dizinin izleyici üzerinde tarihin yeniden araştırılması ve okunması yönünde bir merak uyandırdığını iddia etmektedir. Genellikle İletişim Fakültesi araştırmacıları tarafından ele alınan tezler de son yıllarda yapılan tarihi dizilerin ya da bir diğer adıyla belgesel dizilerin geçmişten beslenen hikâyelerinin toplumda bir ilgi yarattığı ve geçmiş üzerine daha korkusuz konuşulmasının yolunu açtığını dile getirmektedir. *Medya ve Tarih* başlıklı projeden elde edilen bulgular da bu iddiaları destekler niteliktedir.

Şüphesiz bu diziler toplumda tarihsel içerikli tartışmaların ortaya çıkmasına vesile olmaktadır. Özellikle sosyal medya platformları üzerinden tartışmaların alevlendiği, ideolojik grupların inşa edildiği hatta siyasi ayrışmaların yaşandığı durumlara rastgelinmektedir. Çelik ve Elbasan, yaptıkları araştırmaya göre bu tartışmaların sosyal medya platformları dışında da gündem oluşturduğu tespitini paylaşmışlardır.[116] Söz konusu bu gündem Avrupa ülkelerine benzer şekilde son dönem Türk televizyon yayıncılığına damga vuran dizi sektörü nedeniyle artış eğilimindedir. Ayrıca tarihi konulu diziler nitelik ve nicelik olarak büyük bir gelişme göstermekte olup, bu gelişimin televizyon tarih programlarının hazırlanmasına imkân vermektedir. Ancak söz konusu gündem gerçek ötesi bakış açısı ile yaratılıyor ise ki bu durumda büyük olasılıkla öyle olduğunu kabul ediyoruz, sosyal medyadaki yansımalarının da büyük olasılıkla suistimale uğrayacağı söylenebilir.

Dizi Filmler

Ülkemizde tarih dizisi denilince akla ilk olarak *Muhteşem Yüzyıl* dizisi geliyor. Bilindiği üzere bu dizi üzerinde çok konuşuldu, çok tartışıldı. Belki de ilk defa akademis-

116 Hülya Çelik, Derya Elbasan, "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Medyadaki Tarihle İlgili Paylaşımlara İlişkin Görüşleri", *TUHED*, Fall 2018, 7(2) s.251-270.

yenler bir dizi hakkında bunca fikir beyan ettiler. Bazı tarihçiler bu diziye bir belgesel gibi bakılmaması gerektiğini vurgularken, kimi tarihçiler ise bu programa bir eğlence programı olarak bakılamayacağı konusunda görüş beyan ettiler. Ancak diğer yandan, Sultan Süleyman dönemi Osmanlısı'nı anlatan *Muhteşem Yüzyıl,* kahramanları itibarıyla, kurgusal kahramanlara dayalı olay aktarımından farklı olarak, tarihsel-olanın televizyonlaştırılması misyonunu da üstlenir gibidir. Dizi, entrikaların yoğunlaşmaya başladığı hiçbir zaman belgesel bir nitelik taşımamış olduğunu işaret etmesi nedeniyle olsa gerek, anlatılan kişi ve olayların yarı-tarihsel/yarı-kurgusal bir üslupla sunulması için tarihin daha fazla yapıbozuma uğratılmasını içermiştir. Kabul etmek gerekir ki popülaritesinin doruğa ulaştığı noktada dizi, artık masum bir gösteriden ziyade, tarihin ta kendisi olarak görülmeye başlanmıştır.[117] Nihayetinde 2011 yılında başlayan ve dört sezon devam eden dizi popülaritesini zamanla kaybederek IMDB'deki notu 6.6'da kaldı. Dizinin devamı olarak çekilen *Muhteşem Yüzyıl: Kösem* adlı dizi de sadece iki sezon ekranlarda kalabildi. Bu dizinin IMDB notu 7.2 olmasına rağmen zamanla popülaritesini kaybetmesinden dolayı izleyicisine veda etti.

Bir Osmanlı polisiyesi olan *Filinta* (IMDB, 8.2), Osmanlı'nın kuruluşunu temel alan *Diriliş: Ertuğrul* (IMDB, 8.9) ve *Mehmetçik Kut'ül Amare* (IMDB, 6.9) ile son dönem yapımlarından II. Abdülhamit dönemini işleyen *Payitaht: Abdülhamid* adlı diziler, ülkemizde en çok ilgi görenler arasında yer almaktadır.

Bunlardan *Diriliş: Ertuğrul* ve *Payitaht: Abdülhamid* dizileri sadece eğlencelik yapımlar olmadığını, her bölümünde ortaya koyar gibidir. Adeta 1950'lilerin Kemal Tahir'le ön plana çıkan "tezli romanları" gibi bir kurgusal eser çok ötesinde bir perspektiften tarihi adeta yeniden yazma çabası verir gibidir.

---

117 Şirin ve Vardar, a.g.e., s. 49-50.

Diriliş: Ertuğrul dizinin tarihselliğinin Osmanlı tarihi alanında çalışan ve diziyi takip eden akademisyenlere değerlendirdiğimiz bir çalışmamızda[118] tarihçilerin tamamına yakını genel olarak diziyi başarılı bulmuştur. Dizinin görüntüleme ve sunma teknolojileri bakımından başarılı olmasına karşın, senaryonun tarihe uygunluğu bakımından bazı sorunlar olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle Ertuğrul Gazi'nin Süleyman Şah'ın oğlu olarak gösterilmesi, Tapınak Şövalyeleri gibi unsurların yoğun olarak kullanılması, obada sürekli bir entrikanın varolması, İbni Arabi gibi şahsiyetlerin anakronik olarak yer alması, dizinin çekildiği mekanların tarihselliği ışığında fazla ağaçlık-ormanlık olması, yolların tarihsel olarak dizayn edilememesi gibi pek çok nokta tespit edilmiştir. Bütün bunları en aza indirgemek için geniş bir tarihçi danışman kadrosuyla çalışılması önerilmiştir.

Halen devam eden *Diriliş: Ertuğrul* dizisinde yer alan tarihsel görünümlü figürler, atletik vücut hatları ve dönemin Orta Asya geleneklerinin heterodoks yapısı birden kültürel belleklerinden silinmişçesine bağlandıkları ortodoks İslâm yaşayışlarıyla ekranlarda boy gösterirken, post-modern Osmanlı pop-kültürünün gücü adına televizyon izleyicilerini adeta mest etmişlerdir. Yeni Osmanlı anlayışının politik çatısı altında yükselen yeni politik-görsel, Erken Cumhuriyet'in makbul vatandaş yaratımına benzer biçimde izleyici için bir "makbul ecdat" yaratmış, ona anıt figürler halinde gösterdiği -kurgusal- ecdadını film spotları altında izleme fırsatı sunmuştur.[119]

Diriliş: Ertuğrul ile bir anlamda özdeşleştilmiş makbul/ sinematografik ecdat yaratma uğraşının bir anti-tezi mahiyetindeki *Vatanım Sensin*, televizyon dizileri arasında süren furyada kendisine kısmen yer bulmuş olan, bir seküler üslupta ve çizgide Erken Cumhuriyet'in makbul vatandaş ti-

118 Namık Çencen ve Ahmet Şimşek, "Usta tarihçilerin bakış açısı ile Diriliş Dizisi", *Journal of Human Sciences*, 12(2), (2015) s.1394.
119 Şirin ve Vardar, a.g.e., s. 52.

polojisinin tüm argümanlarını yeniden ekrana taşımıştır.[120]

Popülaritesi hayli yüksek olan *Payitaht: Abdülhamid* adlı dizi bu yıl üçüncü sezona devam etmektedir. TRT 1'de yayımlanan dizi, II. Abdülhamid'in saltanatının son 13 yılında (1896-1909) geçenleri konu olarak işlemektedir. *Payitaht: Abdülhamid,* Jöntürkler'in birer hain, İmparatorluk üst-bürokrasisinin ise mutlak vatanperverler olarak resmedildiği yapım olarak, II. Abdülhamid dönemi politik olaylarına yöneltilen post-modern bir aşırı tepki gösterisi sayılmıştır.[121]

Dizide ele alınan tarihsel kişilikler, mekânlar, dönemin kültür ve gelenekleri ile yaşanan toplumsal travmalar gündeme de damgasını vurmuştur. Hatta Avrupa Parlamentosu Türkiye raportörü, Hollandalı parlamenter Kati Piri tarafından hazırlanan rapor taslağında dahi dizinin içeriğine değinilmiş, değişiklik önergesinde, dizide Yahudi karşıtı söylemler kullanıldığı belirtilerek bu durum güçlü şekilde kınanmıştır. Türk yetkililere de 'toplumdaki antisemitizmin her türüyle ciddi mücadele" çağrısı yapılmıştır.

Tarih Programları

Son dönem Türk televizyon yayıncılığına damga vuran dizi sektörü, Tarih içerikli programların artışına da ivme kazandırmıştır. Bu programlara, *Tarihin Arka Odası* (Habertürk), *Gündem Ötesi* (Habertürk), *Tarih Sohbetleri* (TVNET), *Tarih Konuşmaları* (NTV), *Tarih Aynası* (MehtapTV), *Eski Defterler* (AHaber), *Geniş Zaman* (TRT Türk), *Nisyana Veda* (TRT Okul), *Unutulan Manşetler* (Kanal24), *Derin Tarih* (TVNET), *Tarihe Bakıyorum* (TV5), *Sıradışı Tarih* (Ülke TV) programları örnek olarak verilebilir.

Sosyal Medya Platformları: Tarih Arşivi, Tarihin Arka Odası, Tarihi Anlar, Derin Tarih, Tarih Kulübü, Gündem Ötesi, ISHE Grup, Tarih 365, Tarih Sorular, Tarihi Kadim, Tarihçinin Seyir Defteri, Kaç Yıl Oldu, Benim Hocam, Türk Tarihi, Türk Tarih

120 Şirin ve Vardar, a.g.e., s. 54.
121 Şirin ve Vardar, a.g.e., s. 55.

Kurumu, Tarihane, Tarih Bilgisi, Tarih Günlüğü, Ecdadın Dili, Osmanlının Bilinmeyenleri ve *Öğretmenler Sayfası* ülkemizde takip edilen sosyal medya platformları arasındadır. Bu platformlar, genelde öğretmenler tarafından takip edilmektedir.

Medya Bize Ne Öğretiyor?

Bu soruya *Payitaht: Abdülhamid* adlı diziden elde edeceğimiz bulgular üzerinden bir cevap verebiliriz. Öncelikle bu dizinin bölümlere göre izlenme oranlarının inişli-çıkışlı olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Ayrıca Türkiye'de ortalama 2000 kişinin evinden alınan reyting ölçümlerin ne derece doğruyu yansıttığını da bilemiyoruz. Ancak göz ardı edemeyeceğimiz Büyük Veri'nin sağladığı bilgi sahası var. Bu veri, dizinin mevcut durumda yaklaşık 416 bin kişi tarafından ilgiyle takip edildiğini söylüyor. Dizinin, Facebook hayran sayfasından edindiğimiz bu veri dizinin aynı zamanda 370 bin üzerinde beğeni aldığını da bize iletiyor. Dizi hakkında edindiğimiz bir diğer bilgi de ana sayfada yer alan tanıtım afişinde II. Abdülhamid Han'ın "Zor Dönemin Güçlü Padişahı" şeklinde tasvir edildiği bilgisidir.

Peki II. Abdülhamid kimdir? Nasıl biridir? Bunca yıl sonra neden gündeme gelmiştir? Halk için nasıl bir anlam ifade etmektedir? Dizi film ile Abdülhamid ve dönemine ilişkin nasıl bir ilgi oluşmuştur? Arşivler bu konuda ne söylemektedir? Akademik tarihçilerin yorumları nelerdir? Bu ve benzer sorulara bir cevap alabilmek için ilk adım olarak Google arama motorundan bir kelime ile araştırma yapıyoruz. Arama motoruna II. Abdülhamid yazıp ara tuşuna basıyoruz. Karşımıza çıkan onlarca sayfa ve binlerce sonucun ilk birkaç sayfada yer alan bilgilerin neler olduğuna bir bakalım:

Arama ile yaklaşık 1.570.000 sonuç bulundu (0,36 saniye).
İlk iki sayfadan bazı sonuçlar..

II. Abdülhamid - Vikipedi

https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Abdülhamid

II. Abdülhamid (Osmanlı Türkçesi: عبدالحميدثانى, `Abdü'l-Hamîd-i sânî; 21 Eylül 1842 - 10 Şubat 1918), Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. Padişahı ve çöküş ... Siyasî olaylar • Kişiliği • Projeleri

II. Abdülhamid | biyografi - Tarihi Olaylar

www.tarihiolaylar.com/biyografiler/ii-abdulhamid-138

İsim Soyisim, : II. Abdülhamid. Adresi, : Çemberlitaş Sultan II. Mahmud Hân Türbesi, İstanbul, Türkiye. Doğum Tarihi, : 22 Eylül 1842. Doğum Yeri, : İstanbul ...

Sinan Meydan: II. Abdülhamit mi? – Sözcü Gazetesi

https://www.sozcu.com.tr › Yazarlar › Sinan Meydan

12 Mar 2018 - Son zamanlarda II. Abdülhamit, üstün özelliklere sahip, dini bütün, siyaset dehası bir "ulu hakan" olarak tanıtılıyor. Aslında bu "Ulu Hakan II.

Prof. Dr. İlber Ortaylı: 2. Abdülhamid padişah olmasa dünya markası ...

https://www.sabah.com.tr › Yaşam Haberleri

10 Şub 2018 - Prof. Dr. İlber Ortaylı, 'Vefatının 100. Yılında Sultan II. Abdülhamid' etkinlikleri kapsamında düzenlenen konferansta konuştu. 'Vefatının 100.

2. Abdülhamid'i gerçekten tanıyor muyuz? - İlber Ortaylı - Hürriyet

www.hurriyet.com.tr › Yazarlar › İlber Ortaylı

24 Eyl 2016 - Abdülhamid'in dönemi az araştırılmış, az bilinen ama üstüne çok ...geri kalmışlığı yüzünden gelişmenin gölgelenmesine neden olmuştur.

Ulu Hakan mı Kızıl Sultan mı? Osmanlı Tarihinin En Tartışmalı...

https://onedio.com/.../ulu-hakan-mi-kizil-sultan-mi-osmanli-tarihinin-en-tartismali-pad...

29 Eyl 2016 - 21 Eylül 1842 doğan Sultan II. Abdülhamid, Sultan Abdülmecid'in, Tirimüjgan Sultan'dan doğma oğludur. Osmanlı İmparatorluğu'nun 34.

ABDÜLHAMİT, BUGÜN NEDEN ANILIR? – Asil Kaya "Gelenek ve ...

gelenekvegelecek.com/abdulhamit-bugun-neden-anilir-asil-kaya/

12 Eki 2016 - "ULU HAKAN" olan II. Abdülhamit neden bunca yıl sonra gündeme geldi? Sosyal Bilimler'in büyük bir çoğunluğu (ki Tarih bunların başında ...

ikinci abdülhamit - ekşi sözlük

https://eksisozluk.com/ikinci-abdulhamit--154155

bir rivayete gore turk tarihinde en fazla uc insan hakkinda acayip sayida kitap yazilmistir. bunlardan ilki,ikinci mahmut, digeri turgut ozal ve sonuncusu ikinci ...

Neden ısrarla Osmanlı'yı paramparça eden Abdülhamit'i koruyorsunuz ...

blog.milliyet.com.tr/neden-israrla-osmanli-yi-paramparca...abdulhamit-i...-/Blog/?...

19 Eyl 2016 - Öncelikle yazım önemli belgeler içerdiğinden mutlaka resimli yayınlanmasını rica ediyorum. Abdülhamit'in nasıl İngiliz derin devletinin ...

II. Abdülhamid hakkında bilmedikleriniz - Milliyet

www.milliyet.com.tr/II--Abdulhamid-hakkinda-bilmedikleriniz--molatik-4551/

23 Şub 2017 - Bu teşebbüste bulunan grup, bir ara Abdülhamid'i öldürmek için de ... Padişahın neden Dolmabahçe'den Yıldız'a taşındığı tam bilinmiyor.

II. Abdülhamid'in vefatı ve cenaze merasimi | VİDEO | Tarihten olaylar ...

www.dunyabulteni.net/haber/.../ii-abdulhamidin-vefati-ve-cenaze-merasimi-video

Sultan II. Abdülhamit Han'ın ölüm hastalığı 5 Şubat 1918 Salı günü soğuk algınlığı ile başlamış ve üç gün sonra şiddetli bir mide ağrısıyla nefes darlığı baş...

"'...SULTAN ABDÜLHAMİD HAREKET ORDUSUNA KARŞI NEDEN ...

https://www.facebook.com/...2abdülhamid...abdülhamid...neden.../204813852895650/

Yüz ifadelerinden bile neler düşündüğü sezilebilen Abdülhamid, neden mahremi başkâtibi ve Sadrazamı'na hiçbir şey söylememişti? Mevcudiyeti 30. 000'i ...

Şimdi bu veriler üzerinden bazı çıkarımlarda bulunalım:

- ✓ II. Abdülhamid'i gerçekten tanımıyoruz.
- ✓ II. Abdülhamid ulu hakan ya da kızıl sultan sıfatları ile biliniyor.
- ✓ II. Abdülhamid uzun bir aradan sonra gündeme gelmiştir.
- ✓ II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'ni paramparça etmiştir.
- ✓ II. Abdülhamid'in siyasi hayatına ilişkin sırlar bulunmaktadır.
- ✓ II. Abdülhamit hareket ordusuna karşı sessiz kalmıştır.

Şimdi yukarıda yer alan bu yargıların herbirinin nedenleri üzerine bir araştırma yapalım.

- ✓ Osmanlının 34. padişahını neden tanımıyoruz? (Tanımamız gerekir mi?)
- ✓ Padişah neden ulu hakan ya da kızıl sultan sıfatları ile bilinmektedir?
- ✓ Padişah neden bunca yıl sonra gündeme gelmiştir?
- ✓ Padişah neden Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına sebebiyet vermiştir?
- ✓ Neden padişahın siyasi hatıratına yönelik sırlar olduğu düşünülmektedir?
- ✓ Padişah neden hareket ordusuna karşı sessiz kalmıştır?

Sorduğumuz bu sorulara yanıt verebilmek için titizlikle bir arşiv çalışması yapılabilir. Belgelerin okunması ve kıyaslanması ile bir sonuca ulaşılabilir. Ancak akademik açıdan bir değerlendirme yapmadan önce Büyük Veri'nin bize sunduklarına bir bakalım.

- ✓ Ulusal Tez Merkezi verilerine göre II. Abdülhamid ve dönemine ilişin 105 tanesi doktora çalışması olmak üzere toplam 425 adet çalışma bulunmaktadır.
- ✓ Tübitak Ulakbilim Dergipark Akademik verilerine göre II. Abdülhamid ve dönemine ilişin 8484 adet makale bulunmaktadır. Bu çalışmalardan 48 tanesi kitap incelemesi kategorisi altında yer almaktadır.
- ✓ İdefix verilerine göre II. Abdülhamid ve dönemine ilişin 161'i tarih araştırması olmak üzere toplam 413 kitap bulunmaktadır.
- ✓ Amazon verilerine göre II. Abdülhamid için toplam 34 kitap bulunmaktadır.
- ✓ Milliyet Blog verilerine göre II. Abdülhamid ve dönemine ilişin toplam 406 içerik yazısı bulunmaktadır. Yazıların dörtte biri son dönem dizisiyle ilgilidir.

- ✓ II. Abdülhamid'in padişahlığının son 13 yılını anlatan Payitaht dizisinin 2-4 milyon arasında bir izleyicisi bulunmaktadır. Dizinin ortalama reytingi 3.8 oranındadır.
- ✓ Youtube'da yayınlanan Payitaht Abdülhamid 1. Bölüm (HD), 3.428 kez görüntülenmiştir. 37 yorum almıştır. Dizinin, burada yayınlanan 52. Bölümü, 370 bin kez görüntülenmiştir. Bu bölüm için medya devamında 400'den fazla yorum yapılmıştır.
- ✓ Payitaht Abdülhamid, Facebook üzerinden 376.418 kişi tarafından takip edilmektedir.

Akademisyenlerin, II. Abdülhamid ve dönemine ilişkin yaptıkları açıklamalarda aşağıdaki noktalar dikkat çekicidir. İlgili videolara Youtube üzerinden erişilmektedir.

- ✓ Fakültelerde II. Abdülhamid dönemine ilişkin okutulan referans kitapların başında İsmet Bozdağ tarafından kaleme alınan ve piyasada Siyasi Hatıratım ya da Abdülhamid'in Hatıra Defteri isimleri ile satışa sunulan kitaplar gelmektedir. Mezkur hatıratların sahte/uydurma olduğu alan uzmanları tarafından dile getirilmektedir.
- ✓ Ayşe Osmanoğlu'nun yazdığı Babam Sultan Abdülhamid adlı eseri önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Ancak hatıraların yayınlanan kısmı Ayşe Sultan'ın yazdıklarının tamamı değildir, fazla tepki çekebileceği gerekçesiyle çok büyük bir kısmı bizzat Ayşe Sultan tarafından sansür edilmiştir.
- ✓ Sultan Hamid diplomat yeteneğine sahip bir padişah olarak politikada denge diplomasisiyle ve gerektiğinde toprak tavizleri vererek imparatorluğu yaşatmaya çalışmış bir siyasetçi olarak kabul edilmektedir. Sultanın, eğitim ve bürokrasinin modernleşmesine büyük katkısı olmuştur. Ancak Sultan Hamid'in ülkeyi otoriterlikle yönettiği genel kabul görmektedir.
- ✓ Abdülhamid döneminin yasaklarıyla, bunun olumsuz sonuçlarıyla, modernleşme çabalarıyla, denge siyasetiyle ve bu siyasetin bir unsuru olan Pan-İslamizm politikasıyla birlikte okunması akademisyenlerce tavsiye edilmektedir.
- ✓ Payitaht dizisinin senarist ve danışmanları olan Selman Kayabaşı ve Orhan Osmanoğlu tarihi gerçekleri yanlış kurguladıkları ve anakronizm yaptıkları gerekçesiyle akademisyen, tarihçi ve yazarlar tarafından tenkit edilmektedir.
- ✓ Abdülhamid devrinde bugünkü Türkiye'nin iki katı toprak kaybedilmiştir.

Şimdi bu veriler çerçevesinde aşağıdaki sorular üzerinde biraz kafa yoralım?

- ✓ Toplumun yüzde kaçı araştırma tezlerini ve makalelerini merak edip okumaktadır?
- ✓ Toplumun yüzde kaçı tarih araştırması kategorisinde yer alan II. Abdülhamid hakkındaki kitapları "eleştirel gözle" okumaktadır?
- ✓ Toplumun yüzde kaçı Payitaht: Abdülhamid adlı diziyi "akademik yorum" çerçevesinde takip etmektedir?
- ✓ Dizi film, akademik yayınların takibi ve satışında etkili oldu mu?
- ✓ Dizi film, popüler kültüre ve kültür ekonomisine malzeme sağladı mı?
- ✓ İzleyici kitlesinde yer alan öğretmen ve öğrencilerimizin tarihe bakışlarında dizi film nasıl bir etki yarattı?
- ✓ Dizi film, populizmin bir aracı olarak kutuplaşmaya neden oldu mu?
- ✓ Dizi film, toplumsal algı üzerinde bir seçicilik yarattı mı?
- ✓ Bu dizinin tarih eğitimine bir katkısından bahsedilebilir mi?
- ✓ Tarih, suistimal edilmekte mi?
- ✓ Akademisyen ve eğitmenlerin bu konudaki sorumlulukları nedir?

Bu sorulara yanıt verebilmek için 2017-2018 dönemi sosyal medya üzerindeki paylaşımlara bir göz atalım:

Örnek-1 Popülizm aracı olarak mesajlara yansıması	Leyla · Nov 6 Kimse tarihe olan tutkumuzu sorgulamasın.. " #AbdülhamidHan dedemizdir. Onu savunanlar da torunları. " Hiç bir bağımız olmayıp bu yola baş koymuş insanlarız. Arzu · Nov 9 #Abdülhamid bir fikirdir. Tarih kitaplarından silinse de, kalbimizden de silemezler ya. #BirlikteYürüyeceğiz #PayitahtAbdülhamid Translate Tweet 1 · Nov 12 #atatürkilahdeğildir Müslüman kardeşim tepkini göster !!!! #abdulhamithan #payitaht #payitahtabdulhamid #uluhakanabdulhamidhan #uluhakan #tahsin #filinta #cerkes #trt #TRT1 #vatanasevdam #vatansagolsun #osmanli #osmanlidevleti #DirilisSoeğuet

Örnek-1 Popülizm aracı olarak mesajlara yansıması	· Nov 10 Ulu Hakan gök sultan Abdülhamit Han Atam izindeyiz #AbdülhamidHan #MustafaKemalAtatürk Translate Tweet Salih · Nov 9 "II.Abdülhamit bir fikirdir." Bize unutturmaya çalıştılar.100 yıldır başarılıda oldular. Yalnız dev uykudan uyandı. Uyanık kalmalıyız ve de bir olmalıyız #abdülhamid #PayitahtAbdulhamid #Türkiye Translate Tweet 1 · 1 Ersoy · Nov 9 Cennet mekan #UluHakan Sultan Abdülhamid Han'a vefa borcumuzu ödemek için #BirlikteYürüyeceğiz Translate Tweet 6 · 8 Hülya · Nov 7 Aslımızı, neslimizi, tarihimizi öğrenmek iyidir Azizim.. Gayret verir, aşkla şevk verir. Hayatına Dava olur. Uyuyan gönülleri uyandırır. Ölmüş sinelere can verir. Dilde dua olur. Yürekten yeşertir. #DirilişSöğüt #AbdülHamidHan #KutluZafer
Örnek-2 Post-Truth Kavramının Mesajlara Yansıması	TAHSİN PAŞA · 10m En yakın arkadaşımla kendimizi Sultan Abdülhamid ve Tahsin Paşa'ya benzetiriz. Ben dostumla aramızdaki muhabbete ne kadar inanıyorsam, Tahsin Paşa'nın da dostuna ihanet etmeyeceğine o kadar inanıyorum. #tahsinpaşa #PayitahtAbdülhamid KADİR MURAT · Nov 9 Tahsin Paşa canını verir hünkarına ihanet etmez! Bence #AbdülhamidHan ile bir plan yapmışlardır @Bintinal @Yenisehirlioglu Payitaht Abdülhamid "Dost bildiğinizin vefasızlığı öyle bir yara açar ki o yara bir daha kapanmaz!" #PayitahtAbdülhamid 61. Bölüm 1. Tanıtım Translate Tweet alpler · Nov 9 Oooh çok şükür #AbdülhamidHan #BidarSultan'ı bir nebze de olsa rahatlattı, en azından eşinin yanında olduğunu bilmek sultana iyi gelecek. Suçu olmasa neden kaçsın, üzülme Bidar Sultan #BirlikteYürüyeceğiz #PayitahtAbdülhamid Translate Tweet 5 · 7

Örnek-2

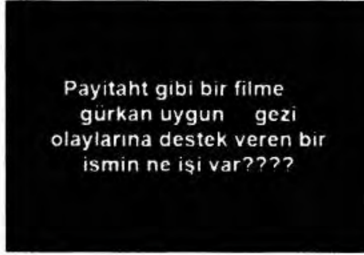
Post-Truth Kavramının Mesajlara Yansıması

Yakup ▸ Payitaht Abdulhamid

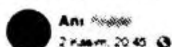
Prensesim dedesi abdulhamit han'ın resmini çizmiş

Mehmet ▸ Payitaht Abdulhamid

Örnek-3 Kültür ekonomisine ilişkin mesajlara yansıyanlar	 Anı 2 Kasım, 20:45 ... yanında, İslamın sancağı altında zalime karşı giden yolda şerefiyle yürüyen cengaver ... Payitaht Abdülhamid Efsanesi Aksesuarlarından sadece Anı Yüzük'te! Tıkla & Gör http://bit.ly/Payitaht-Abdulhamid 3 Yorum 31 Paylaşım
Örnek-4 Popüler kültüre ilişkin mesajlara yansıması	 Doday · Nov 13 Cennet Mekan Sultanımız Abdülhamid Han'ı anlatan bu kitabı sizlere tavsiye ediyorum. büyük bir hayranlıkla okuyacaksınız (resimde). Atalarımızı daha yakından tanıyalım ve sakın unutmayalım, unutturmayalım ! #AbdülhamidHan Translate Tweet

Örnek-4 Popüler kültüre ilişkin mesajlara yansıması	Yayınları · Nov 8 Türk Milleti'ne ihanet edenlerin hazin sonları... İntihar eden; neyi var neyi yok kaybeden; aklı dengesini yitiren; din değiştiren; oradan oraya savrulan. "Memlekete dönecek yüzüm yok" diyenler. #tarih #kitap #siyaset #abdülhamid #osmanlı #türk #ihanet dr.com.tr/Kitap/Istiklal... Translate Tweet NECDET SEVİNÇ · Nov 7 Yeni Videomuz Yayında ! #AbdülhamidHan #HüseyinNihalAtsız Translate Tweet Hüseyin Nihal Atsız'ın Abdülhamid Han Hakkındaki ... Bu Videoda Hüseyin Nihal Atsız'ın Abdülhamid Han Hakkındaki Sözlerini Sizlere Derledim. Daha Fazlası İçin Abone Olmayı Ve Beğenmeyi Unutmayın. Instagram youtube.com 1 2
Örnek-5 Akademi çerçevesinde mesajlara yansıması	· Nov 5 #Panel Vefatının 100. Yılında #Sultan II. #Abdülhamid Han 6 Kasım #Salı - 14:00 Prof. Ümit Doğay Arınç Kültür Merkezi #mcbü #cbü #celalbayarüniversitesi #manisacelalbayarüniversitesi Translate Tweet #tarih #arkeoloji #history #archaeology #mevlana #abdülhamid #dünyabelleğilistesi #unesco Translate Tweet Mevlana ve 2. Abdülamit Dünya Belleği Listesine Aday Mevlana ve 2. Abdülhamit Dünya Belleği Listesine Aday | PİR TARİH UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Öcal Oğuz, "10 ülkenin katılımıyla uluslararası toplumun çok güçlü, görkemli bir Dünya Belleği pirtarih.com

Örnek-6	**Sosyal Medya-TV ve Tarih dizilerinde Gelinen Son Nokta:** Antalya Büyükşehir Belediyesi 10 Şubat 2019 Pazar günü için II. Abdülhamid'i anma günü tertip etmiş. "Antalya Büyükşehir Belediyesi, üç kıtanın son hükümdarı Sultan II. Abdülhamid Hân'ı, vefatının 101. yıl dönümünde bir konferansla anıyor." Osmanlı'nın son dönem padişahı II. Abdülhamid'in ölüm yıl dönümünde anma amaçlı düzenlenen toplantının konuşmacı konukları, TRT1'de yayınlanan Payitaht: II. Abdülhamid dizisinin bazı oyuncuları. Toplantı doğrudan dizi oyuncularıyla ilgili olsaydı normal okunabilirdi. Lakin, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde II. Abdülhamid'i, ülkemizde konu uzmanı, çok değerli tarihçiler olmasına karşın, popüler ilgi odağını toplamak için dizi oyuncularına anlattırarak, dönemin tarihinine ilişkin bir tür yapısökümü yaptırılması, bir anma toplantısını aşan durum gibi okunabilir.

Dizilerin Popülerliği ve Tarihin Buharlaşması

Hatırlanacağı üzere, 2014 yılında *"Muhteşem Yüzyıl"* dizisinde Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi sahnesinden etkilenen bir vatandaş, Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Dilekçeye cevaben, olayın 460 yıl önce meydana geldiği, şüphelilerin artık hayatta olmadığı belirtilerek konunun zaman aşımına girdiği kaydedilmişti. Bu ilginç bir durumdur, zira böyle bir kayda daha önce hiç rastlanmamış. Bu durum belki davacı vatandaşın popüler olma isteği ya da tuhaf haleti ruhiyesiyle açıklanabilir. Davacının dizi filmin ağır etkisinde kaldığı düşünülebilir. Ancak bu davranışa ilişkin bir genelleme yapılabilir mi? Elbette hayır. Ancak dizinin ilgili bölümü sonrası toplumda bir travma yaşandığını söylenebilir. Zira döneme ilişkin sosyal medya hesaplarından padişahı ve eşini lanetleyenlerden tutun da şehzade için gözyaşı döküp mevlid okutanlara kadar çeşitli paylaşımları görmekteyiz. Bu tespit toplumun bu ve benzer tarihsel olgularla ilk defa karşılaştığının bir göstergesi olarak da okunabilir.

Payitaht: Abdülhamid dizisi de benzer şekilde olgular, kurgular ve karakterler çerçevesinde izleyiciye bir perspektiften aktarılıyor. Bu perspektifi yukarıda örneklendirdiğimiz sosyal medya paylaşımları kanalı ile doğrudan okunabildiği söylenebilir. Dolayısıyla yukarıda birtakım veriler çerçevesinde yönelttiğimiz sorulara kesin bir yanıt verebiliriz. Esasında toplumun genel olarak ve doğrudan tarihe ve tarihsel kişiliklere bir ilgisi yok. Ancak inşa edilen bir ilginin varlığından söz edebiliriz. Bu ilginin, popüler kültüre malzeme sağlaması açısından ekonomide de ciddi bir karşılığı olduğu söylenebilir. Ekonomik anlamda sektörde bir hareketlenmeye neden olsa dahi bu tarz dizilerin tarihi suistimal ettikleri ve çeşitli nedenlerle toplumda bir kamplaşmaya neden oldukları paylaşımlardan alenen anlaşılıyor.

Peki, bu tarz dizilerin akademik açıdan bir karşılığın-

dan bahsedilebilir mi? Bu dizilerin tarih eğitimine doğrudan ya da dolaylı bir katkısı olabilir mi? 2009 yılında TVNet'te yayınlanan ve Kadir Mısırlıoğlu'nun katıldığı *Bakış Açısı* programının 31 Mart Vakası başlıklı bölümü Youtube'da 40 binin üzerinde izlenmiş. Bu programdan kırpılan videolar ortalama 350 bin izleyiciye ulaşmış. 2011 yılında akademisyen tarihçiler Hakan Erdem, Cemil Koçak ve Mehmet Alkan tarafından hazırlanan *Eski Defterler* adlı programın II. Abdülhamid Dönemi konulu yayınının Youtube üzerinden görüntülenme sayısı ise sadece 3500. 2016 yılında TBMM Milli Saraylar tarafından hazırlanan Sultan II. Abdülhamid Han belgeseli, Youtube üzerinden yaklaşık 320 bin görüntüleme almış. Sadece bu veriler dahi tarihsel bir kişilik hakkındaki bilginin akademik kanallar dışında alındığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Diğer yandan Osmanlı tuğra ve armalarının artık birer pop-art ikonu hâline getirildiği günümüzde, Osmanlı'nın da bir pop kültür nesnesi olabilmesi anlaşılmaz değildir. Tarihsel süreci anlamlandırmada seçilen en ortalama yol olan dış güçler ve onların oyunları nosyonu, yazınsal kültür ürünlerinin bir kısmında Osmanlı modernizmini anlama girişimlerinin adeta anahtar kavramı kılınmış olduğu gibi, 21. yüzyılın görsel kültürünün de en verimli ve en işlevsel öğesi olma başarısını göstermektedir.[122]

Tüm bu veriler ışığında Türkiye'de, tarihsel bilginin tüketim ve (yeniden) üretim biçimlerinin *Medya ve Tarih* projesinden elde edilen sonuçlara benzer şekilde, belirli bir metin ve ezber kalıpları üzerinden arz edildiği söylenebilir. Ülkemizde de tarih algısı, gerçek ötesi dönemin özellikleri doğrultusunda inanç ve kanaatlerin genel kabulü olarak karşımıza çıkarıyor. Bir diğer deyişle gerçekle kurgu birbirine karışıyor ve tarihi olgular hakikatler

122 Şirin ve Vardar, a.g.e., s.56.

üzerinden değil inanç ve kanaatler üzerinden şekillenip topluma sunuluyor.

Uluslararası Bir Uzlaşma Olarak Euroclio: Medya ve Tarih Projesi[123]

Kısa adı EUROCLIO[124] olan, Avrupa Tarih Eğitimcileri Birliği, ortak bir Avrupa fikri etrafında, çatışmadan uzak, çağdaş bir tarih eğitimi için faaliyetler yürütmektedir. *Medya ve Tarih Projesi* de bu kapsamdadır.

Proje, Avrupa televizyonlarında yayınlanan ya da sosyal ağlarda dolaşan tarihi yayınlarla ilgili özellikle de ulusal hafızanın ana koruyucusu olan kamu yayın ağlarını, bu olayları gösteren ya da açıklayan canlı programlar yayınlamaya yönlendirmiştir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde tarihsel hafızanın önemini karşılaştırmak, hangilerinin bu geçmişe vurgu yaptığını ya da bu geçmişi ihmal ve hatta bazı durumlarda bu kararlılıkla göz ardı ettiğini ortaya koymak açısından anlamlıdır.

2018 raporunda ülke tv kanalları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Buna kısaca göz attığımızda örneğin İtalyan kamu kanallarının "ellinci yıl dönümünde 1968 olay-

123 Bu başlık, Euroclio'nun *Medya ve Tarih Projesi 2018 Raporu*'ndan yararlanılarak oluşturulmuştur. Bkz. e-story.eu/observatory/ongoing-research-third-update/

124 Avrupa Tarih Eğitimcileri Birliği, yetmişten fazla tarih, miras ve vatandaşlık eğitimcileri derneklerinin bir çatı örgütüdür. Avrupa ve Avrupa'nın yakın coğrafyasındaki ülkelerle çok perspektifliliğe ve insan haklarına saygıya dayalı ortak bir tarih eğitimi anlayışı oluşturmaya çalışan Lahey merkezli bir sivil toplum kuruluşudur. 1992 yılında Avrupa Konseyi'nin talebi üzerine kurulmuştur. O zamandan beri EUROCLIO, birçok Avrupa ülkesinde ve ötesinde, tarihin öğrenilmesi ve öğretilmesiyle ilgili çok çeşitli konularda çalışmıştır. Özellikle politik dönüşümdeki, özellikle de Bulgaristan, Estonya, Letonya, Romanya, Rusya ve Ukrayna gibi etnik gruplar arası ve dinler arası gerginliklere sahip olan ülkeler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Aynı zamanda eski Yugoslavya, Kıbrıs, Lübnan ve Kafkaslar gibi son zamanlardaki şiddetli çatışmalara maruz kalan bölgelerde de çalışmıştır. Yüzlerce tarihçi ve tarih eğitimcisini deneyimleri paylaşmak, geçmiş hakkında yenilikçi öğrenmeyi uygulamak, hassas ve tartışmalı konuları tartışmak ve dolayısıyla yeni ve kapsayıcı tarihsel anlatılar yaratmak için bir araya getirmektedir.

ları"na ve "göç olgusu"na yeterli yer verdiği söylenmiştir. Diğer ülke televizyonlarının, 1968 krizinin ve Avrupa'ya göç konusunda sessiz kaldığının altı çizilmiştir. Raporda 1968 için, bazen sadece Martin Luther King'in öldürüldüğü yıl olduğu için hatırlansa da, Macar *M1* ve *TV* Slovenya *1* de bu suçu hatırlamayı unutmadığı vurgulanmıştır.

Raporda Polonya kanallarında, özellikle, Sovyet ordusunun 1941 yılında Katyen ormanında işlediği yaklaşık 30 bin Polonyalı subayın öldürülmesinin altını çizmiş, *TVP Historia* konuyu cesetlerin çıkarılması için yapılan kazılar ve Sovyet suçluluğunu ortaya koyan uzun tıbbi değerlendirmelerle genişletmiştir. Sloven *RTV SLO*, Büyük Britanya'ya sığınan eski Sovyet ajanlarının zehirlenmesi vurgulanmış, bir kez daha, Facebook ve Twitter'da Yugoslavya'daki komünist rejim hakkında polemikler oluşmuştur.

TV Slovenya 1, yaşlılarla yapılan mülakatlar dizisinde, göçlere vurgu yapmanın akıllıca bir yolunu bularak, Yugoslavya politik rejimine katlanmayıp Avustralya'ya yerleşmiş insanlarla röportaj yaparak göç hareketini tersinden ele almıştır. Hollandalı *Kanal NPO2*, Andere Tijden'in canlı yayınında birçok Faslı ailenin yerleştiği ve Amsterdam'ın o dönemde yeni inşa edilmiş olan bölgesinde yirmi yıl önce yaşanmış bir sokak isyanı hakkındaki bir araştırma ile dolambaçlı bir şekilde ele almıştır. Sunucu, durumun o zamandan beri düzeldiğini vurgulasa da sosyal ağlardaki Tweetler son derece olumsuzdur.

Kamuya ait televizyon kanalları, çoğu zaman, kamuoyuna Avrupa vatandaşları tarafından genellikle iyi bilinmeyen ve yanlış yorumlanan İslâm hakkında bilgi sağlama görevini yapmışlardır. İspanyol La 2 tarafından yayınlanan İslâm Devleti'nin Kökenleri *(Los orígenes del estado islámico)* isimli program, 1924'ten bu yana ortadan kalkmış olan bir siyasi otorite olan hilafetin, İşid lideri Ebu Bakr el-Baghaadi tarafından yeniden kurulma çabasını açıklamıştır. Didaktik ve olgusal program, ilk olarak batının iki zaferiyle aşağılan-

mış genç müslümanları hararetlendiren konuşmalar yapan el-Bağdadi'nin Irak'taki hızlı başarısını, sonrasında el-Bağdadi'nin yaşamını ve nihayet Amerikalıların, zaferden sonra Irak'a hükmederken yaptıkları hataları temellendirmiştir.

BBC 2 ise tam aksine tanınmış ve çok beğenilen bir sanat tarihçisi olan Simon Schama tarafından sunulan ve kültür sanatla ilgilenen, akıllıca düşünülmüş, harika bir şekilde ele alınan parlak dizi *Medeniyetler'in Sanatın Zaferi* isimli bölümünü ekrana getirmiştir. Son derece orijinal olan proje, 16. ve 17. yüzyıllarda Hristiyan ve Müslüman sanatıyla yüzleşerek, farklı tekniklere sahip olmalarına rağmen hem aynı derecede inovatif olduklarını, hem de aralarında etkileşimlerin de olduğunu ortaya koymuştur. Program izleyicilere, Rönesans'ın bir Avrupa imtiyazı olmadığını, İslâm dünyasında da dikkatimizi çeken parlak bir sanatsal çiçeklenme olduğunu gösteren bir manzara değişimi sağlamayı amaçlamıştır.

10 Nisan 2018'de Kuzey İrlanda'daki (Ulster) iç ihtilafa son veren "Good Friday Agreement"ın yirminci yıl dönümü kutlandı. Şaşırtıcı bir şekilde, İngiltere'deki televizyon kanallarında bundan kısaca bahsedilmiştir. Sadece *Kuzey İrlanda BBC*'si özel bir yayını yayınlamıştır. Bu tarih, sosyal ağlarda çok fazla nostaljik ve kötümser yorumlara yol açarken, blogcular kan ve şiddeti hatırlatmıştır. Bir kez daha sosyal ağlar, sadece insanların hayal kırıklıklarını gidermek için kullanılmıştır.

Kıta Avrupa'sındaki televizyon kanalları tarihle uğraşırken Avrupa'yı görmezden gelerek ulusal geçmişlerine odaklanmışlardır. Örneğin Macaristan'da hükümet yanlısı günlük gazete *Magyar Idők* web sitesinde Macar tarihini, ulusun öz-bilinçliliğine uygun olarak gözden geçirmenin vaktinin geldiğine yer verdi, televizyon ise kutlama yapan ünlü devlet adamlarını ekrana taşıyarak 19. yüzyıldaki Macar gururunun yeniden uyanışını övdü ve ülkenin zengin kültürel mirasını vurguladı.

Tarihe siyasi bir bakış açısıyla ustaca başvurulması, 16 Nisan'da *Soykırım'ın Macar Kurbanları Anma Günü* ile ön plana çıktı. Macaristan bundan üç ayrı avantajla ayrıldı: Yahudilerin 1944'te sınır dışı edilmelerin geç başladığının ve ülkeyi işgal eden Wehrmacht'ın koyduğu kuralın ve birçok kişinin Yahudi hayatlarını kurtardığının altını çizdi. Macar Yahudilerinin imha edilmesinin Alman işgalinden sonra başladığı doğruysa da, Budapeşte hükümetinin sorumluluğunu en aza indiren kamusal televizyon kanalı *M1*, 1939 başlarında tüm Yahudilere karşı bir zorlama olduğunu hatırlamadı.

Macar kanalları, Yahudilere karşı zulme çok yer ayırarak ve hatırlanması gerektiğini vurgulayarak, soykırım hakkında herhangi bir tartışmayı girmekten kaçındılar. "Polonya toplama kamplarından" bahsetmenin yasak olduğu Polonya'da ise durum daha karışıktı. Yahudilerin şehitliği resmen kabul edildi ve konu Almanlara atfedildi. Temkinli olmalarına rağmen, televizyon programları internetteki tartışmalara yönelik fikir sağladılar. Polemik genellikle temel ve aşırı basitleştirilmiş olsa da sorunun özüne doğru gitti. Tanıklıklar ve fotoğraflar sunuldu, Polonyalıların Yahudilerin sürgün edilmesinde oynadığı kısma atıfta bulunuldu ve Polonya onurunun geçmiş suçlar hakkındaki sessizliği ne kadar onayladığı soruldu.

İstisnai bir durumda, sayıca fazla, konusunda uzman ve entelektüel açıdan keskin İtalyan televizyonları göçmenlere adanmıştır. İspanya'daki müslüman halifelik konusundaki program, izleyicilere gereksiz bir dava için mazeret sunarken, Polonya'da sözde bir anlatımla izleyicilere "bilmedikleri" bir tarihi Facebook üzerinden anlatması 200.000'den fazla blogcuyu seferber etti. Seyirciler, Slovenya'da elektrik enerjisinin piyasaya Edison'un icadından sadece dört yıl sonra sürülmesi, 19. yüzyıl İngiliz madenleri ve maden işlerinin refahı, Polonya krallarının işleri, İtalyan Başbakanı'nın 1947 barış konferansındaki zeki davranışı gibi bazı ulusal başarıları öne çıkarak eski

bölümleri sevmişlerdir. Aynı zamanda Ljubljana'nın geçmişine ışık tutan arkeolojik bulgularına, İngiltere'deki eski demiryolu hatları, Hollanda şehirlerinden tarihi yürüyüşlere, Polonya sporcularının başarıları gibi yerel tarihe de ilgi göstermiştir.

Raporda özellikle genç kuşakların, tarihle fazla ilgilenmezlerse, "gerilim dönemleri"nin yeniden ortaya çıkacağı vurgulanmıştır. Yine de İslam'ın ne olduğunu anlatmaya veya göçmenlerin olumlu yönlerini daha iyi göstermeye çalışan yayınlar, izleyicilerin önyargılarını tamamen etkilemeyeceği gerçeği dile getirilmiştir. Rapor sıradan günlerde televizyonların, çoğunlukla programlarının eğlenceli olmasını isteyen elli yaşından yüksek insanları hedeflediğini belirtmiştir. Ve söyle tamamlanmıştır: *"Televizyon tarihi: 'tarihsel' dönemlerdeki anekdot ve kayıtların sessizce aktığı bir sağanak gibidir."*

TARİHSEL HAKİKAT ARAYIŞI YA DA MEDYATİK BİLGİNİN ELEŞTİREL SORGUSU

"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."

Mustafa Kemal Atatürk, 1931.

Her gün internette onlarca arşiv belgesi, makale, araştırma sonucu, çeşitli sunum, grafikler ile fotoğraf ve videolar ile karşılaşıyoruz. Bunların hangisi doğru hangisi yanlış diye düşünmeden kullandığımız sosyal medya hesapları üzerinden bağlantılarımızla paylaşıyoruz. Paylaşmakla kalmayıp inanç ve kanaatlerimiz doğrultusunda paylaşım ekine bir emoji eklemeyi de ihmal etmiyoruz. Belki çoğumuz farkında değiliz, ama böylelikle oluşan ortak bir dil var. Yani düşünmenin karşılığı olan sözlü ifade yerine yavaş yavaş algının seçtiği ve doğru kabul ettiği emojileri bırakıyor. Bu tarz bir medya okuryazarlığı doğal olarak sosyal ortamlarda etkin olan bireyleri kamplara bölüyor, bu kamplar içinde hamasi ya da olumsuz fikirler derinleşiyor ve bir ideoloji olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi bu tarz bir ideolojinin tarihe mal olmuş birinin ağzından yaygınlaştırıldığını düşünelim. Hatta bunu kendi gözümüzden görüp, kulaklarımızla işitelim. İnternetten videosunu izleyelim. Şimdi bu kişinin söyledikleri mutlaka doğru olmalı öyle değil mi? Normal şartlarda birazcık şüphemiz olsa dahi *evet* diyebilirdik, ama şimdilerde *evet* diyebilmek pek de kolay görünmüyor. Zira gelişen teknoloji

sayesinde sesin ve görüntünün de değiştirilebildiğini görüyoruz. Yapay zekâ yardımı ile sahte ses ve görüntü üretilmesi de artık mümkün hale geldi. Washington Üniversitesi'ndeki araştırmacıların geliştirdiği yapay zekâ, insanların ağız hareketlerini taklit edip onlara ait olmayan açıklamalardan oluşan sahte videolar oluşturabiliyor.

Araştırmacıların geliştirdiği yapay zekânın örnek videosu için ABD'nin eski başkanı Barack Obama'nın yüksek çözünürlükte pek çok videosu kullanılmış. Çalışmada derin öğrenmeye sahip olan yapay zekâya toplam 17 saat boyunca Obama'nın konuşma videoları izletilmiş ve sonuç olarak Obama'nın önceki videolarından alınan sese uygun ağız hareketlerini yerleştirerek sahte bir konuşma videosu hazırlanmış.[125] Ekibin geliştirdiği bu teknoloji doğal olarak sahte haberlere yeni bir boyut kazandırıyor. Araştırma ekibinden Dr. Supasorn Suwajanakorn programın politik açıdan da suistimal edilme olasılığının yüksek olduğunu dikkat çekiyor.[126]

Elbette programın geliştirilmesinin amacı, insanları kandırmak için başkalarına ait sahte konuşma videolarının hazırlanması değil. Programlar şirketlerin teknolojik asistan ihtiyacını karşılaması amacıyla üretiliyor. Ancak insanoğlunun teknoloji ve medyayı geçmişte nasıl kullandıklarına bakacak olursak bu teknolojilerin de suistimale uğrayacağı aşikâr görünüyor. Bu durumda birtakım kişi ve grupların tarihsel bilgi ve belgeden de destek alarak insanları manipule etmeye çalışmaları kaçınılmaz olacak. Peki, böylesi bir tehlikenin önüne geçilmesi mümkün mü?

Bu ve benzer sorulara cevap bulabilmek için bir süredir Euroclio önderliğinde bir takım konferans ve seminerler düzenleniyor. Bu çalışmalardan bir tanesi de *Medya ve Tarih Projesi* kapsamında düzenlenen *Emojiler Çağında Eleştirel*

---

125 BBC News Youtube. Online: www.youtube.com/watch?v=AmUC4m6w1wo (28.08.2017 tarihinde alınmıştır.)

126 Jane Wakefield. BBC News. Online: www.bbc.com/news/technology-43639704 (13.04.2018 tarihinde alınmıştır.)

Düşünme başlığını taşıyor.[127] Bu çalışma, tarih eğitimi yoluyla öğrencilere eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılabilmesi konusunda oluşturulacak müfredat için bir model niteliği taşıyor. Bu model önerisinden, hem tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi hem de medya okuryazarlığının tarih eğitimi aracılığıyla desteklenmesi konularında ilham alınması imkân dâhilindedir.[128]

Yeni Tarih Anlayışı ve Tarihsel Düşünme Becerileri

Tarih anlayışıyla ilgili olarak yaklaşık yüzyıldır yürütülen araştırma, inceleme ve bu çerçevede yapılan projeler, tarih eğitim ve öğretiminin hem yönünü hem de algılanma biçimini temelden değiştirmiş ve değiştirmeye de devam etmektedir. Geçen yüzyılın başında çocukların yaşa ve çevresel koşullara bağlı değişen gelişim seviyeleri üzerine Piaget başta olmak üzere Vygotsky gibi bilim insanlarının çalışmaları, doğası gereği sözel ve bu bağlamda soyut olarak tanımlanan tarihsel bilginin, hangi yaştan itibaren ve nasıl öğretilmesi gerektiği konusunu tartışmaya açmıştır. Uzun süren bu tartışmalar neticesinde tarihin, çocukların zihinsel gelişimleri açısından erken dönemde (somut işlem döneminde) öğretilmesi uygun görülmese de ulus devletlerin kendi sistem ve kültürlerine uygun vatandaş yetiştirmeleri zorunluluğu karşısında bu durum bir parça göz ardı edilmesiyle, tarih dersleri ilkokullarda bağımsız olarak yer bulmuştur. Ancak zaman içinde gerek öğretimdeki ezbere dayalı verimsizlik eleştirileri, gerekse bu yöntemden kaynaklanan tarih derslerinin öğrencilerce sıkıcı ve gereksiz olduğuna ilişkin genel algı, yeni arayışları beraberinde getirmiştir.

127 Euroclio: Critical Thinking In The Age of Emoji's. Online: www.e-story.eu/2018/01/10/critical-thinking-in-the-age-of-emojis/ (01.10.2018 tarihinde alınmıştır.)

128 Euroclio: Online: www.euroclio.eu/2018/07/a-competence-framework-on-history-education-contribution-to-media-literacy/ (15.07.2018 tarihinde alınmıştır.)

Temelini İngiltere'de 1960'lı yıllarda ortaya çıkan tartışmaların oluşturduğu *Yeni Tarih* adıyla bilinen yaklaşım ile özellikle öğrenme süreçleri üzerine yapılan araştırmalar sonucunda bireyin öğrenme potansiyeli ve istekliliğinin asıl belirleyici etmen olduğunun anlaşılması neticesinde bugün yapılandırmacı öğrenme çerçevesinde yenilikler yer bulmaya başlamıştır. Eğitim alanında yapılan araştırmalar sonucunda bireyin öğrenme sürecinde başat olduğunun kabulü yanında tarihin bir disiplin olarak bireyin yaşamını kolaylaştırıcı bazı becerileri kazandırabileceğinin iddiası tarih öğretimi alanındaki yeni yaklaşımların özünü oluşturmuştur. Tarihin doğasının öğrenci tarafından anlaşılmasının ve tarihsel araştırma metodolojisinin kavranmasının bu sürecin önemli basamakları olduğunun kabulü, tarihsel gerçek, kaynak, kanıt, kritik, analiz gibi bazı temel kavramların öğretimde ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu durum, ulus-devlet tarihinin ön planda olduğu, resmi bir üst-tarih anlatısının sürdüğü Türkiye'de de tarihsel düşünme becerileri ve bunun bir sonucu sayılabilecek eleştirel düşünmenin gerek program gerekse ders kitaplarına yansıyan tarih öğretim amaçlarında yer bulmasını sağlamıştır.

Dünya'da tarih derslerinin hem daha keyifli hem de daha verimli öğretilmesi için öğrenci merkezli planlama ve uygulamanın önem kazanmasıyla, bireylerin öğrenme sürecinde aktif olmalarını gerektiren sözlü ve yerel tarih ön plana çıkmıştır. Bir bilgi kaynağı olarak her türlü tarihsel materyalin yine bu öğrenme sürecinde çeşitli kritik sorularıyla yer bulduğu görülmüştür. Bu durum son 12 yıldır Türkiye'deki sosyal bilgiler ve tarih dersi eğitim programlarına ve bu dersleri veren öğretmenlerin yetiştirme süreçlerine yansımaya başlamıştır. Bu bağlamda gerek öğretmen eğitiminde gerekse tarihi konu alan derslerin öğretim programları ve ders kitaplarının öğretimsel organizasyonlarında kademeli ve tedrici bir iyileşmeden bahsetmek mümkündür.

Neden Beceri Ağırlıklı Tarih Öğretimi?

Bugün, Türkiye'de zorunlu eğitim süresi toplam 12 yıldır. Bu süre zarfında öğrenciler, yüzlerce sayfadan oluşan tarih kitapları ile tanışmakta, binlerce olgu-tarih-kişi ismi ile karşılaşmakta, yığınla "bilgiyi" birtakım sınavlardan derece almak amacıyla ezberlemeye çalışmaktadırlar. Bu süreç, gerek öğretmenleri gerek öğrencileri tarih derslerinden uzaklaştırmakta ve kendilerini mutsuz ve başarısız hissetmelerine neden olmaktadır. Hâlbuki tarih derslerinin, genel kültür olmak dışında, matematik dersleri gibi gündelik yaşamda bir karşılığı bulunmaktadır. Ancak tarih derslerinin okullarda geleneksel yöntemlerle işleniyor olması öğrencilerin hem kendi yaşamları hem de tarih alanı hakkında bağımsız bir anlayış geliştirmelerini engellemektedir. Bu konuda yapılan araştırmalar ders kitaplarında yer alan örneğin, tarihsel kavramların yetişkinler tarafından dahi anlaşılması ve hatırlanmasının zor olduğunu, benimsenen tarih anlatısı nedeniyle tarihin sıkıcı bulunduğunu ve bu durumun tarih düşüncesini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.[129]

O halde büyük ölçüde verimsiz biçimde yürütüldüğü anlaşılan tarih derslerine eğitim dizgesinde hala neden ihtiyaç duyulmaktadır? Bu sorunun cevabını EUROCLIO tarafından tarih öğrenimi ve öğretiminin amaç ve hedefleri konusunda periyodik olarak yapılan anket çalışmaları kısmen vermektedir.[130] Bu verilere göre, genel olarak tarih dersleri,

---

129 O. Akınoğlu ve Y. Arslan, (2007). "Türkiye'de Ortaöğretim Öğrencilerinin Tarih Kavramlarını Kazanma Durumu ve Değerlendirilmesi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 138-154.

130 Bu konuda detaylı bilgi için bakınız; Euroclio 2003, 2010, 2011 Anket ve Sonuçları. Euroclio 2007. "Report on Connecting Europe through History Project". (Çevrimiçi) http://connectinghistory.weebly.com/index.html. 25 Nisan 2010. Euroclio 2010. "Teaching Common European History: Themes, Perspectives and Levels". Bulletin 30. The Netherlands. Euroclio 2014. "Report on Teaching History for Democratic Citizenship: How Does History Education Contribute to Social Cohesion and Respect for Diversity Today?". (Çevrimiçi) http://www. euroclio.eu/new/index.php/component/docman/doc_download/1430-teaching-history-31012014-event-report , 1 Mart 2014.

ulusal bilinci kuvvetlendirmek, kendini gerektiğinde vatanı için kurban etmek, vatanseverliği güçlendirmek ve ulusunun tarihsel devamlılığını sürdürmek için öğretilmektedir. Dolayısıyla demokrasiyi ve çağdaş vatandaşlığı teşvik etmek, öğrencilerin içinde yaşadıkları dünyayı anlamalarını sağlamak, kültürel mirasın ortak yönlerini takdir etmek, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek ve tarihsel olaylara yaklaşımda çok perspektifli bir yaklaşım geliştirmek gibi amaçlar, yine genel olarak kapsam dışında kalmaktadır.

Hal böyle olunca lise mezunu birine yönelttiğimiz *"Fransız ihtilali kaç yılında olmuştur?", "Osmanlı Devleti'ni kim kurmuştur?", "İstanbul ne zaman fethedilmiştir?"* türünden bilgi temelli sorulara doğru yanıtlar almamız mümkün olmaktadır. Ancak *ihtilal, devlet, genelge* gibi bazı kavramsal sorular ya da güncel toplumsal bir sorunun tarihsel arka planını çözümleme gerektiren sunumlar yapmaları istendiğinde sonuç genelde olumsuza dönmektedir. Üstelik bu sorun sadece öğrencilerin ilgi ve başarılarıyla ilişkili değildir. Konuya dair yapılmış araştırmalar, tarihsel düşünme becerilerinin temel unsurlarından olan, kronolojik düşünme, tarihsel anlama-kavrama, tarihsel araştırma ve karar verme becerileri konusunda tarih öğretmenlerinin de yeterli bilgi sahibi olmadığını ortaya koymaktadır.[131]

Buna ek olarak, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin tarihsel kavramlar konusunda da bilgi eksikliklerinin olduğuna işaret edilmektedir.[132]

Bütün bu olumsuzluklara karşın tarih öğretimini sıkıcı olmaktan kurtarıp etkin hale getirmek mümkün müdür? Bunun için öğrencilerin merakını ve hayal gücünü harekete geçirebilir miyiz? Geçmişte yaşanmış olayları eleştirel bir yaklaşımla ele alabilir miyiz? Onların geçmişle ilgilenerek

131 I.H. Demircioğlu (2009). "Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri" *Milli Eğitim Dergisi*. 184, 228-239.

132 N.Akça, F. Gültekin ve Berk, F., (2016). "Hocam....... Ne Demek? 8, 11 ve Lisans 1. Sınıf Öğrencilerinin İnkılâp Tarihine Yönelik Kavramlara İlişkin Bilgileri",*Turkish History Education Journal,* 5(2), 464-490.

bugünü anlayabilmelerine yardımcı olabilir miyiz? Geçmişten hareketle geleceğe ilişkin düşünceler geliştirmeleri konusunda onlara ilham verebilir miyiz? Daha da önemlisi onların kendi kişilik ve kimliklerini geliştirmelerine yardımcı olabilir miyiz? Bu çerçevede etkileşimli ve dengeli bir bakış açısı ile ele alınabilecek programlar hazırlayabilir miyiz? Müfredatın siyasî etkisini en aza indirgeyebilir miyiz? Öğretmenlere derslerinde etkin kullanabilecekleri eğitim materyalleri sunabilir miyiz? En önemlisi tarih dersleri ve tartışmaları için öğrencilere yeterince vakit sunabilir miyiz? Uluslararası kurum ve kuruluşlar bu sorulara cevap aramak için ciddi çalışmalar yürütmektedir.[133] Bunlardan Avrupa Konseyi'nin (AK) tarih öğretimi konusundaki yürüttüğü pek çok proje, bu konulara ilişkin katkı sağlayıcı bir literatürün ortaya çıkmasını desteklemektedir.[134]

AK, tarih öğretiminde farklılıkların barışçıl birlikteliğini sağlayacak bir tarih programını tavsiye etmektedir. [135] Bu tavsiyesinde AK, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ile sosyal uyum kavramlarına atıfta bulunarak tarih öğretiminin öğrencilerde bilgi, beceri ve davranışların özellikle kültürel açıdan çeşitli olan toplumlarda yaşamak için gerekli olan düşünce ve öz eleştiri eğilimi için kapasite geliştirilmesini teşvik etmektedir.[136]

Benzer bir yaklaşımla Türkiye'de de tarih öğretiminin genel amaçları belirlenmiştir.[137] Bilgi ezberletmekten ziyade beceri

---

133 S. Yalı, (2016a). "Avrupa'da Tarih Eğitimi Ve Öğretimine Yönelik Girişimler Ve Avrupa Birliği'nin Katkısı", *Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 291-306.

134 S. Yalı, (2016b). "Tavsiye Kararları Çerçevesinde Avrupa Konseyi'nin Tarih Öğretimi Vizyonu",*Turkish History Education Journal,* 5(2), 600-629.

135 Yalı, a.g.e

136 Council of Europe. (2008). "White Paper On Intercultural Dialogue",*Living Together As Equals in Dignity.*

137 Programın amaçlarında özellikle öğrenci kazanımlarına atıf yapılması bunu destekler mahiyettedir. Örneğin şunlar daha doğrudan ilgili sayılabilir: "..öğrencilerin laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmasını sağlamak", "geçmiş, bugün ve gelecek algısında tarih bilinci kazandırmak", "..öğrencilerin kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinde sorumluluk almalarını sağlamak", "öğrencilerin kendilerini kuşatan kültür >

ağırlıklı bir ders olmaya doğru bir değişim gösteren tarih derslerinde, tarihsel düşünme becerilerinin, uygulamadaki bazı sorunlarla birlikte var olduğu bilinmekte, ancak öğrencilere tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılmasında yetersiz kaldığı ifade edilmektedir.[138]

Türkiye'de 2005 yılından bu yana uygulanan İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ders kitaplarında yapılandırmacı yaklaşımın bir gereği olarak tematik bakış ve bütünsel öğrenme benimsenmiştir. Ancak orta öğretimde kısmen davranışçı kısmen bilişsel yaklaşıma göre hazırlanmış tarih programı, ders kitaplarının varlığı ve her şeyden önemlisi öğretmenlerin konuya ilişkin bakış açıları ve yeterlilikleri bu sorunları çözmekten uzaktır.[139] Ayrıca mevcut tarih ders kitapları ile eleştirel ve sorgulamacı bir öğrenimin gerçekleştirme imkânının oldukça düşük olduğu görülmektedir.[140] 2018-2019 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan *Tarih Programları* da fazlasıyla hamasetin etkisinde kalmış olup yüzlerce

---

dünyaları hakkında meraklarını gidermek", "tarih alanında araştırma yaparken tarih biliminin yöntem ve tekniklerini, tarih bilimine ait kavramları ve tarihçi becerilerini doğru kullanmalarını sağlamak", "öğrencilerin farklı dönem, mekân ve kişilere ait toplumlararası siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz ederek bu etkileşimin günümüze yansımaları hakkında çıkarımlarda bulunmalarını sağlamak", "barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak", "kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak", "kültür ve uygarlığın somut olan ya da olmayan mirası üzerinde tarih araştırmaları yaparak çalışkanlık, bilimsellik, sanatseverlik ve estetik değerleri kazandırmak", Öğrencilere, tarihsel anlatıları yazılı ve sözlü ifade ederken Türk dilini doğru ve etkili kullanma becerisi kazandırmak.

138 M. Keçe, (2015). "Tarihsel Düşünme Becerileri ile Tarih Okuryazarlığı Becerilerinin Karşılaştırılması", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*,7 (3), 108-122.

139 A. Şimşek, (2008a). "Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşıma Bir Bakış Denemesi",*Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.* 5(2), 1-16. , I.H. Demircioğlu (2009). "Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri" *Milli Eğitim Dergisi.* 184, 228-239.

140 A. Şimşek, (2008b). "Tarih Öğretiminde Sorgulamacı Yaklaşım Çerçevesinde Soru Sorma Becerisi ve Lise Tarih Ders Kitaplarının Durumu",*Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-15.

olgusal ve yorumsal ayrıntıları bünyesinde barındırması[141] bakımından umut vaat etmekten uzak görünmektedir. Oysa tarih eğitimi, zorunlu sunulan eğitimin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü genç insanlara dünyayı kendi kimlikleri ile bağlantılarını anlamaları açısından yardımcı olur.

Ulusal tarihler geleneksel olarak içe dönüktür ve ulusların birbiri ile tarihsel bağları hakkında yeterli bilgi vermezler. Diğer yandan toplumda varolan farklı kültürleri de genelde kuşatmaz. Farklı ve genellikle çatışan bakış açılarına sahip kitlelerin aynı olaylara aynı anlamları yüklemelerini sağlamak üzere kurgulanmış bir tarih anlatımı günümüzde gerçekçi görünmemektedir. Böyle durumlarda tarih, bir uzlaşı alanı olmaktan çok çatışma alanına dönüşebilmektedir. Bu durum Türkiye'deki tarih derslerinde de fazlasıyla hissedilmektedir. Gerek ilk, gerek orta, gerekse liselerdeki tarih konularının öğretiminde, çoklu bakış açısına dayanan, karşılıklı anlayışa ve eleştirel bir yaklaşıma acilen ihtiyaç duyulduğu aşikardır.

Bu çerçevede *Yeni Tarih* yaklaşımını; uzun zamanlı gelişime yönelik çalışmalar; değişimin hızlı olduğu derin-kısa dönemlere yönelik çalışmalar; yerel toplulukların zaman içerisinde nasıl geliştiğine ve bölgesel, ulusal ve uluslararası olaylarla nasıl etkileşime girdiğine odaklanan yerel çalışmalar; önemli dünya sorunları ya da tarihsel olayları inceleyen modern dünya tarihine yönelik çalışmalar başlıkları altında toparlamak mümkündür. Bu başlıklara ilave olarak tarihteki birinci ve ikinci derece kavramlara ve çocukların tarihsel düşünme biçimlerini tarihin doğasının daha iyi şekilde anlaşılmasına yönelik bilgilendirici bir süreç olarak araştırıp ortaya koyduğu sınıf tabanlı araştırmaları da ekleyebiliriz.[142]

---

141 A.Şimşek (2017). "2017 Taslak Tarih 9-10-11, Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Öğretim Programlarının Eleştirisi, *Turkish History Education Journal*, 6(1), 140-162.

142 D. Smart, (2014),"Ada Hikâyemiz":İngiltere'deki Tarih Müfredatına Yeniden Bakış", *III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu*, Sakarya-Türkiye, s.21.

Öğretimde Tarihsel Düşünme

Düşünme ve öğrenme birbiriyle ilişkili yaşam boyu süreçlerdir. Düşünme, bireylerin yaşamlarına yönelik hedefler belirlemesi ve bu hedefleri geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik zihinsel aktiviteleri kapsayan bir davranış sürecine girmesidir.[143] TDK'ya göre *düşünmek* fiili bir sonuca varmak amacıyla bilgileri incelemek, karşılaştırmak ve aradaki ilgilerden yararlanarak düşünce üretmek, zihinsel yetiler oluşturmak ve muhakeme etme; *düşünme* ise karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi olarak tanımlanmaktadır.

Düşünme fiili, bireylerin yaşamlarına yönelik hedefler belirlemesi ve bu hedefleri geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik zihinsel aktiviteleri kapsayan bir davranış sürecine girmesi olarak anlaşılmaktadır. Tarihsel düşünme ise tarihi anlamak, geçmiş hakkında yorumlar yapmak ve geçmişle güncel arasında köprüler kurmak olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında geçmiş olarak sunulan anlatının farklı bakış açılarıyla sorgulanması, analiz edilmesi ve yorumlanması, pratik hayatta da karşılığını bulabilmektedir. Bu nedenle tarihsel düşünme öğrencilerde geliştirilmesi gereken önemli bir yetenektir. Bu yetenek, temel işlemler, problem çözme, karar verme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme olmak üzere aşamalı bir biçimde ele alınmaktadır.[144]

Tarihsel düşünme, koşulsuz inanma, ölçüsüz karar alma, kavram çağrıştırma, tahmin ya da tercih etme gibi kavramları kapsam dışında tutmaktadır. Bu tarz düşünme; varsayma, mantıksal olarak anlama, sınıflandırma, ilkeleri kavrama, değerlendirme, farklı ilişkiler arasındaki ilişkileri fark etme, kanıta dayalı düşünceleri ve kanıta dayalı kararları

---

143 J. Chaffee, (1994). *Thinking Critically* (4th ed.). Boston: Houghton Mifflin,

144 B. Z. Presseisen, (1985)."Thinking Skills: Meanings, Models, Materials". *Developing Minds* Alexandria, (Ed.A. Costa), VA: Association for Supervision and Curriculum Development, pp. 43-48.

alma kavramlarını içermektedir.[145] Bu çerçevede tarihsel düşünme, tarih öğretim programlarına yön veren temel becerilerden biri olarak kabul edilmektedir.

Tarihsel düşünme becerileri özellikle sorgulayıcı ve yorumlayıcı tarih öğretim sürecine odaklanmaktadır. Geçmiş olarak sunulan anlatının farklı bakış açılarıyla sorgulanması, analiz edilmesi ve yorumlanması şeklinde ifade edilmektedir. Buna karşın tarihsel anlatı, tarih öğretiminde ya bir kitap veyahut genellikle öğretmen tarafından bir hitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel yaklaşımda öğrenciden beklenen kitabi içeriğin ya da öğretmen tarafından nakledilen düşüncenin sorgulanmadan kabulü hala caridir. Halbuki tarih öğretimindeki bu yeni yaklaşım, "doğrudan kabulü" reddederek, her türlü bilginin sınanması gerektiğini salık verir. Böyle bir yaklaşım tez, antitez ve sentez sürecini doğal olarak beraberinde getirir. Ancak bu süreci yürütmek öyle tek cümle ile ağızdan çıktığı gibi kolay görünmemektedir. Zira "büyük bir program değişikliğinin gerçekleşebilmesi, politik iradeye, mevcut mevzuata, öğretmenlerin neyi nasıl öğreteceğini seçmekteki özgürlük derecesine ve program değişikliğini destekleyecek öğretim materyallerinin var olup olmadığına" bağlıdır.[146]

Tarihsel düşünme becerileriyle ilgili planlama ve uygulama yapmak bir anlatı olarak tarih öğretimine göre pek çok zorluklar içermektedir. Bu zorlukların büyük bir kısmının öğretme-öğrenme alışkanlıkları ve yerleşik yargılarla ilişkili olduğu söylenebilir. Buna rağmen ilköğretimden ortaöğretime kadar pek çok olumlu duruma da yol açmaktadır. Örneğin lise tarih derslerinde tarihsel düşünme prensipleri doğrultusunda doküman kullanılmasına bağlı olarak öğrencilerin akademik başarılarının arttığı tespit edilmiştir.[147]

---

145 M. Lipman, (1988). "Critical Thinking-What can it be?" *Education Leadership* (46), 38-43.

146 R. Stradling, (2003). *Tarih Öğretiminde Çok Yönlülük: Öğretmenler İçin Kılavuz.* s. 7-16. (Erişim Tarihi 15 Temmuz 2010)

147 F. Drake and S. Brown, (2013). "Öğrencilerin Tarihsel Düşünmelerinin >>

Ayrıca, öğrencilerinin iyi bir araştırmacı olması için onları destekleyen, bilgileri aynen aktarmak yerine öğrencilerini araştırma yapmaları ve okumaları için onlarda merak duygusunu uyandıran öğretmenlere ihtiyaç olduğu saptaması da yapılmıştır.[148] Bunlara ek olarak yapılan araştırmalarda öğrencilerin olaylar arasında ilişki kurarak açıklama yaptıkları, kronolojiye, nedensellik ilişkisine dikkat ettikleri, tarihsel empati kurdukları ve tarihsel analiz ile yorum yaptıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.[149]

Tarihsel düşünme konusunda yapılan çalışmalar, çocukların erken yaştan itibaren tarihsel düşünme kapasitelerindeki gelişmişliği ortaya koymaktadır.[150] 5-7 yaş aralığındaki bu dönem çocukların önemli kişiler, olaylar ile obje ve sanat eserleri hakkında bilgi sahibi olabildikleri bir dönemdir. Bu döneme ilişkin yapılan bir araştırmada bu yaş aralığındaki çocukların, farklı bakış açıları ile kişi, olay, obje ya da eser hakkında bir takım sorular sorabildiklerini göstermiştir.[151] Daha büyük yaştaki çocuklar okul dışına çıkarak saha çalışmalarını öğrenebilmekte ve kendi yöresi ile farklı yerlerde yaşayan insanlar hakkında bilgi

---

Gelişimine Dair Sistematik Bir Yaklaşım", (Çev. Hasan Işık), *Turkish History Education Journal*, 2(1) 166-190.

148 İ. *Oktar*, ve N. *Yazçayır*, (*2008*). "Öğrencilere Göre Etkili Öğretmen Özellikleri". *Milli Eğitim*, 80, 8-23.

149 Y. Er Tuna, (2014). Ortaöğretim Öğrencilerinin Bazı Tarihsel Olaylardan Hareketle Tarihsel Önem Kavramına İlişkin Algı Ve Görüşleri,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara:Gazi Üniversitesi.

150 H.Cooper, (2007). *History 3- 11. A Guide for Teachers*. London, Fulton. Harnett, P. (2007)."Teaching Emotive and Controversial History, The Historical Association, London", http://www.history.org.uk/resources/primary_resource_11 40_7.html. (Erişim tarihi 10.06.2017).

151 P. Harnett, (1997), *A Day in the Life of a Victorian Child*. Oxford, Heinemann. Harnett, P. (2007)."Teaching Emotive and Controversial History, The Historical Association, London", http://www.history.org.uk/resources/primary_resource_11 40_7.html. (Erişim tarihi 10.06.2017). P.Harnett, (2010). "Why Did You Write It Like A Story Rather Than Just Saying The Information?", *Primary History*,(56),16-18. P. Harnett, Whitehouse, S., (2013), "Investigating Activities Using Sources", *Teaching History Creatively*,(Ed.H.Cooper), London: Routledge.

edinebilmektedir.[152] Bu farkındalık, öğrencilerin geçmişi sağlıklı bir biçimde öğrenebilmeleri için tarihçilerin kullandığı yöntemleri bilmelerini ve bunları kullanmayı öğrenmelerini zorunlu kılmaktadır.[153] Bu bağlamda, tarihçilerin tarih bilimini yaparken kullandıkları yöntem ve yaklaşımların tarih öğretim sürecinde kullanılması kaçınılmaz olmaktadır.

Bu süreçte atılan adımlar eğitimde bir dönüşüme neden olmaktadır. Bu dönüşüm, fırsatları da beraberinde getirmektedir. Bu fırsatlar öğretmenlere, maruz kaldıkları baskıdan kurtularak eğitimde yaratıcı, yenilikçi ve esnek yollar geliştirme kapasitesi sunmaktadır. Tarih kayıtlarının eksik, kusurlu, hatalı ve önyargılı olabileceğinin anlaşılması noktasında kilit role sahip bir öğretim süreci, çoklu bakış açısı ile hoşgörü ve karşılıklı saygı değerlerini güvence altına alan bir müfredat geliştirilmesine de zemin hazırlamaktadır.[154] Bu doğrultuda İngiltere'de yapılan çalışmalar kayda değerdir.[155] Örneğin, toplumda ırkçılık, başarısızlık ve dışlanma sorunlarının da tarihsel düşünme çerçevesinde müfredat programları kapsamında ele alınması gerekmektedir.[156]

Öğrenci merkezli anlayışlar, tarihsel düşünme, eleştirel düşünme ve sorgulama becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu gelişme, İngiltere, Kanada ve Amerika gibi çok kültürlü ülkelerin tarih öğretim programlarında yansımasını bulmuştur. Bu yansıma müfredat içeriğinin, öğrencilerin tarih anlayışlarını beş anahtar konu başlığı etrafında değerlendirme becerisini zorunlu kılmaktadır. Bunlar sırası ile *kronoloji, tarih bilgisi ve anlayışı, tarih yorumlamaları, tarihsel inceleme ve düzenleme (organizasyon) ve iletişim*

152 P. Harnett, (2014). İngiltere'de İlköğretimde Tarih Dersi Müfredatı: Fırsatları ve Zorlukları, III. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, Sakarya-Türkiye, 25-27 Haziran 2014, 7-11.
153 Cooper, H.,(2007). *History 3- 11. A Guide for Teachers.* London, Fulton.
154 Smart,a.g.e.s:22.
155 Harnett a.g.e, 2014; Smart, a.g.e.
156 Smart,a.g.e.s:24.

başlıklarıdır.[157] British Columbia Üniversitesi tarafından yönetilen ve tarih öğretiminde yeni bir yaklaşımı tavsiye eden görüş ise tarih anlayışını *tarihsel önem, neden ve sonuç, tarihsel perspektif alma, süreklilik ve değişim, birincil kaynak kanıtlarının kullanımı ile tarihin ahlaki boyutu* olmak üzere altı tarihsel düşünme kavramıyla belirlemektedir.[158]

Eleştirel Tarih Öğretimi

Eleştirel düşünce kavramı, kökleri yunanca iki kelime olan *kritikos* (ayırıcı karar) ve *kriter* (standartlar) kavramından hareketle *standartlara dayanan karar verme yargısı* manasını taşımaktadır. TDK'ya göre eleştiri kelimesi özellikle bilginin temellerinin ve doğruluk durumunun incelenmesi, sınanması ve yargılanmasıdır. Bu çerçevede eleştirel düşünme bir araştırma, sorgulama ve yargılama sürecini içermektedir.[159] Bir diğer tanıma göre eleştirel düşünme; yorum, analiz, değerlendirme ve çıkarımların yanında ispatların, kavramların, yöntemlerin, ölçütlerin ve bağlamların açıklanmasıyla bir amaç doğrultusunda yargıda bulunma ve karar verme sürecidir.[160]

Eleştirel düşünme de tarihsel düşünmeye benzer biçimde yorum, analiz, sonuç çıkarma, değerlendirme, açıklama ve öz düzenleme becerilerini içinde barındırmaktadır. P. Facione, *"Kritik Düşünce: Nedir ve Niçin Önemsenmelidir?"* başlıklı makalesinde başarılı bir birey ve toplum oluşumu için eleştirel düşüncenin öğretilmesinin ve yaygınlaştırılmasının önemine işaret etmektedir.[161] R. Marshall ve M. Tucker, *"Yaşam için Düşünce: Eğitim ve Ulusların Zenginliği"* başlıklı çalışmasında başarı için kilit kavramın eleştirel düşünce kazanımın-

---

157 Smart,a.g.e.s:23.

158 P. Seixas, (2006).*Benchmarksof Historical Thinking: A Framework for Assessment in Canada.* Centre for the Study of Historical Consciousness, UBC.

159 M. Lipman, (1980), *Philosophy in the Classroom*, Temple University Press, USA.

160 P.A. Facione (2013)."Critical Thinking: What It Is and Why It Counts" *Insight Assesment*. s.2

161 Facione, a.g.e.

dan geçtiğine dikkat çekmektedir.[162] Bu konuda yapılan birçok çalışma eleştirel düşünmenin akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği üzeredir.[163] California'da üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada, öğrencilerin not ortalamalarındaki başarı seviyelerinin, eleştirel düşünme becerileri ile bağlantılı olduğu yönündedir. Ayrıca eleştirel düşünmenin, öğrencilerin cevap seviyelerini yükselttiği, bilişsel farkındalıklarını artırdığı ve öğrenmelerini daha anlamlı hale getirdiği bilinmektedir.[164]

Günümüz toplumlarında bireylerin bilimsel bilgiyi daha çok kullanır hale gelmeleri de bireylerdeki eleştirel düşünme yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.[165] Öğrencilere ellerindeki kaynakları eleştirmeyi öğretmek onların anlama ve kavrama düzeylerini geliştirmekte; öğrenme ve öğrenilen konu hakkındaki ilgi ve şevklerini de artırmaktadır. Eleştirel düşünme becerilerine sahip olmak ayrıca, öğrencilerin yansıtıcı olarak düşünmelerini sağlamakta, onların herhangi bir bilgi ve konu hakkındaki neden-sonuç ilişkisi kurma kapasiteleri ile çeşitli alanlardaki karmaşık tema ve problemlere ilgi duymalarına da vesile olmaktadır.[166]

Öğrenme süreçleri üzerine yapılan araştırmalar dolayısıyla eğitim programlarında revizyonlara gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Zira bireyin öğrenme potansiyeli ve istekliliğine yönelik elde edilen bulgular yerleşik eğitim yöntemlerinde köklü bir değişimi zorunlu kılmıştır. Bu değişim, okullarda

---

162 R. Marchall and M. Tucker (1992), *Thinking For A Living: Education And The Wealth Of Nations.* Basic Books. USA

163 M. H. Adams, J. F. Whitlow, L. M Stover,.& K. W. Johnson, (1999). "A Longitudinal Evaluation of Baccalaureate Students' Critical Thinking Abilities". *Journal of Nursing Education.* 38, 3, 139-141.

164 C. Akbıyık, ve S. Seferoğlu, (2006). "Eleştirel Düşünme ve Ögretimi" H.*Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi* (H.U. Journal of Education). 30/ 193-200.

165 Y. Akpınar ve M. Turan, (2012). "Designing A Collaborative Learning Game: Its Validation With A Turn-Taking Control Scheme In A Primary Science Unit" *Eğitim ve Bilim,* 37 (163), 254-267.

166 Dinç E., (2009). "Etkili Tarih Öğretimi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* (29),1427-1451.

tarih öğretiminin amaçlarının tartışılmasına da vesile olmuştur.[167] Yukarıda belirtildiği üzere Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin "21. Yüzyıl Avrupa'sında Tarih Öğretimi" Rec (2001)15 No'lu Tavsiye Kararı bu çalışma kapsamında oldukça önem taşımaktadır. Zira ilgili karar metninde bilginin, eleştiri ve sorumluluk çerçevesinde analiz edilmesi ve yorumlanabilmesi için gerekli kriterler çok yönlülük ilkesine dayalı olarak diyalog, tarihi delillerin araştırılması ve açık tartışma yöntemleriyle öğrencilerin entelektüel kapasitelerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Böylesi bir kapasite geliştirilmesi, tarihsel düşünmenin gelişimi ile birbirine paralel bir dizi süreci içermektedir. Tarihsel ve eleştirel düşünme becerileri, tarihsel kanıt ve kaynakların eleştirisi, analizi ve yorumlanmasını için bir dizi yöntem ve çeşitli kriterler sunmaktadır. Dinç'e göre (2009) bu türden düşünmeler öğrencilerin soru sorma, inceleme, kanıtı işleme veya ondan yararlanma, hipotez kurma, tartışma, bir kavrayış-anlayış geliştirme ve bunu doğrulama gibi beceri ve yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.[168] Bu süreçler ayrıca, öğrencilerin zaman, kronoloji, değişim, süreklilik, neden, sonuç, kanıt ve tarihsel önem gibi temel tarihsel kavramlar geliştirmelerini de sağlamaktadır. Bu yolla tarih eğitiminin daha etkin ve etkili bir hale getirilebilmesi mümkün olmaktadır.

Türkiye'de 2005 yılında başlatılan müfredat reformu kapsamında hazırlanan yeni öğretim programları da tarihsel ve eleştirel düşünme becerileri hususunda bazı önemli

---

167 P. Lee, (1992), "History in School: Aims,Purposes and Approaches: A Reply to John White",*The Aims of School History. Institute of Education, (*Ed. P. Lee, D. Shemilt, J. White, J. Slater and P. Walsh), London File Series, London: Tufnell Press,pp.20-34. Safran, M. (1993). "Tarih Öğretiminin Eğitsel Amaçları" *Belleten Dergisi*, LVII, (220), 827-842. Safran, M. ve Ata, B. (1998). "Okul Dışı Tarih Öğretimi" *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 87-94. Hobsbawm, E. J. (1997), *On History*. London: Weidenfeld and Nicholson. Şimşek A., Safran M. (2009), "Çocuklarda Zaman Algısının Gelişimi", *The Journal of International Social Research*, I.2, pp.542-548.

168 E. Dinç. (2009). "Etkili Tarih Öğretimi", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, (29),1427-1451,

değişiklikler getirmiştir. Programlardaki ifadesiyle "öğrenci merkezli ve öğrenme sürecinde öğrencinin etkin bir rol üstlenmesini sağlayacak şekilde bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine imkân sağlayan, tarihsel düşünme becerilerini edindirmeye ve geliştirmeye yönelik yeni bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır".[169] Bu değişikliklerin öğrenciler arasındaki farklılıklar ile okul çevresinin ve öğretim yöntemlerinin çeşitliliğinin dikkate alınması ve öğretmen özerkliğinin geliştirilmesine yönelik adımlar atılması ana başlıkları çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün görünmektedir. Buna karşın son on yıla dönük araştırmalar Türkiye'de tarih öğretiminin klasik anlayış çerçevesinde düz anlatım ve soru-cevap yöntemleriyle işlenmeye devam ettiğini göstermektedir.[170]

Bu yazıya katkı sağlaması amacıyla yönetici pozisyonlarında çalışan ve yaş aralıkları 30 ile 40 arasında değişen 20 kişilik bir çalışma grubuyla eleştirel tarih öğretimi konusunda bir etkinlik yapılmıştır. Çalışmada konu başlığı olarak *Yenilikçi Tarih Öğretimi, Etkinlik Örnekleri Kitabı*'nda yer alan 1. Dünya Savaşı etkinliği seçilmiştir.[171] Katılımcılara *I. Dünya Savaşı neden çıktı?* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların yaklaşık yarısı *Sırp bir gencin Avusturya Macaristan veliaht prensi Franz Ferdinand'ı öldürmesini* neden olarak göstermişlerdir. Takip eden soru için katılımcılara önce bir liste dağıtılmıştır. Bu listede savaşın sonuçları maddeler halinde sıralanmıştır.[172] Akabinde katılımcılara "*suikast olayı tek ba-*

169 Millî Eğitim Bakanlığı (2007). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı.* (Erişim tarihi 10.06.2017).

170 Y. Kabapınar; E. Dinç (2011). "Kanıt Temelli Tarih Öğretimi Yaklaşımı'na Göre Hazırlanmış Konuların Sınıfta İşlenmesi: Ezber, Tarih Dersinin Kaderi midir?", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 213, 66-72. A.Şimşek (2017). "2017 Taslak Tarih 9-10-11, Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Öğretim Programlarının Eleştirisi, *Turkish History Education Journal*, 6(1), 140-162.

171 H. Köksal (Ed.) *Yenilikçi Tarih Öğretimi Etkinlik Örnekleri.* Harf Eğitim Yayıncılığı. 2012.

172 1. Sekiz milyondan fazla insanın ölmesine, 21 milyon insanın yaralanmasına ve 7 milyon insanın kaybolmasına, 2. Osmanlı İmparatorluğu'nun >>

şına 4 yıl süren bir dünya savaşına neden olabilir mi?"sorusu yöneltilmiştir. Alınan cevaplar neticesinde katılımcılar, "*bir lise öğrencisinin bu kadar olaya tek başına neden olamayacağını*" fark etmişlerdir. Böylece I. Dünya Savaşının tek nedeninin suikast olmadığı, görünmeyen nedenleri olduğu bilgisine katılımcılar kendi soruları ile ulaşabilmişlerdir. Etkinlik sonucu katılımcılardan eleştirel tarih derslerinin sıkıcı olmadığı ve pratik hayatta bir karşılığı olduğu yönünde geribildirim alınmıştır.

Eleştirel Tarih Öğretimine İlişkin Ana Projeler ve Literatürdeki Örnekler

Yukarıdaki paragraflarda ifade etmeye çalıştığımız üzere tarih eğitimi sadece lise tarih dersleriyle sınırlı olmayan, bireyin çocukluktan itibaren ölümüne kadar geçmişle kurduğu diyalogla ortaya çıkan her türlü bilgi, beceri, tutum, değerlerden oluşan birikimi konu edinir. Bu açıdan bakıldığında tarih, bireye zihinsel faaliyetleri için binlerce veri sunar. Bu verilerden edinilecek bilginin temellerinin ve doğruluk durumunun incelenmesi, sınanması ve yargılanması bireye güncel yaşamla ilgili bir bakış açısı da kazandırmaktadır. Bu husustan hareketle tarihi konu edinen derslerde öğrencilere eleştirel yaklaşımın öğretilmesi öğrencilerin entelektüel kapasitelerini geliştirmek için önem taşımaktadır.

Peki binlerce veri/bilgi arasından tarih dersleri için konu seçimi nasıl yapılacaktır? Dersler, hangi amaç ve motivasyonla işlenecektir? Seçilen konular için hangi kaynak/kanıtlar sunulacaktır? Bu konular öğrencilerin değişim ve ilerleme kavramlarını anlamalarında nasıl bir etki yaratacaktır? Tartışmalı

---

parçalanmasına, 3. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasına, 4. Çarlık Rusya'sının yıkılmasına, 5. İlk kez kimyasal silahların kullanılmasına, 6. Anadolu'nun işgal edilmesine, 7. Avrupa'nın siyasi haritasının değişmesine, 8. Ortadoğu'daki petrol yataklarının İngiltere ve Fransa'nın eline geçmesine, 9. Sömürgeciliğin hızlanmasına, 10. Türkiye, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Letonya, Litvanya ve Ukrayna gibi yeni devletlerinin kurulmasına ve 11. II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur.

hususlar hakkında hangi perspektiften bir değerlendirme yapılacaktır? Tek bir doğruya ulaşılabilecek midir? Karar verme aşamasında kime göre neye göre doğru tanımı yapılacaktır? Tüm bu sorulara verilecek yanıtlar tarih öğretiminde köklü bir değişim gerçekleştirebilmeyi öngörmektedir. Bunun için amaç, yöntem, içerik ve öğretim materyallerinin tutarlı ve bütüncül bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin çalışma ortamlarını, yetkilerini ve yeterliliklerini geliştirmeyi öngören kapsamlı çalışmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Tüm bunların başarılması sonucunda öğrencilerin gerek geçmişe ilişkin düşüncelerinde gerek bugün veyahut yarın için alacak oldukları kararlarında tüm sorumluluğun kendilerine ait olduğunu anlamaları ve aşağıdaki listede belirtilen kriterleri gerçekleştirmeleri mümkün olmaktadır (MEB, 2015, 24-34).

- *Okuduğu ve dinlediği metni sorgular,*
- *Okuduklarını ve dinlediklerini yorumlar.*
- *Yazılarında ve konuşmalarında sebep-sonuç ilişkileri kurar bulur.*
- *Yazılarında ve konuşmalarında benzerlik ve farklılıkları yakalar.*
- *Metinde verilen bilgilerin kabul edilebilirliğini, geçerliliğini belirler.*
- *Metindeki düşünceleri değerlendirir.*
- *Metinleri anlamlandırır.*
- *Metinlerden çıkarımda bulunur.*
- *Metni oluşturan ögeleri birbiriyle ilişkilendirir.*
- *Metni oluşturan ögeleri karşılaştırır.*
- *Metnin yazılış amacını açıklar.*
- *Konuşma yazma amacını tartışır.*
- *Metne ilgi duyma nedenini açıklar*
- *Metindeki ifadenin kesin olup olmadığını tartışır.*
- *Metnin düzenlenişini değerlendirir.*
- *Olaya dayalı metinlerde temayı belirler.*
- *Metnin düşünce yapısını oluşturan ögeleri ayırır.*

- *Tartışılan bir kavramın doğruluğu üzerinde kendi düşüncelerini aktarır.*
- *Tartışılan kavramın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyar.*
- *Tartışılan konu üzerinde uzman görüşlerini aktarır.*
- *Metni meydana getiren farklı ögelerin bir bütün oluşturduğunu belirler.*
- *Temayı destekleyen düşüncelerin olumlu veya olumsuz yönlerini açıklar.*
- *Temel düşünceleri destekleyen yardımcı düşüncelerin doğruluğunu tartışır.*
- *Yazılarında ve konuşmalarında düşüncelerin nasıl organize edileceğini belirler.*
- *Metnin dilini değerlendirir.*
- *Yazma, konuşma amacına ne ölçüde ulaştığını tartışır.*
- *Metinde gözlemin etkisini tartışır.*
- *Metindeki kalıp ifadelerin metne katkısını tartışır.*
- *Metnin anlatım özelliklerini açıklar.*
- *Metnin döneminin kültürüyle ilişkisini açıklar.*
- *Metni bir bütün olması bakımından değerlendirir.*
- *Olay örgüsünün inandırıcı olup olmadığını tartışır.*
- *Dil bilgisi kurallarının cümleye yansıyış biçimini tartışır.*

Öğrencilerin yukarıdaki listede belirtilen kazanımları elde edebilmeleri için özellikle Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar, ulusal eğitim bakanlıklarına okul müfredat programlarını eleştirel bakış açısı doğrultusunda geliştirmelerini tavsiye etmektedir. Bu konuda İngilizce literatürde ciddi bir birikim mevcuttur. Ancak Türkçede ilgili literatürün az ve sınırlı olduğu bilinmektedir.[173] Çalışmanın devamında eleştirel tarih öğretimine yönelik proje ve uygulamalar hakkında bilgi verilmektedir.

173 Google Arama Motoru'nda "critical history", "critical history education" ve "critical history teaching" kelimeleri aratılmış ve sırası ile yaklaşık 491.000, 13.100 ve 11.700 değerlerine ulaşılmıştır. Buna karşılık Türkçe veriler "eleştirel tarih" için 3100, "eleştirel tarih öğretimi" ve "eleştirel tarih eğitimi" için 1 olmuştur. Amazon Books üzerinden "critical" kelimesi için yaklaşık 150.000 değerine ulaşılırken, İdefix ve D&R Kitap üzerinden "eleştirel" kelimesi için 70 adet kitap adına ulaşılmıştır. (Erişim Tarihi: 15/06/2017)

Tarihsel Düşünme Projesi (The Historical Thinking Project)

Bu çerçevede Kanada'da 2006 yılında başlatılan ve kar amacı gütmeyen *"Tarihsel Düşünme Projesi"* bu konudaki çalışmalara örnek teşkil edebilir.[174] British Columbia Üniversitesi Profesörlerinden Peter Seixas tarafından yönetilen proje, tarih öğretiminde yeni bir yaklaşım geliştirmek için tasarlandı. Bu yaklaşım tıpkı fen ve matematik derslerinde bilimsel düşüncenin merkezde olması gibi tarih derslerinde de tarihsel düşünmenin merkeze alınmasını tavsiye eder. Böylece öğrencilerin öğrenim gördüğü süreç içerisinde birer tarih filozofu gibi düşünmelerini öğrenmeleri sağlanmaktadır. Bu yaklaşımın çerçevesi; tarihsel önem, neden ve sonuç, tarihsel perspektif alma, süreklilik ve değişim, birincil kaynak kanıtlarının kullanımı ve tarihin ahlaki boyutu olmak üzere altı tarihsel düşünme kavramı belirlemektedir.

Yenilikçi Tarih Öğretimi Kitabı (Innovative History Education, Exemplar Activities)

Kitap, Euroclio ve Matra himayesinde "Türkiye'de Orta Dereceli Okullar için Yenilikçi Tarih Öğretimi"[175] projesi çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmaların bir ürünü olarak hazırlandı. İlk baskısı 2012 yılı Ocak ayında yapılan kitap, *çoklu anlatı, tartışmalı konular, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme* bölümlerinden oluşmaktadır. Kitapta, tartışmalı konunun taraflarının kanıt ve argümanları karşılıklı olarak sunulmakta ve öğrencilerden teker teker ya da gruplar halinde bunlar üzerinde çalışmaları istenmektedir. Toplam on beş etkinlikten oluşan "Eleştirel Düşünme" başlığında öğrencilerin ilke ve genellemeler türetebilecekleri, karar-

---

174 Proje Resmi Web Sayfası (http://historicalthinking.ca/historical-thinking-concepts)

175 İng: A Key to Europe: Innovative Methodology in Turkish School History. Proje Karadeniz Teknik ve Erciyes Üniversitelerinin desteği ile 2009 – 2012 yılları arasında uygulamaya alınmıştır. Pilot çalışmalar Ankara, Çanakkale, İstanbul, Izmir, Nigde ve Usak illerinde gerçekleştirilmiştir.

ları sorgulayacakları, sınıflamalar ve ayrıştırmalar yapabilecekleri, ilgili bilgiyi ve kanıtı ilgisizden ayırabilecekleri, olgu ve görüşleri ayrıştırabilecekleri, farklı bakış açılarını sorgulayabilecekleri etkinlikler yer almaktadır. Bu bölümün geniş tutulmasının nedeni, öğretilebilir bir beceri olarak eleştirel düşünmenin aslında bütün diğer bölümleri bir ölçüde kapsıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Türk Tarih Eğitimcileri Birliği tarafından kitap hakkında yapılan değerlendirmede, demokratik yaşamdan barışçılığa, eleştirel düşünmeden, insan, vatan ve millet sevgisine, yaratıcı düşünmeden empatiye, doğal ve tarihi varlıkların korunmasından karşılıklı saygı ve kabule, tarafsız dil kullanımından kültürler arası diyalog ve çok kültürlüğe kadar insanın yeryüzündeki varoluşunu anlamlı kılabilecek her nitelikli amacın kitap içeriğinde ele alındığı belirtilmektedir. İki dilde hazırlanan kitabın İngilizce ve Türkçe pdf versiyonlarına Euroclio web sayfasından erişilmektedir.[176]

HISTORIANA (Learning Activities in History Education Project)

Historiana[177], Avrupa tarihini ve dünyanın geri kalanı ile ilişkisini kapsamlı bir şekilde anlatma çabası sergilemek yerine, Avrupalı ulusların tarih boyunca yaşanan çeşitli olay ve gelişmeler karşısında verdikleri tepkilerin dünyayı nasıl şekillendirdiği hakkında karşılaştırmalı bir çerçeve sunmayı ve eleştirel tarihsel düşünmenin gelişimini destekleyerek bugünün genç nesillerinin 21. yüzyılın aktif ve katılımcı vatandaşları olarak yetişmesine katkı sağlamayı hedeflemek-

176 Proje Resmi Web Sayfası (https://euroclio.eu/publication/innovative-history-education-exemplar-activities/)

177 Avrupa Tarih Eğitimcileri Birliği (EUROCLIO) tarafından 2007 yılında projelendirilen "Historiana:Geçmişe Yolculuk Portalı" isimli çalışma, Avrupa Komisyonu da dahil olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlardan hibe sağlanarak 2012 yılında uygulamaya konuldu. Ülkemiz dahil 26 ülkeden tarih eğitimi konusunda uzman gönüllüler tarafından geliştirilen bu proje, çoklu bakış açısı ile aktif tarih öğretiminin yaygınlaştırılmasını amaçlayan uluslararası bir programdır.

tedir. Buradan hareketle "Harekete Geçen İnsan" ve "Hak ve Sorumluluklar" temaları seçilmiştir. Historiana, kullanıcılarına tarihsel gelişmeleri zaman ve mekan ekseninde karşılaştırma fırsatı sunmakta, bağlantıları, farklılıkları ve benzerlikleri görmelerine imkân tanımakta ve çeşitli bakış açıları ile aynı tarihsel olay ve gelişmelerin farklı açılardan nasıl yorumlanabileceğini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Tarih öğretimine özel, çevrimiçi eğitim aktiviteleri geliştirerek dijital tarih mirasının en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak, tarih öğretimi ile uyumlu, eleştirel ve çoklu bakış açısına dayanan kullanıcı-merkezli eğitim kaynakları geliştirerek yayınlamak, yeni tarihsel araştırmalar ile okul eğitimi arasında köprü görevi görmek Historiana'nın öne çıkan amaçları arasında yer almaktadır.[178]

Ortak Tarih Kitabı Projesi (Joint History Project)

Bu çalışma, tarih öğretiminde müfredat farklılığının ve etnosentrik önyargının tüm ülkelerde ortak olduğunu; Güneydoğu Avrupa'daki birçok ülkede tarih ders kitaplarının eğitim bakanlıklarınca hazırlandığını ve sıklıkla kontrol edildiğini; eğitimcilerin kullanılmakta olan eğitim yöntemlerini daha rahat erişebilecekleri imkânlar ile yenilemek istediklerini ve Güneydoğu Avrupa tarihini tüm ülkelerde kullanılabilecek tek bir kitap haline getirmenin mümkün olmayacağına dair görüşleri ortaya çıkarmıştır. Bu faktörler dikkate alındığında metin ve görsel belgeler içeren tematik çalışma kitapları hazırlanması ve mevcut ders kitaplarının bu şekilde desteklenmesi fikri ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla bu çalışma kitapları sınıflarda kullanılan mevcut ders kitaplarının yerine geçmeyi veya 14. yüzyıldan günümüze Güneydoğu Avrupa tarihini anlatmayı amaçlamamaktadır. Bununla birlikte kitaplar tarih öğretimi için yeni yöntem ve araçlar önererek bilişsel ve ahlaki bir rol

178 Proje Resmi Web Sayfası (https://www.beta.historlana.eu)

oynamakta, tarihin içerikten ziyade metotlarla yeniden yazılmasını önermektedir.[179]

Tarih Üzerinden Avrupa Bağlantısı Projesi (Connecting Europe through History)

Merkezi ve milliyetçi tarih eğitimi yaklaşımını değiştirebilmek amacıyla 2007 yılında EUROCLIO liderliğinde başlatılmıştır.[180] Tarih Üzerinden Avrupa Bağlantısı başlıklı bu proje kapsamında, insan hakları, hoşgörü, demokrasi, vatandaşlık, eleştirel düşünme ve çok yönlülük konularında farklı ülkelerde çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir.[181]

---

179 Proje Resmi Web Sayfası (http://cdrsee.org/publications/education)
180 Proje Resmi Web Sayfası (http://www.euroclio.eu/download/an_rep/2007_building_bridges_annual_report.pdf (01.03.2015 tarihinde alınmıştır.)
181 Proje Resmi Web Sayfası (http://connectinghistory.weebly.com/)

SONUÇ YERİNE

Denilebilir ki bugün gerçeğe ulaşma bağlamında büyük bir maniplasyon ve dez-enformasyon döneminde yaşıyoruz. Her birimiz, her geçen gün daha çok bağlandığımız sosyal ağlar ile hem kişisel ilişkiler dünyamızı hem de yaşam tarzımızı yeniden kurguluyoruz. Yeni medyanın her geçen gün daha fazla yer tuttuğu yeni hayatımızda "gerçeği" bulmak ciddi bir çaba gerektiriyor. Geleneksel medya da bundan geri kalır gibi görünmüyor. Buna gitgide artan yaşamın hızıyla birlikte mesai saatleri de eklenince maalesef şairin dediği gibi *"Kimsenin vakti yok, ince şeyler düşünmeye."* mısrasında olduğu gibi *sürekli meşgul birey* tipine dönüşüyoruz.

Yaşadığımız bu postmodern ortamda *hakikat* artık yitmiştir. Önemli olan hakikate ulaşmak değil, daha estetik olana varmaktır. Siyaset dil oyunlarına dönüşmüş, sanat ile piyasa birbirleriyle örtüşmüş, seçkin-avangardın yerini tabiri caizse anti-seçkin-kitsch almıştır. Gerçeğin temsil edilemediği bir ortamda "temsillerin temsilleri" yapılır olmuştur. Her şey birer göstergeye dönüşmüştür. Buna rağmen gösterilenin kendisi ortadan kalkmış, bir tür *anonimleşmiştir*. Tüm toplum ve sosyal alanlar bir *simülakrtan* ibaret hale gelmiştir. Artık, gerçeğe ulaşma hedefinin yerini hazza ulaşma almıştır.[182] Böylesi bir ortamda gerçeğin elde edilmesinden ziyade değerli olup olmadığı daha öncelikli sorgulanması gereken bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Gerçeği istiyor muyuz? İstiyorsak bu karmaşa içinde nasıl elde ederiz? Buna ilişkin makul çözüm yolları nelerdir?

182 Yalın Alpay, *Yalanın Siyaseti*, Destek Yayınları, İstanbul, 2017, s.38.

Neyleri, nasıl yaparsak gerçekle bağımızı muhafaza edecek bir yaşamı kurgulayabiliriz?

Kitapta, bu flu ortamda gerçek arayışı için eğitimsel donanım bakımından önemli bulduğumuzu ifade ettiğimiz eleştirel düşünme ve değerlendirme şüphesiz ki önem arzetmektedir. Bu beceri gruplarını belli alanlara göre ele alma eğilimi daha çok *okuryazarlık* olarak tanımlanan yeterlilikler şeklinde kendini gösteriyor. Şüphesiz ki günümüz dünyasının bireyi, yaşamın farklı boyutlarında geliştirmek zorunda kalacağı okuryazarlığa, *tarih okuryazarlığı*nı da dahil edecektir. Peki nedir, tarih okuryazarlığı? Konuyu, başka bir çalışmada uzun uzadıya, derinlemesine ele alma dışında basitçe şöyle açıklamak mümkündür.

Tarih okuryazarlığı, tarihçi olmamasına karşın tarihe ilgi duyan bireylerin, Ranke'den beri dile getirilen *"Gerçekte nasılsa öyle."* mottosuna uygun arayışına yol gösterecek düşünme biçimidir. Bu yeterlilik alanı, günümüzde teknolojiye bağlı olarak kitlesel ya da bireysel anlamda artan haberleşme imkânları karşısında, *"hangisinin gerçekten olduğu"* konusunda kafası karışan bireye bir çıkış yolu sunacak gibidir. Bunun dünya literatüründe abartısız ilk örneği, "öğrencilerin birer tarihçi olmayacaklarını bilsek de onları bir tarihç*inin nasıl çalıştığını gösterme*" tezinin sahibi İsmail Hakkı Baltacıoğlu sayılabilir. Öğrencilerin tarihsel bilgi üretim sürecini tanımalarının önemine değindiği yaklaşımını 1933 gibi erken bir dönemde *Tarih ve Terbiye*[183] adlı çalışmasında anlatmıştır. Yıllar sonrasında (1960'larda) buna benzer bir öğretim yaklaşımı öneren Jerome Bruner'in de katkılarıyla bugün tarihsel düşünme becerileri olarak tanımlanan yeterlilikler ortaya çıkmıştır.

Kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme ile tarihsel

183 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Tarih ve Terbiye*, Semih Lütfi Basımevi, İstanbul, 1935. Konuyla ilgili olarak bkz. Bahri Ata, "İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Tarih Öğretimi", *Türk Kültürü*, 450, (2000), s.590-602.

sorgulamaya dayalı araştırma becerisi olarak tanımlanan tarihsel düşünme becerileri, özellikle 1960'larda İngiltere'de bir süre etkililiğini devam ettirilmiş, *Yeni Tarih* yaklaşımıyla yakından ilişkili görülmüştür.[184] Zaman içinde İngiltere ve ABD tarih ders programlarında kendini gösteren tarihsel düşünme becerileri, Türkiye'de de 2005'ten itibaren eğitim programlarına girmiştir. Tarihsel düşünme becerileri grubunun okuryazarlık bağlamında ele alınmasıyla ortaya çıkan tarih okuryazarlığı ise, bireysel anlamda tarihsel gerçeği araştırma ve bulma çabasının yeni bir yolu olarak tanımlanabilir. Üzerinde tam bir anlaşma sağlanmamış olsa da tarihsel bir olay / kişi ya da durumu değerlendirmek isteyen bireyin, eldeki bilgiyi çeşitli açılardan bir tür test etmesine dayanır. Tarih okuryazarlığının 12 temel aşaması şöyle sıralanabilir:[185]

- Tarihsel olayları hatırlama
- Hikâyeleme
- Araştırma
- Tarihsel dili anlama
- Empati
- Bilgi teknolojilerini kullanma
- Geçmiş ve günümüz olaylarını ilişkilendirebilme
- Tarihsel olaylar arasındaki çelişkileri ayırt etme
- Tarihsel içerikli sanat eserleri inceleme, dinleme, izleme
- Geçmişe dönük ahlaki değerlendirme
- Neden sonuç ilişkisi kurabilme
- Kronoloji

Bunların en başında, karşılaşılan her tarihsel bilgide kro-

---

184 Bahri Ata, "İngiltere'de Piaget ve Bruner'in Görüşlerinin İlköğretimde Tarih Öğretimine Yansıması Üzerine Bir Araştırma"*PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6), s.44-51.

185 Bahri Ata ve Murat Keçe, "Öğrencilerin Tarih Okuryazarlığı Düzeylerini Etkileyen Faktörler: Öğretmen Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma", *TUHED*, 3 (2), 2014, s.1-23; Murat Keçe, "Türkiye'de Tarih Öğretim Programlarında Tarih Okuryazarlığı Becerileri", *Sosyal Bilimler Arastırmaları Dergisi*, (13), 2015,s.94-121.

nolojik bir tutarlılık aramamız geliyor. Geçmişten bugüne doğru bir zamansal sıra dizimde sunulan olay / gelişmelerin gerçekliğini araştırmakla işe başlayabiliriz. Bunu yaparken elbette hafızamızda yer alan konuya ilişkin bilgiler bize yol gösterecektir. Araştırmada geleneksel bilgi kaynakları kadar sanal imkânları da kullanmak çift yönlü veri sağlayabilecektir. Elde ettiğimiz verilerin tutarlılığını başka kaynaklardan test ederken, karşı karşıya kaldığımız metnin dilinin zamanına uygunluğu, sunulan olay ve gelişmelerin tutarlılığı, nedensellik üzerinden gelişmeleri değerlendirebilme, geçmişte yaşanmış olayın aktörleriyle duygudaşlık oluştutup, verdikleri kararları anlamaya çalışma, bunlardan bazı ahlaki değerlendirmelere ulaşma gibi bazı düşünsel etkinliklerde bulunmak mümkün olacaktır. Konu edilen olayla, günümüzdeki olaylar arasında bağlar kurma ve bunu gerekçelendirme, ilgili olayı bir başkasına / başkalarına sunarken uygun bir dil ile bir anlatı kurma (hikâye oluşturma) ve konu edilen bir kaynak ya da bilgi barındıran bir nesne / mekan / alanla ilgili varsa esetik bir diyalog kurmak da tarihsel okuryazarlığın bir parçası olarak kabul edilebilir.

Böylesine "büyük veri" karşısında yaşadığımız kafa karışıklığını çözmenin yolu burada bahsettiğimiz gibi tarih okuryazarlığını gerçekleştirmek olabilir. Bunu yaparken gerçeği araştırma psikolojisinin verdiği hazla tarih okuryazarlığının her bir aşamasında farklı aşamaları gerçekleştirmek cezbedici bir deneyim sunabilir.

Seçilmiş Kaynakça

Acun, R. (2011). "Sistem Yaklaşımıyla Tarihte Program Geliştirme". Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(2), 834-838.

Adams, M. H., Whitlow, J. F., Stover, L. M.& Johnson, K. W. (1999). "A Longitudinal Evaluation of Baccalaureate Students' Critical Thinking Abilities". Journal of Nursing Education. 38, (3), 139-141.

Akbıyık, C. ve Seferoğlu, S. (2006). "Eleştirel Düşünme ve Öğretimi" H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi. (30), 193-200.

Akça Berk, N. (2010). "Tarih Öğretiminde Çok Perspektiflilik", Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri, Ed. M. Safran, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, ss.95-103,

Aktekin, S, P. Harnett, M. Öztürk, D. Smart. (2009). Çok Kültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi, Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.

Alpay, Y., Yalanın Siyaseti, Destek Yayınları, İstanbul, 2017,

Ata, B., (2000). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Tarih Öğretimi. Türk Kültürü Dergisi, (450), 590-602.

Avrupa Konseyi (2001). "Yirmibirinci Yüzyıl Avrupa´sında Tarih Öğretimi Üstüne Tavsiye Kararı. Rec200115." (Çevrimiçi) https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2342373 ,Erişim tarihi: 21 Eylül 2002.

Avrupa Konseyi (2003). Tarih Öğretiminde Çoğulcu ve Hoşgörülü Bir Yaklaşıma Doğru, Çev. Nalan Barbarasoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Avrupa Konseyi (2003). Tarihin Kötüye Kullanımı, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Barton, K. C. (2005). "Tarihte Birinci Elden Kaynaklar: Efsaneleri / Mitleri Aşmak" Çev. Y. Doğan, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(5), 1407-1426.

Burke, P., (1994). Tarih ve Toplumsal Kuram. Çev. Mete Tuncay. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.

Breisach, E., (2009). Tarihyazımı. Çev. Hülya Kocaoluk. İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Chartier, R., (1997). Yeniden Geçmiş. Çev. Lale Arslan, Ankara: Dost Kitabevi.

De Certeau, M., (2009). Tarih ve Psikanaliz, Bilim ile Kurgu Arasında. Çev. Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Chaffee, J. (1994).Thinking Critically (4th ed.). Boston: Houghton Mifflin,

Cooper, H. (2007). History 3- 11. A Guide for Teachers. London, Fulton.

Council of Europe. (2001). Recommendation (2001) 15 On History Teaching in 21st Century Europe. Erişim tarihi 10.06.2017.

Council of Europe. (2008). "White Paper On Intercultural Dialogue", Living Together As Equals in Dignity. Erişim tarihi 10.06.2017.

Council of Europe. (2018). "Quality History Education in the 21st Century" Principles and Guidelines. Erişim tarihi 10.06.2017.

Davidowitz, S. (2017). Bana Yalan Söylediler: İnternet ve Gerçek Yüzümüz. Çev. Ferit Burak Aydar. 1.Baskı. İstanbul: Koç Üniversitesi

Demircioğlu, I. H. (2009). "Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri" Milli Eğitim Dergisi. (184), 228-239.

Demircioğlu, İ.H. (2007). Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar. Ankara: Anı Yayıncılık

Demircioğlu ve E. Demircioğlu (Eds), (2017). *Türkiye'de Tarih Eğitimi Araştırmaları El Kitabı* Ankara: Pegem Akademi.

Denos, M. & R. Case. (2006) *Teaching about Historical Thinking.* Vancouver: TC2.

Dinç E., (2009). "Etkili Tarih Öğretimi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29),1427-1451,

Drake F. ve Brown S., (2013). "Öğrencilerin Tarihsel Düşünmelerinin Gelişimine Dair Sistematik Bir Yaklaşım", Çev. Hasan Işık, *Turkish History Education Journal*, 2(1) 166-190.

Egan, K. (2010). *Eğitimli Zihin: Bilişsel Araçlar Anlama Süreçlerimizi Nasıl Şekillendirir?* Çev. F. Keser, Ankara: Pegem Akademi

Engin V., Şimşek, A., (Eds.), (2011), *Türkiye'de Tarihyazımı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ercikan, K. & P. Seixas. (2015), *New Directions in Assessing Historical Thinking.* New York: Routledge,

Erdem, H., (2008). *Tarih-Lenk, Kusursuz Yazarlar, Kâğıttan Metinler*, İstanbul: Doğan Kitap.

Ergül, H., Gökalp E. & Cangöz İ., (2012). *Medya Ne Ki... Her Şey Yalan! Kent Yoksullarının Gündelik Yaşamında Medya.* İletişim Yayınları, İstanbul,

Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan.* Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul: Gün.

Gadamer, H.-G., (2009). *Hakikat ve Yöntem*, Cilt II, Çev. H. Arslan ve İ. Yavuzcan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Gencer, S., (2010). "Medyatik Tarihçiler Bağlamında Tarih ve Gündem İlişkisi: Söyleşi ve Röportaj Formunda Tarihin Akademik/Medyatik Performansı" 2-5 Eylül 2010 5. *Karaburun Bilim Kongresine Sunulan Bildiri.*

Harnett, P. (2007)."Teaching Emotive and Controversial History, The Historical Association, London", http://www.history.org.uk/resources/primary_resource_11 40_7.html. (Erişim tarihi 10.06.2017).

Hobsbawm, E., (1999). *Tarih Üzerine*, Çeviren: Osman Akınhay, Ankara:

Bilim ve Sanat Yayınları.

Iggers, G. G., (2016). *Bilimsel nesnellikten postmodernizme: yirminci yüzyılda tarihyazımı* (6. Baskı). Çev. G.Ç. Güven. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Jenkins, K., (1997). *Tarihi Yeniden Düşünmek.* Ankara: Dost Kitabevi.

KabapınarY., Dinç T. (2011). "Kanıt Temelli Tarih Öğretimi Yaklaşımı'na Göre Hazırlanmış Konuların Sınıfta İşlenmesi: Ezber, Tarih Dersinin Kaderi midir?", *Toplumsal Tarih Dergisi,* 213, 66-72.

Kanat, C., (2011). *Tarihin Medya ile İmtihanı.* İstanbul: Yeditepe.

Karabağ, G., (2002). "Postmodernizm ve Tarih Öğretimi". *Türk Yurdu Dergisi, 22* (175), 61-67.

Karabağ, G., (2003). Öğretilebilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihi empati (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaya, R., (2006). "Tarih Eğitimi ve Tarih Bilinci". *Çağdaş Eğitim Dergisi,* 31(330), 33-39.

Keçe, M., (2015). "Tarihsel Düşünme Becerileri ile Tarih Okuryazarlığı Becerilerinin Karşılaştırılması". *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,7* (3), 108-122.

Keleş, H. & Kiriş, A. (2010). "Tarihsel Tartışma ve Tarihsel Tartışma Metni Yazma". *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 11(1), 187-205.

Keskin, A., (2008). "Post-Modern Dünyada Modern Tarih Yapmak Üzerine", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9, (15), s.354.

Keyes, R., (2017). *Hakikat Sonrası Çağ.* Çev. Deniz Özçetin. İzmir: Tudem.

Köksal, H., (2007). "Tarih Öğretiminde Tarihsel Algının Üç Boyutu ve Düşünsel Dayanakları". *EKEV Akademi Dergisi: Sosyal Bilimler,* Sayı: *11* (31).

Köksal, H., (2007). "Tarih Öğretiminde Tarihsel Düşüncenin İki Felsefi Dayanağı". *Milli Eğitim Dergisi,* Sayı: 36 (175), 231-235.

Köksal, H., (2008). "Çocukluk, Değişen Dünya ve Tarih Öğretiminden Beklentiler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 1 (4), 388- 396.

Köksal, H., (2010). "Türkiye'de Tarih Öğretimi Tartışmaları ve Tarih Öğretiminde Kültür Okuryazarlığı". *Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler,* 113-121.

Köksal, H., (2010/4). "Tarih Öğretiminde Tarihsel Algının Üç Boyutu ve Düşünsel Dayanakları". *Folklor/ Edebiyat Dergisi,*16 (64), 89-96.

Köksal, H., (2002). "Tarih Öğretimi ve Eleştirel Düşünce Becerilerinin Geliştirilmesi", *Türk Yurdu Dergisi,* 22(175), 87-90.

Lee, P., (1992), "History in School: Aims,Purposes and Approaches: A Reply to John White",*The Aims of School History . Institute of Education,* Ed. P. Lee, D. Shemilt, J. White, J. Slater and P. Walsh, London File

Series, London: Tufnell Press,pp.20-34.

Lee, P., (1984). "Historical Imagination". *Learning History*, Ed. A. Dickinson, London: Heinemann. (s. 85-116).

Lipman, M., (1980). *Philosophy in the Classroom*, Temple University Press, USA.

Lipman, M., (1988). "Critical Thinking-What can it be?" *Education Leadership* (46), 38-43.

Lynch M., (2016). *The Internet of Us: Knowing More and Understanding Less in the Age of Big Data*, W. W. Norton & Company, USA.

Lyotard, J. F., (1990). *Postmodern Durum*. Çev. Ahmet Çiğdem. İstanbul: Ara Yay.

McAfee A., Brynjolfsson, E., (2016), *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*, NY & London: W. W. Norton & Company.

Millas, H., (2002). İnternet Adreslerinde Avrupa'da Tarih Eğitimi. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 17(100), 65.

Munslov, A., (2000). *Tarihin Yapısökümü*. Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Opperman, S. T., (1999). *Postmodern Tarih kuramı: Tarih Yazımı, Roman ve Yeni Tarihselcilik*. Ankara: Evin Yayınları.

Özbaran, S., (1998). Tarih Ders Kitapları Niçin? Kimler Tarafından, Nasıl? *Toplumsal Tarih Dergisi, 10* (56) 51-55

Özbaş, B. Ç. & Aslan, E. (2008). Çocuklarla Birlikte Tarihsel Düşünme: 12-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Tarihsel Kanıta Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesinde 'Kaynak Çalışması' Geliştirme Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (24), 105-112.

Özdemir, Y., (2004). Postmodernizm ve Tarih Öğretimi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 311-322.

Özel, O., (2009). *Dün Sancısı.* Türkiye*'de Geçmiş Algısı ve Akademik Tarihçilik*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Öztaş, S. (2008). "Tarih Öğretimi ve Filmler". *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 543-556.

Pamuk A., (2014), *Kimlik ve Tarih Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı*, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Pingel, F., (2003). *Avrupa Evi Ders Kitaplarında XX. Yüzyıl Avrupa'sı*. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Pingel, F., (2003). *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi*, UNESCO. Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Rıcoeur, P., (2009) *Zaman ve Anlatı 2: Tarih ve Anlatı*, Çev. Mehmet Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Safran, M., (Ed.), *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğre-*

tim Yöntemleri, Yeni İstanbul: İnsan Yayınevi.

Sarup, M., (2004). *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm.* Çev. Abdülbaki Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

Seixas, P. &T. Morton. (2012). *The Big Six Historical Thinking Concepts.* Toronto: Nelson.

Stradling, R., (2003). *Yirminci Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli,* Çev. Ayfer Ünal. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Şeker, M. ve Şimşek, F. (2011). "Ötekilik bağlamında "Muhteşem Yüzyıl" Dizisinin Farklı İdeolojideki Gazetelerin Köşe Yazılarına Yansımaları". Selçuk Üniversitesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 29 (1), 483-501.

Şimşek, A., (2008). "Tarih Derslerinde Bütünsel Öğrenme: Gestaltçı Yaklaşımdan Holistik Yaklaşıma Bir Bakış Denemesi". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.* 5(2), 1-16.

Şimşek, A., (2013). "Tarihsel Bilgiyi Öğrenim Sürecinde "Yapılandırmak" Ne Derece Mümkündür?", *Eğitim Felsefesi Ulusal Kongresi,* (21-22 Kasım), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.

Şimşek, A., Yazıcı Fatih, (2013). *"Türkiye'de Tarih Öğretiminin Dünü Bugünü", TYB Akademi,* 1(8), 9-32.

Şimşek, A., (Ed.), (2017), *Türkiye'de Tarih Eğitimi,* Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, A., (Ed.), (2018). *Dünya'da Türk İmajı,* Ankara: PegemA Yayınları.

Şirin, İ., Vardar, S., "Tarihin Ekranı: Tarihsel İçerikli Televizyon Yapımlarının Kritiği". *Televizyon Çalışmaları,* Ed. M. Gürer, Derin Kitabevi, 2017.

Tekeli, İ., (2011). *Birlikte Yazılan ve Öğrenilen Bir Tarihe Doğru.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ., (1998). *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek.* Ankara: Dost Kitabevi.

Trouillot, M. R., (2015). *Geçmişi Susturmak: Tarihin Üretilmesi ve İktidar.* Çev. Sezai Orhan Zeybek. İstanbul: İthaki Yayınları.

Uluk, M., (2018). *Hakikat Sonrası Çağda Yeni Medya - Yalan Haber,* İstanbul: Dorlion Yayınları

Usher, R. & Edward, R., (2003). *Postmodernism and Education: Different Voices, Different Worlds.* Routledge: London & New York.

White, H., (2008) *Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda İmgelem,* Çev. Mehmet Küçük, Ankara: Dost Kitabevi.

Yalı, S., (2016). "Avrupa'da Tarih Eğitimi ve Öğretimine Yönelik Girişimler ve Avrupa Birliği'nin Katkısı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 26, (1), 291-306.

Yazıcı F., (2015). *Azınlık Okullarında Tarih Eğitimi ve Çokkültürlülük,* İstanbul: Yeni İnsan Yayınları.

Yazıcı, F. & Şimşek, A., (2012). Tarih Öğretiminde Nesnellik Sorunu. *Tarih Okulu Dergisi,* (XI), 13-32

Kimlik ve Tarih

Kimliğin İnşasında Tarihin Kullanımı

Akif Pamuk

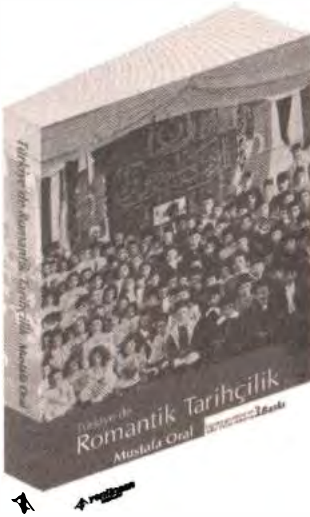
2. Baskı

Kimlik, bilinçdışında etkinliğini her an sürdüren, sosyal gerçekliğimizi, biz farkında olmadan kuran, ancak ötekiyle karşılaştığımızda varlığını fark ettiğimiz olgudur. Kimliğimiz üzerine düşünmeyiz. Kimliğimiz üzerine düşündüğümüzde ya kimliğimizden dolayı ötekileştirilmişizdir ya da ötekiyle karşılaşmışızdır. Kierkegaard'ı hatırlatır biçimde birey, kimliğinden dolayı tekinsizliğe kapıldığında ya da kaygıya düştüğünde neliği üzerine düşünmeye başlar. Türkiye'de yaşayan bireyler için "kimlik problemleri" aslında çok tanıdıktır. Türkiye, ötekisi bol bir toplumdur.

Kimliklerimiz, dil yoluyla inşa edilir; söylemlerden imal edilir. Dilin dışında hiçbir şeyin asli, bağımsız var oluşu yoktur; var olan sadece söylemdir. Söylem; bir referans çerçevesi, bu dünyayı açıklama yolu ve "nesnelerin" biçimlenmesine izin veren bir anlam dünyası kurar. Bu anlam dünyasının bir tarafı kolektif kimlik diğer tarafıysa bireysel kimliktir.

Bu kitapta bireysel ve kolektif kimliklerin tanımlanmasında ve yapılandırılmasında tarihin rolü tartışmaya açılmaktadır. Uludere olayı, Hrant Dink suikasti, Sivas olayları, 28 Şubat, Ergenekon davası, dindar nesil tartışmaları, eşcinsel şiddet ve Çanakkale Savaşı bağlamında Türkiye'de bireysel kimliklerin inşasında tarih nasıl kullanılmaktadır? Kitabın ortaya attığı ve cevabını aradığı soru budur.

Akademisyen Akif Pamuk, bugüne kadar pek çok makale yayınladı ve editörlük yaptı. Tarihçi ve tarih eğitimcisi kimliği ile güncel olaylara ve kimlik problemlerine tarihin penceresinden baktı. Tarihin kimliğimizin inşa edilmesindeki rolü üzerine düşündü ve yazdı.

Türkiye'de Romantik Tarihçilik

Mustafa Oral

3. Baskı

Ivan Illich, Gölge İş kitabında "Bir tarihçi olarak tamamen yeni olma iddiası taşıyan her şeye şüpheyle yaklaşırım. Bir fikrin öncüllerini tespit edemezsem, derhal bunun aptalca bir fikir olduğundan şüphe ederim. Eğer geçmişte yaşamış insanlardan tanışık olduğum ve hayalimde beni şaşırtan şey hakkında tartışabileceğim birisini bulamazsam kendimi son derece yalnız ve bugünkü kısıtlı ufkuma mahkûm kalmış hissederim" der. Mustafa Oral da Illich çizgisini tarihçilik, tarih anlayışı, tarih yazımı ve tarihsel düşünce bağlamında Osmanlı döneminden meşrutiyete, meşrutiyetten cumhuriyete sürdürüyor.

Mustafa Oral, bu önemli kitabında Kıta Avrupası ile İslâm ve Osmanlı dünyasında tarihçilik geleneğini ve tarihsel düşüncesini ilmek ilmek işliyor, tarihçiler ve eserleri üzerinden yeniden tartışmaya açıyor. Aydınlanma ile ortaya çıkan epistemolojik bağlamın tarih / tarihçilik anlayışına ve düşüncesine yaptığı katkıyı hem Avrupa özelinde hem de Osmanlı örneğinde alt bağlamları ile okura sunuyor. Meşrutiyetten cumhuriyete tarihçilik geleneğinde ve tarih düşüncesinde değişim ve sürekliliği, Avrupası düşüncesi ile girilen etkileşimin satır aralarını anlamaya ve anlatmaya çalışıyor.

Romantik tarihçiler geçmişi tarihsel roman yazarlarının etkisiyle heyecan verici, siyaset kuramcılarının etkisiyle Fransız Devrimi ile bozulan siyasi istikrarın yeniden sağlanmasının aracı olarak gördüler. Romantiklere göre tarih, yaşanılan zamanın kurumlarını gerçekten anlamak ve değerlendirmek amacına yönelik olmalıdır. Bunun için geçmişe değer verilmeli ve onu korumalıdır. Bu tarih görüşü, Ortaçağa karşı belirgin bir ilgi de uyandırdı. Bu tarih anlayışının etkisi ile Ortaçağ tarihçileri geçmişi, verimli ve parlak bir tarihsel dönem olarak değerlendirmeye başladılar. Romantik tarih anlayışı, rasyonalist tarih görüşüne bir tepki olarak gelişti. Elinizdeki kitap, bu coğrafya için önemli dönüm noktalarından olan meşrutiyet yıllarında Osmanlı modernleşmesinin, Batıda egemen olan romantik tarih söylemi ile nasıl etkileşime girdiğini ve cumhuriyet ideolojisine evrildiğini gözler önüne seriyor.

Gerçekte(n)

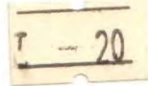
Öyle mi Olmuş?

Ahmet Şimşek - Sibel Yalı

"Gerçekten Öyle mi Olmuş?" kitabında, tarih disiplininin nasıl bir süreçten geçtiğine kısaca değinilerek küresel gelişmeler ışığında hangi yönlere evirildiği konu edildi. Çalışma, bir anlamda tarihin ve tarih eğitiminin varlık-amaç işlevlerinin belirlenmesinin temelinde yatan nedenleri, geçmiş-gelecek diyalektiği çerçevesinde sorgulamaya dayandı. Bu bağlamda geçmişin çağrışımının siyasetle ilişkisi, günümüz bilgi teknolojilerindeki değişim, dördüncü sanayi devrimiyle dönüşecek toplumsal yapının dinamikleri ve en nihayetinde toplumun geçmiş ve gelecek algısı ile bu algının post-truth (gerçek ötesi) dönemdeki yansımaları örneklerle ele alındı.

Post-truth olarak adlandırılan bu yeni dönemde, tarihçilik açısından problematik görünen üç ana konu incelendi. Bunlardan ilki, tarihin ve tarihçiliğin geleceğine ilişkin riskler ve tehditler. Diğeri, ilkiyle bağlantılı olarak tarihin öteden beri siyasiler tarafından bir meşruiyet aracı olarak kullanılıyor olmasının günümüzdeki durumu ve suistimaller. Son olarak da yeni medyada üretilen tarihsel bilginin gerçekliğinin denetlenememesiyle ortaya çıkan ve toplumsal kutuplaşmalara yol açan *bilgi kirliliği*. Böylelikle, post-truth çağında gerçeğin peşinden koşan tarihçilerin ve tarih severlerin, yeni medya ve onun uzantılarıyla nasıl yüz yüze kalacağı konusunda bir resim sunulmaya çalışıldı.

Amacımız, bu üç soruna çözümler getirerek konu sonlandırmak olmayıp konunun özellikle akademisyenler tarafından tartışılmasını sağlayacak bir gündemin oluşturulmasıdır.

www.yeniinsanyayinevi.com

gerçekte(n) öyle mi olmuş?
tarih serisi
ahmet şimşek - sibel yalı

yeniinsan yayınevi

ISBN 978-975-2498-77-8

 yeniinsanyayinevi yeniinsanyayinevi yeninsanyayin